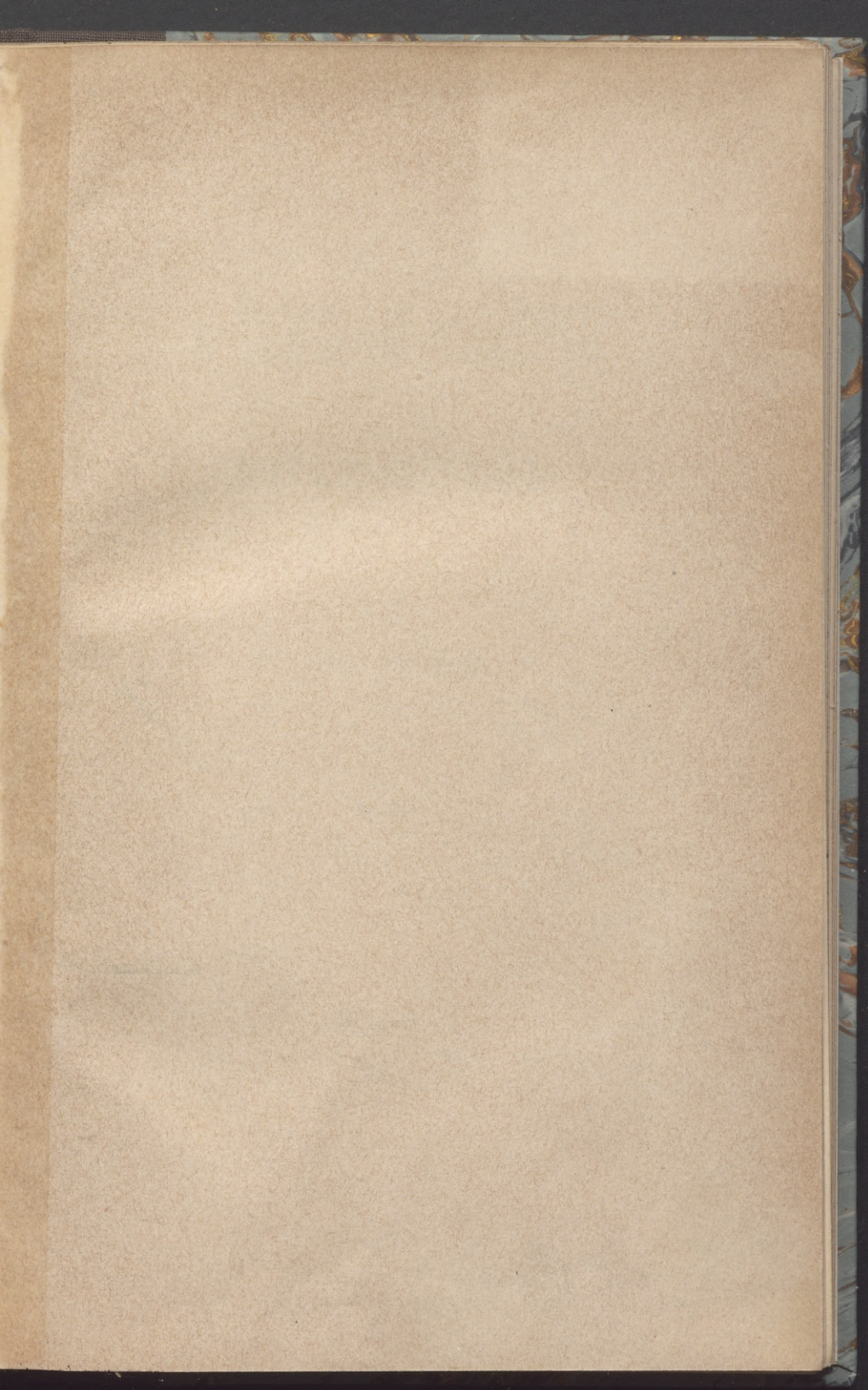

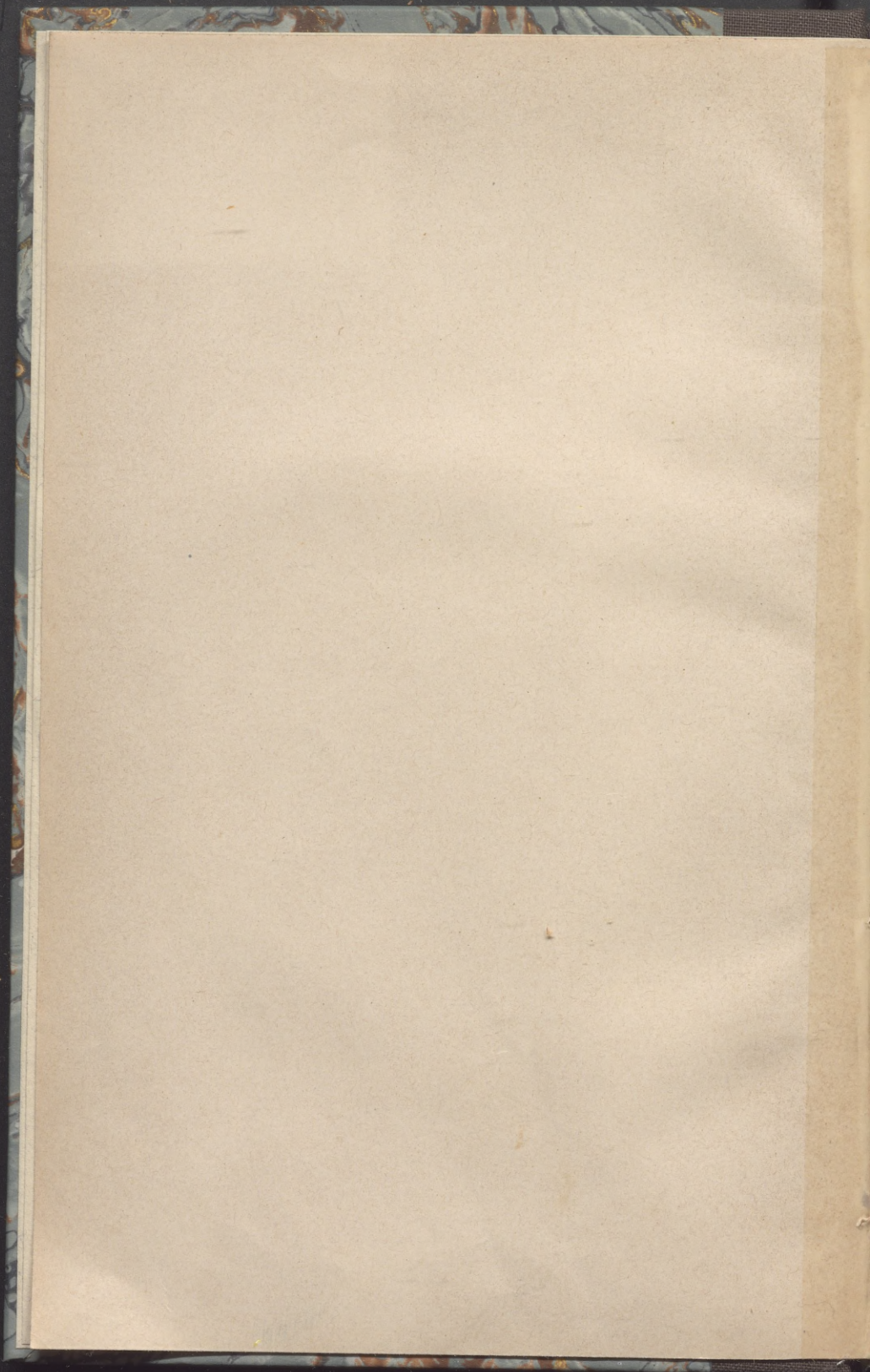
153.494

NSK ODJEL ZAŠTITE
KULIZIČNE GRADJE

RESTAVIRANO
TUVEZANCI 2018.

NSK
KILN DRYED
COLEMAN
RESTAURANT
2018

U ŽENSKOM DRUŽTVU

SLIKE I CRTICE IZ ŽIVOTA

Napisao

Fr. Selak

ZAGREB 1890

TISAK I NAKLADA SCHOLZA I KRALJA

(A. SCHOLZ)

Izpravak.

Str. 102 u 1. redku odozgo mjesto s njom — snom,

PREDGOVOR.

Ove sam crte i slike iz ženskog života priobćio u podlistku pražkog lista „Politik“. Kako se kreću većinom oko mojih vlastitih mladenačkih uspomenâ, odišu nekom bolnom sjetom, kakovom se sjećamo ljepših, nepovrativih vremena. Da podnosimo lakše svakdanje brige i neprilike, pridružila nam je providnost božja dvie mile prijateljice uspomenu i nadu. Čovjek pregnut će sve dotle, dok se jošte nečemu nada, pa neće očajati ni onda, kad mu sile malakšu te se je primaknuo kraju. Svaki bi čovjek, ma bio kako neznan, ima svoju poviest, svoj roman pun zanimivih sгода i sladkih strasti. O blažena prošlosti! kako krasna, kako divna pričinjaš nam se kroz čarobnu maglu poljepšavajuće mašte. Sve su brige zaboravljene, zaboravljeno i trnje, što nam je toliko puta izranilo noge i srce, a u blagom svjetlu stvaraju se pred nama svi prizori i časovi nepomućene sreće. Hoće li mi se zamjeriti, što i ja iznašam neke sjajne slike iz svoje davne prošlosti, što barem ovom sgodom pišem za svoju vlastitu zabavu?

Samo nuzgredice htio sam prikazati i političke i prosvjetne prilike i neprilike mukotrpnog slovenskog naroda. Koliko je trebalo napora, da se osviesti množina, a što će se sve morat jošte učiniti, da stresemo sramotni tudji jaram te si izvojštimo nuždne uvjete samostalne kulture!

Požrtvovnošću nakladnika g. Scholza i trudom g. Nikole Kokotovića izilaze ove bezazlene crtice evo u krasnoj opremi i u hrvatskom jeziku. Kako vriednost sličnih studijâ stoji većim dielom u slogu, nastojao sam, da ih izkitim što ljepšim jezikom. Zadaća prevodioca bješe dakle dosta težka, no gospodin Nikola Kokotović riešio ju je poznatom svojom vještinom.

Da knjiga gdje gdje ipak opominje na izvornik, tomu će po svoj prilici biti razlog želja, da prevod što vjerniji bude.

Da g. Nikoli Kokotoviću umanjim odgovornost, dužnost mi je napokon izjaviti, da sam razgovor o ljepoti sam hrvatski napisao. U ovom razgovoru iznesene misli zaokupljaju me već mnogo godinâ, pa sam ih i ovdje upleo, ne bi li njima možda ipak koga pobudio, da nam napiše toli potrebitu sustavnu estetiku. Još mi je spomenuti da je sve stihove, što se nalaze u knjizi, riedkom susretljivošću preveo gosp. August Harambašić. Pa zato srdačna hvala obojici vriednih prijatelja, što su svojom mukom pripomogli, da je ovo djelce sviet ugledalo i u hrvatskom ruhu!

Što se pako tiče knjige same, nadam se, da će biti poučna i po našu mladež, jer mislim, da sam upozorio osobito mladiće na sve glavne strasti i po-

gibelji, kojih im se valja čuvati, ako hoće da postignu koristan položaj u životu. Napose neka ne zaborave, kako mladić nije nikada tako duboko pao, da se ne bi mogao opeta podići u društvu naobraženih i plemenitih ženâ. Djevojka će pako iz ovih crticâ razabrati, kako postojano i kolikom ljubavi naobražuju se njihove vršnjakinje u inih narodih. Roditelji napokon neka uvažē, kako bi se visoko mogao popeti naš daroviti narod, da se njihova djeca svuda uzgajaju istom pažnjom i brigom, kojom bje uzgojena Hrvatica Anka. Neke su crtice lih pedagoškog značaja, pa će možda zanimati i naše učiteljstvo.

Treba li mi izticati, da su sva u ovoj knjižici opisana lica sбилja i živjela te jošte živu? No koliko sam nastojao, da budu moje slike vjerne, klonio sam se savjestno svih pikantnih, sablažnjivih sгодâ, pa sam stoga uvjeren, da neće morati nitko porumeniti, čitajući ovo djelce. Htio sam naime pokazati, kako barem ja shvaćam toli razvikani naturalizam. Čitatelj će se i sam dosjetiti, da ove sгоde pričaju različite osobe, da se dakle mene samo donekle tiče. Vještak će primjetiti, da sam se u razgovoru o sreći poslužio nazori nekih mudraca, što naglašujem, da predusretne moguće prigovore.

U oči Uzkrsa 1890.

Fr. Selak.

I

Moja majka

Ha, ha, ha! Slučaj, koji mi upravo podjeljuje prvu rječ. kruto se je s vami našalio, svakako vam je namienio veliko razočaranje. Ja da vam govorim o osjećajih srdca, ja, koji znam za svoje srdce tek onda, kad se ono grčevito stišće, gledajući svu tu biedu, kojom podla pohlepa tare upravo našu najbolju braću. Ja da vam pjevam ljubavne pjesme, ja, koji već držim, da nije muževno dati se zasliepljivati varavim sjajem dvoličnih očiju, a da i ne govorim o tom, da se njimi dadeš za uvijek okovati?! I ja sam, doduše, proživio romantične obiestne godine, i ja sam snatrio za vašim tako zvanim krasnim spolom, koji vi tako ponajviše laskavo nazivljete, dok sam ga samo poznavao po pjesnicih, po tih najopasnijih izopačiteljih pravoga života i pravih ljudskih odnošaja. Ali pjesništvo i istina mogu samo kod djece jedno uz drugo biti. Život sa svojim osbiljnim zahtjevi protjera s porugljivim podsmjehom naše fantastične sne, te je konac pjesme razočaranje, odricanje, ili fatalistično napuštanje obćih ljudskih dužnosti. Istina je, da vjera. obićaji, osjećaj poštenja i zakon uzdržavaju u granicah pristojnosti slipe nagon uzdržavanja, ali uvjeti obstanka bivaju tim teži, čim ih više izradja borba za obsta-

nak u sveobću svjetsku težnju za zemskimi dobri, u sveobću svjetsku borbu za materijalnim užitci. Mi nazivamo u našem bližnjemu još samo onoga, koji s nami zajedno jede, te se povodom njegova sticanja osjećamo prikraćeni u naših tražbinah. Odatle dolazi ilojalno natjecanje na svih područjih života, odatle društveno razsulo, narodnostna mržnja i nepovjerenje u međunarodnom obćenju, koje vrlo sramoti naše doba. Sad se ne vode borbe za idealna dóbra, nego za gospodstvo. Možemo li se još čuditi, da je potamnio osjećaj zajedničkih probitaka, te da je materijalistički duh vremena pokrenuo strasti, koje priete, da će razoriti čitavu ponosnu sgradu modernoga napredka? A može li još koga iznenaditi da ovo natražno gibanje iznosi na površinu posve nove društvene mane? A što je utvaranje, taj moderni oblik ludosti, pa što je nagon za samoubojstvi, koji preotimlje sve to veći mah, ništa drugo nego razni poli blistajućih se fraza, koje su odavna skinule ideju sa prijestolja, da otruju i razstave sve životne odnošaje?

Obzirom na ovako tužne pojave, očajaju i najbolji muževi, te prekrste neodlučno ruke na prsima. A gdje je žena, da nas osokoli, da naša nastojanja svede opet na čovjekoljubive staze? Što je u obće moderna žena? Sjajuća se duga, koju ugrijana mašta stvori u tami naših sanjarskih osjećaja. A što je njezino srdce? Blistava kaplja rose, koju najlaglji dašak vjetra sruši u blato, ili koja izvjetri na prvom tračku strasti. A zašto?

Žene su obično čuvstvenije, nego mužkarci, te

primaju laglje dojmove, brže sude i brže se u njih radjaju simpatije i antipatije, ali prema tomu ima njihovo čućenje manju snagu i trajnost. Kako su o sbilji ljudske zadaće površno upućene svojim uzgojem, to njih privlači ponajviše vanjšina života. Njima je sjaj sve, a naslov više nego sredstvo, te one primaju udvaranje sa zahvalnošću i onda, ako se ono ukazuje kano nespretno laskanje. Naprotiv, one ne nastoje, da se svide znanjem i značajnošću, najmanje pako kućnimi vrlinama, koje bi im prama njihovom čednom društvenom položaju ipak toli liepo pristajale, što više, taština je njihovo jedino podticalo, krojač najbolji savjetnik, a moda jedino oružje. Ako osim toga ne poznadu, što znači raditi u znoju lica svoga, to cienne novac u toliko, u koliko njim udovoljavaju hirom svoga pokvarenoga ukusa. Posjedujuć neku moć, postanu one napokon, kako neće da slušaju, dočim rano uče zapoviedati, postanu preuzetne i tvrdokorne, kano djeca, koja nisu dobro odgojena. Pa s takovimi ženami da mi izvojštimo bolju budućnost?

Vas kano da je porazilo moje razlaganje, vi ga držite možda lošim ogovaranjem. Ali, to je moje uvjerenje, do koga sam izkustvom došao. Sad ćete barem pojmiti, zašto sam prepustio da zaplovim u više burnu, nego mirnu bračnu luku.

Pa ipak razsvietljava i ugrijava i moju dušu jedna uzvišena ženska slika, prema kojoj ja sa dubokim strahopočitanjem, upravo obožavanjem podižem svoje oči. Ja je, žalibože, nisam znao cieniti, dapače sam ju gotovo

zaboravio. Pa ipak ću vam pripoviedati, što mi je ona bila, i kako sam ju opet našao.

Vi, prijatelji moje mladosti, koji ste me razumjeli i cienili, razišli ste se na sve krajeve svieta, jer vas je na to sililo vaše zvanje i vaš poduzetni duh. Vi ste mi i u daljini sačuvali svoju naklonost, ali, kako mi je dopisivanje nesnosno, zapelo je naše izmjenjivanje misli i osjećaja. Sa mladim pokoljenjem, koje mi se je nastojalo približiti, obzirom na moje izkustvo, nisam se mogao snaći, jer su mi se frivolne pričinjale njegove obiestne i smjele dosjetke. I tako mi najposlje ostaše samo nekoje obitelji, koje me pozivahu u svoj ugodni krug, da mi barem ublaže čeznju za vlastitim ognjištem, kad već ne mogu da mi ga nadomjestite. Nu moja ledja bijahu odviše izpravna, a moj jezik odviše neokretan da drži kićene govore, u kratko ne imadjah društvenoga dara, koji nam učini ugodnom i najnepoznatiju ličnost. Naprotiv, ja sam se izigrào i tuj, usljed svojih mušica i malog uvažavanja tuđih prava i zahtjeva. I tako je došlo, da me nisu ni mrzili, ni ljubili, već su me žalili kano čangrizava čudaka

Ja nisam mnogo za to mario, već sam se pričavao, da budem sam za sebe. Ja nisam u obće mario za javno mnjenje, svakako manje, nego je to probitačno bilo po moju korist. Ali uza svu svoju nepristupnu vanjštinu, bio sam ja i previše osjetljiv, a da nebi barem za neko vrieme osjećao prazninu, koja je oko mene usljed toga nastala. Nikad me se nije dojmila ta osamljenost kano u oči uskrša. Iz tjeskob-

nog osjećaja neutješljive osamljenosti, pomaljala se je sve to jasnije samosviest posve promašenog životnog pravca.

Nerazpoložen tako, bludio sam na veliki petak po ulicah, te se nadjoh, a da nisam ni znao, u osbiljnih, i svečanih prostorijah prvostolne crkve, u kojoj me odavna nije bilo. U prvi mah mi se učinilo, da ja ovamo ne spadam, te da će me mnogi smatrati licumjercem. Zato se brzo uklonim u kut, iz kojega sam neopažen gledao na pobožnu svjetinu, koja se je tiskala oko svetoga groba.

Započeše lamentacije. Narod stade slušati, a velikimi prostorijami veličanstvenoga hrama kano da je zadržtao neopisiv uzdah i groza, kad je zvonak glas iz drhćućih prsiju navještao zadnje muke i smrtni strah spasitelja svieta.

Ja se zgrozih nehotice, jer mi se poslie dugo godina ukaza u duhu uzvišena slika velikoga mukotrpnika i njegove tužne majke. Pa premda sam se pred malo časaka osjećao samotani kano drvo u gori, to se iznenada oćutih živim članom ljubavlju spašenoga i izkupljenoga čovječanstva. Na krilih ganutljive i žalobne pjesme prenesoh se u duhu u davnu prošlost, u zlatnu mladenačku dobu, kad je moja nevina duša bila otvorena svim radostim života, kad je za me bila jednaka poezija i istina.

Nehotice se sjetih onoga djeteta, koje se je odielilo od svoje čete, te je jaućuć dozivalo svoju zlatnu majku. Njegova kostrušava kosa, njegove ranjave nožice, njegova zamazana košuljica i od biede

upalo mu lice nije odavalo njegu nježne ruke, pa ipak, kako je ono klicalo od radosti, kad je predanj stupila takodjer mršava i podrapana ciganka, koja ga je bila izgubila. A kako mila i ljubezna bijaše naprotiv ona žena, koja mi je, dok sam bio djetetom, morala često pripoviedati ovu ganutljivu pripoviest.

Tako sam ja u posvećenom trenutku našao opet svoju majku, a s njom i sama sebe, jer ona je još živila, ja sam ju opet mogao vidjeti i ogrijati se na njezinih grudih.

Požurih se na to radostan kući, spremih svoje stvari i krenuh prvim vlakom, da poslie deset godina opet vidim svoju otačbinu. A zvezde su toli ljubko sjajile, kano da se i one raduju mojoj djetinjskoj sreći. Neobaziruć se na sputnike, klonuh doskora u sanjarije, spominjuć se svoje prošlosti. Odavna zaboravljene činjenice stale su mi jedna za drugom dolaziti u pamet. Živo sam se sjećao, kako je majka jedne gladne godine, kad su susjedi trgali krovove, da iz osušene slame izmame koricu kruha, kako je ona uzdajuć se u boga, strpljivo podnašala težku biedu, te je bila sretna, da je barem mogla nahraniti svoju dječicu. Sjećao sam se, kako je ona, da nam onako mladim pokaže kako treba pregarati, junački svladavala bol nad preranim gubitkom svoga supruga, te kako se je napokon onesviestila na rubu groba, kad je začula, kako grude zemlje padaju na lies. Sjetio sam se konačno, kako je ona žrtvovala sav svoj imetak

te slala sve sinove u školu, da im osigura ljepši život, nego li je seljački.

Ja sam htio, doduše, da ostanem kod kuće, da u svoje vrijeme preuzmem baštinu svojih otaca; nu neznatna okolnost bila je povodom, da i mene u grad pošalje. Ona me je jednoč iznenadila, kad sam, ležeć u travi, čitao knjigu, a pred menom su pasle krave na uzkom poljskom putu. Ja sam čuvao te krave, koje bi, pasuće na uzkoj livadi vratile se, kad bi došle do medje, a da se nebi dotakle djeteline, koja je s lijeve i s desne strane bujno cvjetala. Ona je stajala dugo blizu mene, a da je ja nisam opazio, te se je na jednoč glasno nasmijala i progovorila: „Diete, ti si dobro naučio krave; ti moraš postat učiteljem.“ I kako je već bila odlučna, uredi sve, što je trebalo, da mogu poći u školu sa braćom, koja su tad bila na praznicih.

Rano u zoru zaustavila su se pred kućom kola, na kojih smo se imali povezti u Celje. Majka se je još jednoč osvjedočila, jesu li u redu sjedala, i jesu li dobro opravljeni kovčegi, u kojih je bila naša čedna oprema. Onda me privinu nježno k sebi, da mi dade posljednju nauku, posljednji blagoslov, poslednji cjelov. Njezin je glas podrhtavao, njezine oči orosile su se suzami. Ja nisam plakao, a zar sam znao, što to znači za naviek ostaviti otčinski dom?

Ja sam se tek onda zamislio, kad su kola zamakla za jedno brdo, koje mi je zakrilo rodnu kuću, ona mjesta, gdje smo se obično igrali, te napokon zvonik, sa kojega sam toliko puta zurio u obližnje Alpe a da nisam mogao protumačiti osjećaja, koji su mi se ra-

djali u duši pri onom veličajnom vidiku. Medjutim šumila je Savinja pokraj mene toli ljubko, a braća su mi pripoviedala toliko liepih stvari o našem novom boravištu, da sam doskora sladko zaspao. Kad sam se napokon probudio u posve nepoznatom kraju, gdje nije žuborila ni naša rieka, skočih sa kola, te stadoh što brže trčati, da se vratim k miloj majci. Braća su se morala junački držati dok su dostigla bjegunca, koga su stavila tad medju se, te ga sretno dopremila u Celje.

Ovdje me dadoše u treći razred pučke škole, premda sam po godinah i po znanju mogao ići u gimnaziju. Ali ja nisam znao njemački, te sam odmah u početku izgubio dvie godine, koje se ne dadu nadoknaditi, a taj tribut mora da i danas pridonaša slovenska mladež usljed germanizacije, koja se provodi u slovenskih učionah.

Ja sam bio vrlo živahan i na svaku obiestnu šalu pripravan, al u gradu odlučih osbiljno, da izpunim nade moje majke. Zato i podjoh prvi dan veselo u školu, goreći od želje da upoznam svoga novoga učitelja, nadajući se, da će mi biti dobrohotnim zaštitnikom, te svoje nove drugove, koji će me za stalno dočekati razširenih ruku. Što se tiče ovoga, nisam se prevario, jer povjerljiva mladost sklapa rado prijateljstvo; al učitelj nije ni najmanje odgovarao onomu očekivanju, što sam ga imao o njemu. Prije sam imao učitelja, koji je bio dostojanstven, ali nije cjepidlačario, bio je ponosan, al ne preuzetan, bio je ljubezan, al nije čeznuo za popularnošću. On je ljubio dobre, kao

što je bio strpljiv sa slabimi, bio je strog, al i obziran sa onimi, koji bi zabludili. U zimno doba, kad bi ljuti sjevernjak propuhavao kroz sve prozore, znao bi on nas po redu dizati na veliku peć, u kojoj je njegova supruga pekla kruh, da se ne smrznemo za obuke. To je bio za me uzoran učitelj, a sad nadjoh koštunjavu spodobu, koja je, odrekav se unapried ljubavi i privrženosti svojih učenika, nastojala da imponuje bućimi sredstvi svoje pjestnice i svoga glasa.

Držeć u jednoj ruci imenik, a u drugoj brezovaču, lućio je on, ne kano učitelj, već kano čoban, jarce od ovaca, Slovenca od Niemaca, te je opredielio klupe na lievoj strani za seljačku djecu, doćim su gradska djeca imala počastna mjesta na desnoj strani. Pri tom nas je nazivao svaki čas „slovenska (!) bik“ i „slovenska (!) osel.“ Te psovke bile su sve njegovo znanje slovenskoga jezika, premda je u ono doba, kad su čitanke bile sastavljene u dva jezika, morao nas podučavati i slovenski.

Mi smo se čudili ovolikoj prostoti i pedagožkoj netaktičnosti, te se je mnogomu u njegovoj djetinskoj duši stao poradjati žalostni osjećaj, da je nesreća i sramota biti Slovenac. Nije, dakle, čudo, da su slabiji značajevi zatajili svoje porieklo, te da su postali odmetnici!

Ja i jedan moj drug, koji nije, poput mene, znao odgovarati na njemačka pitanja, bili smo premješteni u zadnju klupu, koja je čitavoj školi služila na porugu. Mi se nismo usudjivali ni pogledati oko sebe, da nam se ne sukobe pogledi sa porugljivim gledanjem naših

sretnijih drugova. Kako je malo oštroumlja imao naš učitelj, vidi se ponajbolje odatle, što su tečajem godine njegova dva „osla“ postali najbolji učenici. Pa koliko zapostavljanja i zlostavljanja morali smo mi podnieti, dok nam se napokon stalo suditi po pravici. Jedne sramotne pogrde ne mogu ni danas poslie tri-deset godina zaboraviti.

Neki opetovnjak razbio je pokraj mene staklenku sa crnilom, te je bio toli kukavan, da je krivnju na me svalio. Neizpitujući, je li optužba prava ili nije, pridje učitelj do mene, te me udari toli silno, da sam se gotovo onesviestio. Ogorčen nad drzovitošću i bezobraznošću moga druga, naslonim glavu na pogrđnu klupu i stanem gorko jecati. Al učitelj, mjesto da popravi svoju naglost, došulja se na prstih do mene, te me živo opali brezovačom preko ledja. Slučajno me je udario po čiru, koji me je jako bolio. Ja se svinuh od boli poput zmije, te krihnuh tako jako, da su se ljudi zaustavili na ulici, te saučešćem gledali, što se to sbiva u školi. Kako sam sjedio u klupi, koju nazivlju i oselskom klupom, tukao me je kano osla, s tom razlikom, da osal, kad ga tuku, to i zaslužuje, te da oni, koji ga tuku, nisu pedagozi. Ovaj udarac bio je povodom, da sam izgubio svako povjerenje u njemačku kulturu.

Da bolje orišem našega mučitelja, spomenut ću još dvie činjenice. Jednoga dana poslao je on čitav razred po trklje za grah na jedno zemljište blizu grada, te nam strogo naložio, da se čuvamo, da nas

tko ne ulovi. Mi smo našu zadaću vješto i sretno izvršili. Druga sгода nije tako sretno prošla.

Naš učitelj živio je u neprijateljstvu sa jednim svojim drugom, a Slovincem po narodnosti. Slovenac je imao izvrstnu violinu, koju je Niemac htio dobiti, dok je njegov protivnik bio na dopustu; ne zna se, je li ju htio samo uzajmiti, ili posve prisvojiti. U tu svrhu naputio je on jednoga djaka, da otide k učiteljici i da zatraži violinu u ime njezina muža, koji je bio u bližnjem kupalištu na liječenju. Nedužna gospoja povjerovala je malomu poslaniku, te mu je izručila violinu. Poslanik, sada obće štovan svećenik, nije mogao ovu sgodu zamućati, i tako dodje doskora okradjeni učitelj u naš razred, te pozdravi našega silnika rezkimi riečmi: „Čuješ, ti si mi pravi drug, koji svoje učenike sustavuo pripravlja za lažce i tatove. Ti mi moraš moje gusle još danas povratiti! Dalje s tobom neću obračunavati, obzirom na tvoju obitelj!“

Ovo doba kada mi je namitana njemačka kultura, po ovako nedostojnom njezinom zastupniku, spada u najžalostnije iskustvo moga života, te da nije bilo moje braće, koja su me uvijek tješila, ja bi bio pobjegao za stalno kući. Osim toga razveseljivala bi nas majka svojim čestim posjeti. Ona bi dolazila ponajviše pješice, jer konje nije htjela odkidati od posla. Na svom dugom putu nebi potrošila ni novčića, samo da može svojim učenicom ostaviti što više za trošak. Ja se sjećam i sad sa ganućem, kako je ona, kad su braća već svršila škole, prodavala bez moga znanja

svoj vjenčani dar, krasno izvezeni srebrni pas, koji je ona samo na svečane dane opasivala na uspomenu svoga nezaboravnoga supruga, kako je ona taj dar prodala, da može kupiti svomu taštomu sinu crno odielo. Kako će me ona sad dočekati, kad je nisam toliko godina posjetio, kad joj čitavo to vrijeme nisam pisao ni redka?

Dok me je savjest mučila sličnimi sumnjami, dotle je sieda starica, koju sam brzjavno obavjestio o svom dolazku, priredila sve, da što dostojnije dočeka svoga izgubljenoga sina. Moj brat, komu je ona predala gospodarstvo, morao joj je obećati, da mi neće ništa prigovarati. I tako, dok je nestrpljivo šetala izpred kuće, čekajuć, hoću li već doći, pripoviedala je svojim unučićem o meni toliko liepih stvari, da su oni zavoljeli svoga strica prije nego su ga i vidjeli. Pa kad sam napokon oborenih očiju preda nju stupio, razkrilile su se njezine uvehle ruke, da zagrle i na kucajuće srdce pritisnu onoga, za kim je ona toli dugo čeznula.

„Hvala ti, diete moje, da si se sjetio svoje stare majke! Ja sam znala, da ćeš ti opet doći, da još vidiš onu, koja te je najviše ljubila. Ja ne pitam, što si postigao, što li propustio u svietu; meni je dosta, da si u tolikih borbah spasio ono što je meni najdraže, a to je tvoje dobro, djetinje srdce. A sad, kad si mi došao, nećeš odavle otići, dok se ne ogriješ na mom srdcu.“

Sve biede i brige, koje je sbog mene podniela, bile su zaboravljene; da, ona je pripoviedala neza-

hvalniku, kako ju je unučad pod stare dane učila pisati, da tako nadje put do njegova srдца.

Kad me je okriepila jelom, koje sam najvolio, povelala me je u sobicu kraj svoje ložnice, gdje sam našao sve u istom redu, kano pred deset godina. Ona mi je pomagala pri svlačenju, pomno me je pokrila, poljubila i prekrizila upravo onako, kao što je radila dok sam bio djetetom.

Ja usnuh tvrdo, te me je tek pred zoru probudio neugodan san. Vidio sam na odru svoju majku, te sam glasno jecao, kad sam pomislio, da joj sada neću moći ni malo naplatiti onu ljubav, koju je ona gojila prema meni. Nu dok sam tako stenjao, nestalo je neugodne pojave, a iz susjedne sobe stupi preda me svietla prilika moje majke, koja se je, blagoslivljajuć me, približavala k mojoj postelji. Ja skočih sa kreveta i klekoh preda nju. U to se probudih. Ljubki glas zvonâ razliegao se je po dolini, sjećajuć narod na uskrnsni blagdan, a kraj mene sjedila je majka i gledala je tužnim, al neizrecivo nježnim pogledom nadjenoga sina.

Ova priprosta, a toli ćutliva žena živi i danas. Bog ju blagoslovio i još dugo poživio, jer je ona bila, a i sad je moj jedini angjel čuvar.

II

Koliko li razočaranja morao je doživjeti moj predgovornik, dok je sa visine svojih veselih nazōra, koji su nekoć oćaravali svaćije srđce, utonio u ponor toli tamnog svjetskoga shvaćanja. Priznajem, da me je nje-

gova izpovied iznenadila, upravo zabezknula, i to tim više, što je on čedno prešao preko činjenica, koje su proizvele tu tužnu promjenu. Istina je, da je pojmljiv njegov pesimizam uslied njegove osjetljive naravi i neveselih pojava, koji se pokazuju u naše doba. Uvjeti za obstanak napadno su se pogoršali, a ja mu, žalibože, ne mogu poreći, da naša društveno uzdrmana epoka ne nalazi odziva u sladkom željkovanju. Ja želim takodjer, da moderna civilizacija u svojoj grozničavosti guta svoju vlastitu djecu poput Saturna u poznatoj basni. Mi vodimo za sad bezuspješnu borbu proti premoći kapitala i proti trošenju narodne snage, koje nastaju uslied velikoga militarizma; ali koji će pravi čovjek baciti pušku u grm poslie prvoga neuspjeha? A zar se u obće može ukloniti borba za obstanak?

Sva naša nastojanja, imala ona za svrhu obće dobro, ili vlastitu korist, potiču od nagona za uzdržavanje, koji je prirodjen svakomu biću. Ovaj je nagon toli jak, da se čovjek, obzirom na vječnu promjenu naravi, koja svoje vlastite stvorove neprekidno uništjuje, i to samo zato, da se domogne životnih oblika, bitnih joj za obstanak — dakle, da se čovjek uza sve to hvata za neprolaznost ideja, da spasi svoju ništetnu osobu od svih nesreća, te da ne zadrhće dapače pred pojmom, koji te omamljuje, pred pojmom vječnosti. Nagon za uzdržavanje izvor je svih društvenih vrlina i opačina. On radja, prema naravi osobe, mržnju i ljubav, srčanost i kukavštinu, požrtvovno otačbeničtvo i slipe šovinizam, čežnju za vlašću i

dobrovoljnu podložnost pod obći red običaja i probitaka. Od visokoumnog državnika do tašte pomodne gospoje ima velik niz raznovrstnih sebičnih osjećaja; ali i onaj državnik, kano i ova gospoja nastoji da steče upliv na stanoviti društveni krug. Muž postizava taj upliv svojim razumom i odlučnošću, a žena svojom ljubeznošću, a gdje ove ne dostaje, postizava ga lukavom svojom gizdom. Sav sjaj, sva gizda, sva kokerterija nije nego sredstvo, kojim na se svraćamo pozornost, kojim nastojimo da se drugim sviknemo, i da tako unapredimo nagon zu uzdržavanje.

Ako hoćemo da moralna načela obuhvate i oplemene čovječanstvo, onda treba da izčupamo klicu nizke i proste strasti, te da dademo mjesta pravomu i zdravomu razvoju, a ovo je zadaća umjetnosti, koja stvara ukus, čisti osjećaje i unapredjuje finu i dobru uljudbu. Poezija ima prema tomu da danas izpuni višu zadaću, al zato mora da bude srdce i razum u što većem suglasju. Meni se čini, da su upravo žene pozvane, da u ovom pogledu rade nježno i obzirno.

Ima doduše još ljudi, i to upravo u naobraženih krugovih, kojima je „žena, koja misli, odurna poput mužkarca, koji se liči.“ Ovi sebičnjaci osudjuju kod svih žena svako zanimanje, koje odgovara višoj potrebi. Njihovi uzori jesu: kuhinjske pregače, prašilnice, metle i čarape. Naš prijatelj naprotiv drži, da su žene hirovite, površne, častoljubive, u kratko, da nisu dovoljno ozbiljne. Ima li kakve razlike između služavke i kićenke? Ja vrlo žalim, da je moj predgovornik bio tako nesretan, da nije mogao saći u

u sretnije obitelji, jer bi tu vidio odličnih žena, koje žrtvuju Vesti, a da pri tom ne zanemaruju Gracije. Istina je, da su ove izvrstne žene vrlo riedke, a ponajviše u naobraženih stališih, te ih je malo, koje bi umjele u sklad dovesti idealne težnje više civilizacije i zahtjeve praktičnoga života. Nema sumnje, da sudbina žena odvisi ponajviše od njihova uzgoja; al upravo s toga razloga mogao bi uztvrditi, da su žene krivnjom muževa onakove postale, kako ih je orisao naš drug.

Ali čemu da trošimo rieči? Zar nam konačno nije naš prijatelj iz srдца govorio, kad se je sa onimi zanosimi riečmi sjetio svoje majke? I on vjeruje, ako ćemo za pravo, u napredak čovječanstva, koje polaže sve svoje nade u mladost, te želi svomu potomstvu sreću, koju nije moglo samo uživati. Po njemu tako proslavljena materinja ljubav — a i naše majke napokon su samo žene — najčistiji je izraz ove simpatije; jest onaj zlatni vez, koji duševno veže pokolenja i podržava pouzdanje u bolju budućnost.

Vi se smiešite, jer niste vjerovali, da sam ovako osbiljan. Vi napokon imate pravo, jer smo svi sinovi naroda, koji će u prigodi i vragu zapaliti svieću. Naš narod znade i najteži posao zasladiti veselom pjesmom, a ni jedan gubitak nije mu tako težak, ni jedna bol tako gorka, da on nebi do skora pokazao svoju neobuzdanu veselu ćud. Naši zemljaci umiju već odavna onu vještinu glasovitoga englezkoga glumca, koji se je u isti čas smijao i plakao. A zašto je narod tako brzo zavolio naše pjesnike Preširna, Levstika i Stri-

tara. Samo zato, što su oni kao najpozvaniji zastupnici naroda znali svaku suzu ublažiti veselim smieškom. Pa ne sievne li čak i u dubokih očijuh tragične Gregorčičeve muze kadikad vesela misao, te ga potakne da zapjeva veselu pjesmicu, koja je tim milija, jer ju redje od njega čujemo? Ova vesela ćud, koja se ničim neda svladati, jest zaista najveća kriepost našega naroda. Ja se ne mogu tomu oteti, pa ću vam zato pripoviedati jednu šaljivu pripoviedčicu.

Sam povod daljnim mojim naukam bio je vrlo smiešan. Ja sam bio u pučkoj školi kolovodjom svih obiestnih šala, te sam učitelju tako dozlogrdio da me je zatvorio u peć. Ovo neobično boravište postalo mi je u brzo vrlo neugodnim, te sam stao razmišljati, nebi li bolje bilo, da se popravim. U to svrnem pogled prema nebu, a sunčano svjetlo sjajilo je kroz dimnjak tako zamamno, da nisam mogao dalje suzprezati čežnju za slobodom. I zato se popnem odmah na hrpu drva, koja je bila naslagana u mojoj tavnici, odavle se vinem na priečke, na kojih se je sušilo meso, te sam u tren oka bio na zabatu školske sgrade. Kako su vočke bile daleko, te se nisam usudio, da skočim do njih, to sam sjeo na vrh krova i čekao mirno, što će dalje biti. Buduć su seljaci bili u to doba na polju, to me nije nitko opazio, dok me sam učitelj nije namjeravao pustiti iz zatvora: nu na njegovu veliko čudo ne nadje me u peći. On je odmah odkrio moj put, te je htio pući od smieha, kad me je vidio, kako onako čadjav čučim na krovu. A i moji sudrugovi nisu se odavna tako dobro zabavljali.

Ja ne znam za pravo, da li je učitelj opazio da imam dara, ili se je htio riješiti obiestna djaka, al to znam, da je nagovorio moje roditelje, da me dadu u gimnaziju. Nad svako očekivanje ja sam bio dobar, te me je do malo vremena jedan svećenik namjestio u tamošnje sjemenište. Od to doba započeo je po mene novi život, koji ja neću zaboraviti. Naša hrana bila je prilično loša, a po gotovo večera odlikovala se je svojom jednoličnošću, jer smo uvijek dobivali ričet i prosenu kašu, a sledećega tjedna za izmjenu prosenu kašu i ričet. Mi smo volili ovo jelo, jer bi se kuharica više puta pomela, pa bi bacila unutra komad slanine. Kako naš učitelj vjere i upravitelj zavoda nije iz pojmljivih razloga s nami jeo, to bi u ovakovih prilikah došlo do tučnje. Borbu bi odlučivala obično dvojica najjačih izmedju nas, te bi često potekla krv, dok bi jači osvojio znak pobjede u obliku komada slanine. Mi slabiji, koji bi u napried izgubili svaku nadu na takovu poslasticu, povukli bi se u kut, te bi, gledajuć hrvanje, zaboravili često na ričet. U pohvalu našu moram spomenuti, da ovakove sgode nisu nikad bile prijavljene na višem u mjestu. Mi smo bili uvijek složni proti našim predpostavljenikom.

Al što je bila sama hrana napram mukam, koje smo morali podnositi po ljetu. Kako nas je dvanaest obično spavalo u jednoj sobi, to su se pomnožale u tolikoj mjeri one male crne životinjice, koje se ne smiju ni spomenuti u finom društvu, da nismo mogli ni oka stisnuti. Badava smo prostirali plahte na tlo, te palili svieće na njima, jer je jedan šaljivdjija ka-

zao, da će u plamen poskakati tisuće krvožednih skakavaca. Nas su posjećivale i gospoje, koje je pratio upravitelj zavoda kroz našu spavaonicu. Tad bi bilo zloradoga smieha, jer bi mi obično mnogo bolje spavali poslie takovih posjeta. Mi nismo ni mislili, kako je bilo gospojam poslie tih posjeta. Nu to sve bilo je samo ublažujuće sredstvo. Nego u nuždi je čovjek dosjetljiv. Jedne večeri obukli smo svi u sobi, gdje smo učili, gaće za plivanje, a noge smo namazali raztopljenom gumijom. Uspjeh je bio silan, jer smo za nekoliko časaka bili sasvim crni. Poslie toga nastala je krvna osveta, jer nismo štedili naših mučitelja, te nakon četrnaest dnevnoga klanja dobili smo tu zadovoljštinu, da smo se oslobodili te muke. Honny soit qui mal y pense!

Tamošnji opat, koji je bio i nadzornik našega zavoda, držao je uvijek dvojicu konviktoraca u svojoj službi. Za ta mjesta svatko se je jagmio, jer ne samo, što se je mnogo bolje jelo nego u sjemeništu, već je bilo više slobode, a kapnuo je u žep često i po koji darak. Služba se je sastojala u tom, što je dotičnik prostirao stol, što je pratio staroga gospodina u šetnju, te bi kadkad pri službi božjoj administrirao.

Napokon se izpraznilo jedno mjesto, a stari gospodin odabrao je mene, jer su mu se, čini mi se, svidjali moji veseli odgovori. Od to doba počimlje za me novo razdobje, koje neću zaboraviti s više razloga.

Gradjanstvo je štovalo opata radi njegove darežljivosti i radi velike starosti, ali ga nije ljubilo, jer

je bio slovenski pisac i buditelj narodne sviesti. Njegovu dobrotu smatrali su slaboćom, a njegov obzir duševnom ograničenošću. Ja pako mogu kazati, da nisam poslie vidio takova starca, te sam, družec se s njim, došao do uvjerenja, da ako je opreznost majka mudrosti, to je praštanje njezino čedo.

Tek što sam nastupio novo mjesto, dodjem preda nj s viešću, da se ženi moj brat.

— Tako? Onda moli boga, da ti brat dobije dobru suprugu, a ti dobru snašu.

— Ja ću već moliti, al bi rado išao i na pir.

— Na pir! Zar ovdje nemaš dovoljno jela i pila?

— Dakako, milostivi gospodine, ali bi ipak rado vidio, kako je na takvoj svečanosti.

— Ti bi tamo napokon i plesao? Da, da, ja sam već odavna opazio, da tebe zanimaju zemaljske stvari.

— Zar je griehota plesati? Ja sam prošle zime vidio, kako je naš župnik plesao u kolu.

— Ha, ha, ha! To bi i ja rado gledao. No, ja ne kažem, da je grieh plesati u pristojnom društvu; ali mladost nema mjere. A kako bi ti otišao kući?

— Imam već priliku.

Stari gospodin putio me je još, kako se imam ponašati, a zatim mi je dao, što sam u ono doba još više cieňio, topal ogrtač i nešto novca za put.

Milostivi gospodin — tako su ga obično nazivali njegovi župljani — imao je uza svu svoju starost jako grlo; ali, koliko god su oni rado slušali njegove pjevane mise, toliko su se bojali njegovih dugih i

dugočasnih propoviedi. Kad bi govorio koji od njegovih kapelana, ostali bi župljani u crkvi; nu čim bi uzeo on rieč, stao bi narod grnuti prema izlazom. To je bolilo staroga gospodina, i on je stao razmišljati, kako bi tomu doskočio. Kad je jednoga dana opet stupio na propoviedaonicu, te kad je narod krenuo prema izlazu, preletio je preko njegovih ustana smiešak zadovoljstva, jer on je dao ovaj puta još za dobe pozatvarati vrata. I tako su se pravovjerni morali vratiti na svoja mjesta. Stari gospodin propoviedao je dulje nego obično, tako da je i meni dosadio, koji sam stajao na stepenici od propoviedaonice. Da prikratim vrieme, stao sam promatrati mladjalna lica seoskih djevojčica. To je opazio stari gospodin, te mi reče u pol glasa:

— Što zijaš u žene, pogledaj gore prema meni!

I on nastavi propovied dalje, dok nije zapeo kod jednog citata iz sv. pisma. Nije se mogao sjetiti autora. Ja mu na dobru sreću spomenem sv. Luku.

„Kao što reče sv. Luka,“ nastavi on dalje, te za pol sata dovrši sretno propovied. U sakristiji nije se na me srdio, već mi je dao srebrenu forintaču za nagradu, što sam ga sjetio na sv. Luku.

Jednoga dana namjerili smo se u vinogradu na Nikolinom briegu, odakle se liep vidik pruža na Savinjsku dolinu i prekrasne Sučavske planine, namjerili smo se na izvanredno veliku tikvu. Kako je opat htio njom iznenaditi profesora, koji nam je predavao prirodoslovje, to sam ju ja morao ponieti kući. Ja sam si našulio do krvi obie ruke, te sam morao svaki čas

počivati. Tad mi padne na um, da spustim tikvu neka se skotrlja niz brieg. S početka bilo je sve u redu, al na jednom ote mi se tikva iz ruku, te se silnom brzinom stade kotrljati, dok na jednoč udari o drvo i razprka se u tisuću komada upravo pred opatom. On se lecnu i htjede me ukoriti; nu kad je vidio, kako bried poput krpe silazim niz brieg, okrenu se i nastavi dalje svoj put. Poslie kratkog vremena stao se je smijati, jer se je dosjetio, što je bilo povodom nesreći

Jednoč je odputovao da razgleda svoju diecezu. Kako je on u takovih prigodah boravio na putu po više dana, to smo ja i moj drug pozvali nekoliko prijatelja u našu sobu na zabavu. Mi smo imali ključ od pivnice, a kuharica nam je dobrovoljno spremila večeru. Upravo smo se najljepše zabavljali, kad se nenadano otvoriše vrata, a na njima se ukaza stari opat. Mi smo bili u najvećoj neprilici, a naši gosti bili su upravo poraženi. Opat je međjutim zah-tievao, da se i njemu donese večera, te je u krugu mladenaca sproveo ugodnu večer. Sutradan pozvao je ipak kuharicu, te ju je zapitao, zašto za njegov stol ne priredi nikad onako dobrih kolača, kao što ih je sinoć jeo sa djaci.

Jedared, kad sam išao preko dvorišta iz pivnice, zovnu me on iz prvoga sprata, da dodjem pod prozor, da će mi dobaciti pismo, koje sam imao odnieti na poštu. Ja sam morao uhvatiti list u šešir, al mi to nije bilo moguće, jer sam pod svakom pazuhom pod haljincem imao staklenku vina. Tad se brzo od-

lučim, te izvadim staklenke i postavim ih na klupu.

— Gle, gle! Komu si to namienio?

— Prečastni, danas slavi naš školski podvornik svoj imendan.

— A nebi li bila dovoljna jedna staklenka?

— Ali, prečastni, on ima ženu i djecu.

— Pravo kažeš. Otidi kuharici, pa neka ti dade i jednu butinu.

Stari gospodin bio je u obće vrlo gostoljubiv, te je često pozivao uglednije građane u goste. Jednom takvom prigodom išao je oko stola od ruke do ruke kazalištni oglas, te neki građanin primjeti, da su Slovenci rieč „teater“ posvojili. Neki od gostova nastojali su dokazati mu, da ta rieč potiče od grčkoga jezika, ali dobročina odgovori u kratko: „Onda su ju Grci uzeli od Niemaca.“ Kapelani stadoše se smijati, a i opatu preleti preko ustana porugljiv posmjech, učeni trgovac uvjeren je i danas, da su Grci išli k Niemcem u školu.

Ja bi vam mogao pripoviedati još mnogo ovakovih crta, koje svjedoče, kako je taj starina imao dobro srdce; nu ja sam naumio da vam pripoviedam o ženah, s kojimi sam se upoznao u svom životu.

Marietta

Bilo je to u malom, ali dražestnom Celju, i to u ono vrijeme, kad sam se uz plačne Ovidove elegije i nepravilne grčke glagolje uzalud oduševljavao za klasični stari viek. Vješt čitatelj lahko će pogoditi, da sam bio na pragu gornje gimnazije i razvikanih obiestnih godinah. Držim, da će mi se vjerovati bez prigovora, da sam se u to doba zanimao osim majke samo još za jednu ženu, a to za prilično staru, ali dobrodušnu kuharicu, koja mi je često naglasivala, da djak ne bi smio poznavati druge strasti osim ljubavi za knjigu. Staroj ženi nije bilo teško da ovaj život promatra s najvećom hladnokrvnošću, nu ja bijah još vrlo mlad, pa sam zato lahko zaboravljao njezine dobre savjete. A to se dogodilo ovako.

Plavokos trećoškolac, čija ugodna vanjština nije odavala njegove prilične ograničenosti, propao je u prvom tečaju; zovimo toga trećoškolca iz diskrecije Mijom. Na ravnateljovu preporuku zapala me je ne lahka zadaća, da spasim njega, ili bolje njegov znatni štipendij. Da se bolje razumije ovo, što ću pripoviedati, moram spomenuti, da je domaćica, kod koje je stanovao moj učenik, podučavala djevojčice u ručnom poslu.

Jednoga dana ne nadjoh moga Mije kod kuće, zato

uzeh staru gitaru, na kojoj je inače domaća gospojica izražavala svoje ne odviše mlade osjećaje. Već iza prvih akorda osjetih, da me je netko lahko dirnuo, te me pri tom upitao ugodnim glasom, a slabom niemštinom. umijem li igrati na gitari.

Kad se naglo okrenuh, da odgovorim na pitanje neznanki, zamrie mi rječ na ustnah, jer opazih pre-dražestno žensko biće. Bila je vitka kano jela, a plemenito joj i bielo poput sniega lice, zadahnuto lalukim rumenilom, okružavala je bujna crna kosa. Milo to diete uprlo je u me svoje crne, sjajuće se oči, te me je motrilo pitajućim pogledom. U taj tren dodjoše mi u pamet dvie kitice hrvatskoga pjesnika Stanka Vraza, kojih sam se češće sjećao.

Tvoe su crne oči
dva prozora běla,
Iz kojih gleda do sto
veselih angjela!

U njih mi je sreća;
daj da se otvore,
Da mi se u srčce
slije slastih more.

Da, bila je i za me nebeska slast, da sam smio gledati u te oči, koje su tražile povjerenje, i kojih se je vlastnica nasladjivala, gledajuć moje iznenadjenje, jer je imala razloga, da sluti, da je ona povod tomu iznenadjenju. Pa kako bi ona mogla biti tako liepa, a da nije svjestna svoje ljepote!

Dalnje pitanje, koje je upravela na me istim talijan-skim naglaskom, dovelo me je opet k sviesti. Pa kad

sam Mariettu — tako je bilo ime dražestnoj neznanki — nagovorio njezinim materinjim jezikom, nestalo je u tren oka one sjenke plahosti, koja je okružavala njezino biće. Marietta mi pruži živahno ruku, te mi izčevrlja svoju sudbinu onim načinom, koji je samo južnjakom prirodjen. Nju je poslala majka iz sunčanog juga u ovaj tužni grad, da nauči njemački jezik. Njezin ujak, kod koga stanuje, neće s njom da progovori ni jedne talijanske rieči, a sad je napokon nekoga našla, komu može povjeriti svoju tugu za otačbinom.

Da, sladko je u tudjoj zemlji čuti domovinske glase, a ja se scienim sretnim, da sam stekao znanje, koje me je u prvi mah preporučilo biću, vriednom obožavanja.

Razumieva se, da sam ja sada moga Miju ranije posjećivao, a kasnije ostavljao, nego je to bilo potrebno za njegov štipendij, i nego je njemu, kako sam se u brzo uvjerio, bilo ugodno. Valja spomenuti, da je Marietta bila učenica moga učenika, te premda se je on ubrajao u one siromake, koje čeka blaženstvo u nebeskom carstvu, ipak je bio toliko dosjetljiv, da se u Mariettu zaljubi. Da, on je nju ljubio onako žarko, kao što je mene iz dna duše mrzio, jer je s dva razloga za mnom zaostajao. Prvo, on nije znao ni slovke talijanštine, koja je za me bila preporukom, a drugo njega je zapala težka zadaća, da podučava Mariettu njemački jezik, koji ona nije volila.

Osjećajuć svoju nemoć, pustio se je Mijo u spletkarenje, koje je, obzirom na našu mladenačku dobu moralo biti dvostruko smiešno. On je nastojao prije

svega, ako ne da zaprieći, a ono barem da skрати razgovor moj sa Mariettom, i to tako, da je mene svaki dan poslie poduke pozivao u šetnju. Nu kad bi me on, poslie prvih šetnja, pod ništetnimi razlozi, čim bi samo na polje izašli, ostavio da drugim putem otide kući, odlučim jednoga dana da s njim i neizlazim.

U ljubomornosti je čovjek i dosjetljiv, te i moj Mijo upotriebi pedagogičku varku. Pričinjajuć se, da ne pazi na naše sve to srdačnije drugovanje, odlučio je, da u buduće muči Mariettu na sve moguće načine, dok bi ju podučavao njemački jezik. On je upravljao na nju pretjerane zahtjeve, pa kad im ona nebi mogla udovoljiti, davao bi joj zadaće za kaznu, a što je više, zabranio bi joj kadkad da ne smije u šetnju. On je očito kopirao „Kralja vilenjaka“ koji je dovikivao djetetu, nišućem se na otčevih grudih:

Ja ljubim te, i nećeš li sa mnom poć,
To silom će moja te odvesti moć.

Premda je Marietta imala samo trinaest godina, nije bila diete, svakako bila je dosta mudra, da pro-nikne njegovu namjeru. Pa ako je dosad susretala svoga učitelja hladnom udvornošću, to se od sad nije ni najmanje trsila da sakrije svoju nenaklonost prema njemu. Da, Longfellow ima pravo, da za žensko srce osim ljubavi nije ni jedan osjećaj tako sladak kano mržnja.

U to ja obolim, te držim, da je sasvim pojmljivo sa stanovišta ljudske slaboće, ako su moje boli bile na radost momu prijatelju. Ali tim je sukob bio samo odgodjen, nu nije odklonjen.

Dvie suze saučešća, koje su se zasjale u očima Mariette, kad sam se opet pojavio, odniele su našem Otelu i ono pameti, što je još imao. Kad je, naime, Marietta poslje kratkog čevrljanja odpjevala zvonkim glasom jednu talijansku narodnu pjesmicu, te se na moju želju, da ju prepisem, naslonila povjerljivo na moj stolac, da preko moga ramena nadzire moj ne posve sigurni pravopis, privuče se on na prstih do nas i sudari nam glavu o glavu.

Ova po sebi nedužna šala, učini mi se, uz vladajuće okolnosti, kano čin neiskrenosti i podmuklosti, koji se je morao kazniti. Zato stupim preda nj kano strogi učitelj, pa kako smo imali predavanje pokraj sobe, u kojoj je djevojčica radila, nije mi bilo teško izvrnuti ruglu njegovo neznanje.

Osveta nije bila plemenita, te ja ne mogu ni danas na nju pomisliti a da se ne zastidim. A kako se je Marietta i ovom prilikom pokazala razboritom! Ponašala se je sasvim drugačije, nego ja, te je nenadano bila ljubezna sa Mijom, da ga poslie tim više ponizi. Tomu se je do skora pružila prilika, i to kad je njezina gazdarica priredila za odraslije učenice vienčić, pri kojem nije manjkao u alpinskih zemljah obljubljeni jastučac. Da se razjasni ovaj ples, valja spomenuti, da se društvo postavi u kolo, a u sredinu stane plesačica sa jastukom. Pred koga ona postavi jastuk, taj ju poljubi i s njom zapleše. Tad stupi plesačica u kolo, a odabranik uzme jastuk, te on odabire plesačicu, i to ide tako dalje. Kad je došao red na Mariettu, pobudila je ona pojmljivu uzrujanost u meni i mom

nčeniku, odnosno njezinom učitelju. Većim zanimanjem nisu ni olimpijske božice očekivale osudu Parisovu.

Marietta je dugo izabirala, ona je više puta stala pred mojim takmacom, koji je plamtećim pogledom čekao na odluku. Napokon spusti jastuk preda me, te ja blažen prignuh koljeno, da se taknem njezinih ružičastih ustana. Planu brz cjelov, koji mi je dugo gorio na ustnah!

Opojen ljubavlju, podjoh kući. Ali što više sam se približivao samostanu, tim više pekla me je savjest, koja je bila do tle kano obmanjena. Ja sam se onamo odšuljao bez dozvole. Je li tko primjetio, da me nema kod kuće, a ako jest, kakvimi će to uroditi posljedicami? Mučen tom neizvjestnošću dospijem do velikih vrata od dvorišta. Običnom sigurnošću vinem se na vrata; nu kad bijah na vrhu, otvori se nada mnom prozor, a na prozoru se ukaza opat. Kano da me je udarila kap, srušim se u dvorište te se ni ne ganuh. Opat je mislio, da je to kakav tat, pa stane zvati; nu kad nije dobio nikakova odgovora, povuče se brzo natrag. Upotriebih taj čas da pobjegnem u svoju sobu, te se obučen bacih na krevet pod pokrivač. Tek što sam to učinio, eto opata sa sviećom u ruci. Kad je pristupio do moje postelje, stao se je tako sladko smijati, da mu umalo nije opao sviećnjak iz ruke.

— Gle smetenjakovića, reče on, koji ide sa šeširom u krevet spavati.

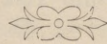
O ovoj stvari nije bilo više govora. Stari gospodin je i ovaj put oprostio!

Nekoliko dana poslie ovoga velikoga dogodjaja,

umoli me jedan od naših znanaca, da napišem Marietti nekoliko talijanskih redaka, te da u svoje ime zaištem za njega jednu knjigu. Ja nisam imao povoda, da odbijem ovu molbu, al kako sam se iznenadio, kad mi je sutra dan Mijina gazdarica izašla u susret sa spomenutim pisamcem, te mi predbacila, da zlorabim njezino povjerenje.

Nije mi bilo teško dokazati joj, da u pismu nema govora o ljubavi, što je više, ona nije mogla a da se ne nasmije, kad sam joj raztumačio, kako i u koju su svrhu izmamljeni oni redci. Tako se je opet izjalovila jedna spletku, a čini se, da bi bilo došlo do osbiljnih sukoba, da nije Marietta nenadano pozvana u svoj zavičaj.

Posljedice ove kratke, ali dražestne epizode brzo ću izpriopoviedati. Mijo je izgubio ipak svoju podporu, te kako je usljed toga morao napustiti svoje nauke, nisu nam se poslie putevi križali. Marietta se je vratila u svoju domovinu, nenaučiy, naravski, njemačkoga jezika. Jedini sam se ja okoristio, jerbo sam, družec se sa dražestnom primorkinjom, zavolio talijansku književnost. Pa još danas, kad sjedim kadkad uz talijansku knjigu, učini mi se, da mi topal dašak nenadano dirne lice, a mojoj mašti laska, da mi može predstaviti Mariettu, kako naslonjena na moj stolac preko moga ramena izpravlja mi pravopisne pogreške svojim milim i ljubeznim glasom.

Sofija

Ladja, koja ga je imala prevesti u obećanu zemlju, nasukala se je, te je sad smrvljena na dnu, a povrhnje niše se opet u veličanstvenom miru hladno neizmjereno more. On sjedi osamljen na pustoj obali otoka, koji je udaljen od svieta; nu on se je spasio, on je živ te hoće da žive. On misli o spasu i nada se, da će se spasiti. Dani prolaze, a on još bulji uzalud u daljinu. Napokon se pojavi pramečak dima na obzorju, on pruža željno ruke prema onoj strani, ali ladja, od koje se nada spasu, izbjegava opasnim klisurinam, te kreće drugim putem. U to dodje noć, a na nebu zasjaje zvijezde, ogledavajuć svoje lice u bučećih morskih valovih: uzvišena je to slika, ali čim više se otvara sviet pred njegovim očima, tim više osjeća on svoju osamljenost. Gledajuć tako u daljinu, začu nenadano iz dubljine ugodno zvonjenje zvonâ. To je, dakako, bila obmana, koja je nastala usljed njegove velike uzrujanosti. Stare uspomene pobudiše se u njemu; bujna mašta obuhvati ga u mehki svoj naručaj, te ga uljulja u sladki san. Kakvi će ga osjećaji zaokupiti, kad se probudi?

Tako sjedim i ja, gledajući, kako prolazi vrijeme. Osnjećena je većina mojih osnova, sadašnjost mi ne pruža nikakove utjehe, a iz tame budućnosti ne sieva

ni jedna zvezda, koja bi mi navieštala spas. Ali oko hipa vrti se vječnost, a tko je bio samo časak sretan, taj nema prava, da se gnjevi na sudbinu. A ja sam bio sretan, toli sretan!

Još iz moje mladosti odzvanja mi u duši uspomena na sretnije dane, a taj glas nije puka obmana, jer čari svieta, kojih nestaje u toku vremena, sačuvani su i sada u momu srcu. Pa i lica, koja mi oživljavahu ovaj svijet, prolaze s prijateljskim pozdravom mimo moje duše. Ponajprije približuje se jedna uzvišena slika, koja je spajala u sebi djetinjsku čud sa mudrošću prorokinje. Ja se klanjam do crne zemlje, jer preda mnom je moja — baka.

Ona nije znala čitati ni pisati, imala je kratku kosu i — pušila je. Pa ipak ju je obožavala njezina unučad i prauučad. Ona nas je zibala, ona nam je tepala, al nas je učila i moliti i misliti. Imala je vrlo dobro pamćenje, te je bila u svom krugu najpouzdanija kronika. Da, ona je znala kazivati propoviedi, koje je čula pred kojih osamdeset godina. A kako je bila dostojanstvena u svojoj starosti! Bila je ravna kano svieća, premda je imala devedeset godina — to je pojmljivo, kad nije znala što je bolest — a uz to bila je duhovita i živahna, a nas je začaravala, pripoviedajuć nam razne priče. Ja sam poslie uzalud tražio trag ovoj naivnoj, pa ipak toli mudroj poeziji, koja je izvrstno odgovarala djetinjoj čudi; da, tražio sam joj uzalud trag u bilježkah tradicionalne slovenske književnosti, pa zaključujem, da je ona sama mnogo toga dodavala, da nas zabavi i pouči.

Sve se majke slažu u tom, sve imaju jednu želju, a ta je, da vide sretnom svoju djecu. Ali, koja je razlika među gradskom pomodnom gospojom, koja dopušta, da joj plaćeni učitelji djecu odgajaju, te među priprostim seljakinjom, koja sama doji svoju djecu koja ih njeguje, koja ih uči, kako treba moliti boga, te ih sama, kad treba, kazni, a kazneć ih ipak ljubi!

A ja sam bio toli sretan. da sam gotovo imao dvie majke, jer je i baka ljubomornim očima nadzirala naš odgoj i naš napredak. U onih biljkah, u kojih je većina ljudi nazrievala samo hranu za marvu, nalazila je ona ljekovitih trava, te nije dozvoljavala liečniku u kuću. A kako je ona bila dobra bolestnikom! Samo jednom, kad sam dobio typhus nije se ustručavala da pozove liečnika. Ali, kad je meni bivalo sve to gore, stala me je sama liečiti, pa kako se je radovala, kad je vidjela, da joj je pošlo za rukom ono, što učenjak nije mogao postići, naime, kad me je ona svojimi biljkami tako ugrijala, da sam se stao znojiti. Nije me ni na čas ostavljala, već je neprestano tjeerala jednom rukom dosadne muhe, a drugom mi je brisala znoj sa čela. Usred svoga bulaznenja čuo sam češće, kako se njezine uvehle ustnice miču, te šapću molitvu: „Veliki bože, koji si sviet iz ništa stvorio, te si mrtve i griješnike na sviet doveo, ne slomi ovaj cvietak, dok se ne ugrije na tvojoj ljubavi. Ali, ako već mora biti, uzmi mene staricu k sebi. Pa ipak ne, ne, neka se vrši tvoja volja!“

I njezina volja bila je i božja volja, jer me je

ona odtrgnula od smrti, koja je bila pružila za mnom svoju koštunjavu ruku. Baka je to postigla svojom vještinom i svojom njegom. Tako sam joj barem mogao malen dio svoga duga nadoknaditi. Jednoga dana srušila se je biednica niz stepenice, te joj se je tako mozak potresao, da nije znala govoriti. Ona nije tom prigodom izgubila svijesti, prepoznavala je osobe i stvari, al ih nije mogla izgovarati. Malo po malo dolazile su joj rieči u pamet, al je ipak gorko plakala, kad se nije mogla sjetiti ni jedne molitve, da se može, kako se je izrazila, razgovarati s Bogom. Tad sam joj ja priskočio u pomoć, te sam ju naučio malo po malo sve molitve, koje je ona meni kazivala.

Vidio sam ju još jednoč, kad je plakala, a to je bilo po zimi, kad su joj krevet pomakli od prozora u kut k toploj peći. Ona se je tužila, da sad neće moći gledati svoju postojbinu, kad ju budu duge zimne bezsane noći mučile. Otac se je doduše tomu smijao, jer je znao, da ni bolje oči, nego li su bakine, nebi mogle vidjeti zemlju njezinih želja, koja je bila daleko tamo na Gorenskom; nu on je ipak odmah premjestio krevet k prozoru, te nas je poučio, da se ne smiju odbijati želje starih ljudi.

Baka je imala neodoljivu želju za putovanjem. Svake godine, kad bi se povratile lastavice, krenula bi vriedna starica, uza sve prigovore radi njezine starosti, na put, da potraži koje daleko hodočašće. Tako bi ona po malo proputovala četiri pokrajine. Vruću želju, da vidi Rim i Jerusolim, morala je, dakako, odgoditi, dok krene na put na drugi svijet;

zato je ona i uvjeravala nas djecu više puta, da će se njezina duša, kad podje u nebo, navratiti i u spomenuta sveta mjesta. A to se je prije dogodilo nego se je moglo suditi po njezinih pripremah. Jednoga proljeća pošla je u daleki sviet, da se više ne povrati kući. Mi smo doznali poslje nekoliko tjedana, da se je nevoljnica srušila preko neke pećine, te da je odmah ostala mrtva. Mi smo plakali, a susjedi pripoviedaju još i danas, da nisu poznavali pobožnije i plemenitije žene.

Zašto iznašam na vidjelo ove djetinje uspomene? Zato, jer sam se sjetio rieči dobre starice, koje tek sada počimljem shvaćati: „Budi mudar sinko!“ Te rieči ona je uvijek ponavljala, kad bi se sa mnom praštala na svršetku školskih praznika, kad bi ja odlazio u školu, da se tek poslje deset mjeseci vratim kući.

U ono yrieme nisam ja toliko uvažavao ovu opomenu, i to tim manje, što sam bio u takovih sretnih prilikah, da mi je bilo lahko biti mudrim. Tako dodjem i u osmi razred, a moja obitelj već je računala, kad će doći dan, da ju prodičim kano dostojanstven svećenik. Ja nisam imao ništa proti ovom zvanju, koje mi je rodbina namienila, jer sam se bio posvetio samo nauci.

Život ne prolazi toli gladko svojim tekom, svaki čas obuhvaćaju nas nove sile, nova zanimanja, dok nam se nenadano ne pojavi svrha za kojom stanemo težiti, a na koju nisu ni mislili naši odgojitelji.

Tako prodjoše moje skromne želje, a ja* ostadoh

ipak vjeran intencijam moje bake u toliko, što sam se posvetio izučavanju filozofije, te si tako još prije stekoh prijateljstvo jedne Sofije, koja to ime zaslužuje punim pravom.

Ali, spominjuć Sofiju, ne mogu premućati njezinu prijateljicu Filipinu, jer sam obie upoznao u isto vrime te sam ih stao cijeniti. One su bile nerazdružive družice, premda se nebi to moglo o njima kazati, kad bi ih čovjek sudio po njihovoj naravi i po njihovu shvaćanju života

One su se znatno razlikovale i po vanjštini, jer je Filipina bila samo zdravlje, a po njezinih zaobljenih formah mogao si naslućivati da će biti dobroćudna matrona; dočim je Sofija bila nježna i slabašna. Svojom vanjštinom pokazivala je Filipina, da u nje ima odlučnosti, dočim je Sofija naginjala svojom nježnošću na snatrenje, a mislio bi, da u nje i nema nagnuća ma za kakovu strast.

Pa ipak je bilo protivno. Uza svu ljubav za praktični život, ljubila je Filipina i umjetnost, te bi to znala i kićenimi riečmi izraziti; Sofija pako potlačivala je svoju duševnu uzbudjenost, te bi se nasladjivala u razmišljanju. Ja neću izpitivati, da li se ima ova razlika pripisati uzgoju, vjeri ili obojem zajedno. Tek ću spomenuti, da je Filipina bila katolikinja, a Sofija protestantkinja.

Nu uza sve to živile su one u nerazdruživom prijateljstvu, kano da su znale, da se upodpunjuju, te u nepomućenoj harmoniji predstavljaju ideal žene. A što me je još više prikovalo uz ova plemenita bića,

bilo je to, što su znale prekrasno francezki govoriti, te rado priznajem, da sam više naučio od ovih dvijuh živahnih djevojčica, nego iz učenih ali pedantičnih školskih knjiga. Sa Filipinom govorio sam o pjesničtvu, te se oduševljavao za velike pjesnike, a sa Sofijom upuštao sam se u filozofičke spekulacije, koliko smo već o tom pojma imali. Pri tom sam imao prilike opažati, kako žene mogu sretnim naslućivanjem shvaćati nehotice one istine, koje mužkarci pojimlju samo sustavnim razlaganjem, te logičnim spajanjem uzroka i posljedica.

Ja se nisam nikad zapitao, koja mi je od djevojčica milija, jer mi je bila jedina želja, da mi budu obie prijateljice. Medjutim su toli omražene narodnostne prepirke porodile nesuglasje i u našem malom krugu. Najprije je došlo do protuslovja, onda do ogorčenja, a napokon je zaprijetila opasnost našem društvancu, da će se razpasti.

Nebi čovjek vjerovao, da je snatriva i krotka Filipina bila povodom razdoru. Danas se tomu ne čudim, jer sam se već odavna uvjerio, da su većini zadjevica krivi tako zvani osjetljivi ljudi. Oni su naučeni, štono rieč, srcem misliti, te svaku oporbu prosuđuju više srcem, nego umom, pa ne imaju bistra pogleda, da lahko razluče, što je pravo, što li krivo.

Filipina je bila i odviše čuvstvena, a ljubila je svoga oca nada sve, pa upravo jer ga je ljubila, mrzila je ona, što je on mrzio, nepitajuć je li njegova mržnja naravna i opravdana. Kako je on, kano odpadnik, govorio ružno o Slovencih, to se je do skora

naučila i njegova kćer, da je naš seljački narod, kako ga je ona nazivala, dostojan prezira.

Ja sam upravo razmišljao, kako ću odbiti ovaj napadaj, te strastvenu djevojku uputiti, kako je i ona porieklom seljakinja, i da potiče od preziranog slovenskog naroda, kad mi na jednom priteče Sofija u pomoć. Ona je uzalud nastojala dokazati svojoj prijateljici, da su seljaci poprieko najpristojniji i najpošteniji ljudi. Ona pozna dobro slovenski narod, te ga zato cieni i ljubi. U ostalom i ptice ljube svoja gnjezda, a žalostno bi bilo po ljude, kad se oni nebi bili vrstni uzdići na tu visinu osjećaja.

Tuj se je radilo samo o čuvstvu, pa je ovaj put imala podpuno pravo ona, koja je mislila, a ne ona, koja je snatrila. Koliko mi je u jednu teško bilo, da Francezkinja brani slovenski narod od napadaja njegove rođene kćeri, toliko mi je milo bilo, da sam upoznao i dobre strane Sofijina značaja. Posve je pojmljivo, da sam od to doba bivao sve to skloniji prema Francezkinji. Ja sam Sofiju i od prije cienio sbog njezinih krilatih misli, ali sad mi je na jednoč ušla u srdce, te nisam mogao na ino, već da joj prvom prilikom, makar iz daleka, izrazim svoje osjećaje. Malo poslje toga, kad je pošla sa roditelji na ladanje, napišem joj na kičenu papiru lošom francežtinom ovo pisamce:

Vele cienjena gospojice!

Nedavno ste zavidili mužkarcem, te ste izrazili želju, da bi rado poput njih pošli u sviet, da svojom snagom izvojštite njegove darove. Ova želja služi vam

na čast, ali mi se čini — oprostite mi ovaj izraz — da nije pametna. Borba za obstanak, koje se svaki čovjek mora primiti, biva sve to teža, te ne dovodi uvijek do pobjede. U toj borbi dolazi do strasti, kojih nebi smjelo poznavati žensko srce. Uzvišena zadaća žene sastoji u tom, da ona ne razdvaja, već da spaja, da ne sije mržnju, već da siplje ljubav. Zabavljajte se zato razmišljanjem, al ipak potražite svoju sreću prije svega u granicah, koje vam je priroda opredielila. Svakako budite uvjereni, da nikomu nije više do vaše sreće, nego vašemu iskrenomu i t. d.

Kad se je Sofija poslie nekoliko tjedana vratila, kazala mi je radostno, da je njezina majka čitala ove redke, te je zaželila, da bi me rado upoznala. Ova me viest nije najjače obradovala, jer sam ja izljeve svoga srca namienio kćeri, a ne majci. Ja sam bio toli nepravedan, te sam se razsrdio na svoju prijateljicu zbog toga, što ona nije znala čuvati tajnu, jer u svojem sićušnom svojeljublju nisam mogao misliti, da ona po svom dobrom odgoju nije ni mogla ni smjela drugačije raditi.

Medjutim mene je najljubeznije dočekala plemenita i duhovita gospoja. I ne spomenuv moje pismo, sbog koga me je toliko grizla savjest, stala me je materski pitati za moje odnošaje, nauke i osnove. Samo nesretnomu slučaju imam zahvaliti, da je već moj prvi posjet vrlo sretno po me prošao. Majka je, naime, uslied neke teške bolesti izgubila sluh, te joj je moje odgovore kćerka ponavljala. Tom prilikom mi se je osobito svidjela, jer je moje jednostavne primjetbe vrlo

duhovito izražavala, te ih najljepšom francežtinom zadjevala. Ovaj postupak me je oduševio, kano i njezino nastojanje, da udjem u volju njezinoj majci. S priličnom vjerojatnošću mogao sam zaključiti, da sam već gotovo stekao kćerkinu naklonost. Tako sam se razstao uz ljubezan poziv, da opet dodjem. Ovo imam da zahvalim duhovitoj tumačiteljici mojih izreka.

Ja sam dolazio vrlo često, a najposlie i redovito, jer sam podučavao Sofiju u računstvu, a ona je mene učila glasovir. Ja sam vrlo napredovao pod vodstvom moje ljubezne učiteljice; nu napustio sam tu umjetnost od onoga dana, kad nas je neka zločesta savjetnica zatekla kod glasovira te se glasno nasmijala. Njoj se je valjda smiešno činilo, da ja u mojih godinah nastojim da si prisvojim toli težku vještinu, a ja nisam htio pod nipošto da budem smiešan. Ova gospoja kano da je htjela da mi ogorči život i da mi otežča sastanak s obimi prijateljicami. Kako je ona zalazila u kuće, gdje sam se ja sastajao sa djevojčicami, to me nije puštala s vida, te je dapače jednim uhom slušala naše nedužno čavrljanje. Nju je zabavljao način moga udvaranja, a ja sam ju mrzio iz dna duše; nu nisam pravo imao, jer je ona, uza sve svoje zlobne primjetbe, branila me i hvalila, kad ja nebi bio prisutan. Što je više, ona me je konačno jednoga dana ugodno iznenadila. Ja sam, naime, dobio na početku praznika od nje ovo pismo:

„Vi držite, da sam ja vrlo zločesta, te se možda i srdite na me. Pa ipak, ja se usudjujem moliti vas, da mi učinite jednu uslugu, a možda i žrtvu: Ja bi

rado, da moj sin ne potraži uzalud praznike, pa vas pozivljam u svoj vinograd. Premda držim, da bi vi jedva mogli odbiti molbu zabrinute majke, ipak sam se pobrinula, da budem sigurnija, da kod mene nađete vrlo milih prijatelja. Jeste li pogodili? No, onda dodjite. Ili vi možda i ne slutite? Onda dodjite tim prije. Vi ste, doduše, čovjek, al ovaj put ipak malko ljubopitni. Do skoroga vidjenja.“

Ja sam se odazvao pozivu, te kad dodjoh u vinograd, nađoh tamo Filipinu i Sofiju. Praznike, koje sprovedoh u njihovu društvu, mogu nazvati najugodnijimi u svomu životu.

Sofija je bila tri godine mlađja od mene, pa kad god sam mislio na svoju budućnost, mislio sam i na nju. Ali ona je bila bogata, a ja sam imao tek da stečem položaj u društvu. Zato ja nisam ni izrekao svoje izjave, koja mi je toli često lebdila na ustnah. Pa ja sam se ipak nadao, i to tim više, kad je njezin otac nesretnom spekulacijom izgubio svoj znatni imetak, te se je tako onaj krasni stvor u društvenom pogledu k meni primakao. Vriedni starina nije, žalibože, dugo živio poslie te nesreće, te se je tad pokazalo, kako je mudro radio, dok je onako vrstno dao naobraziti svoju kćerku. Sad je došao red na Sofiju, i ona je morala čitavi dan podučavati da može osigurati svojoj majci udoban život. Od to doba stao sam ju ja još više cijeniti, te sam bio već proračunao dan, kada ću preda nju stupiti i osloboditi ju od briga, koje joj je dužnost nametnula. U to dodje nenadano bogat trgovac, koga je zapala čast, da ga usreći vrlo djevojka.

Ona mi je sama javila, da se je zaručila. Nema sumnje, da si je ona drugu budućnost u duhu predstavljala, dok je bila neodvisna. Ali ona je naučila već odavna pregarati, te je rado dopriniela žrtvu, da može opet usrećiti svoju biednu majku.

Nesretni komadić papira izmaknu mi između drhćućih prsta: meni se je smrklo pred očima, a tisuću misli munu mi glavom. Da, još jedna nada porodila se je u momu srcu; ali, jesam li imao pravo, da se potiskavam među nju i njezinu majku? Jesam li smio, da zadajem tugu biednoj ženi, koju je sudbina toli nemilo zadesila, a koja je sa mnom uvijek materinski postupala. Nikad u svom životu nisam toliko osjećao, što je siromaštvo i nemoć, koliko u onom času, kad sam se nakon duge i teške borbe odlučio da pišem čestitku, najtežu u svom životu.

Melanija

I

Godine 1876. dođoh iza duljega vremena u Beč, da tuj, ako mi bude moguće, utemeljim trajni obstanak. Najprije sam svratio pozornost na gradjevni napredak prijestolnice, tim više, što sam se jedva mogao nadati, da ću sresti kojega sudruga iz djačkoga života, jer su se oni već odavna u obćem natjecanju razbježali po pokrajinah monarkije. Pa ipak slučaj se, da sam jedne noći blizu votivne crkve dostigao dva mjesečnjaka, koji su, sudeć po njihovu hod, proučavali zakone sile-paralelograma. Lahko je pojmljivo, da sam mimo njih htio proći što sam brže mogao; nu nehotice suspregoh korak, kad mi nenadano doprieše do uha glasovi miloga mi materinjeg jezika, koji su mi u tudjem gradu još miliji bili. I na taj način bio sam svjedok ovoga razgovora.

— Ja te još jednoč uvjeravam, da sam odlučio počiniti strahotu, ako se ona ne prestane titrati s mojim srcem. Moja osjetljivost, ili kako ti kažeš, moje samoljublje, ne dopušta, da ona i pomisli na drugoga.

— Ali, dragi doktore, kako se možeš tako razpaljivati! Je li ona vriedna tolike žrtve, koju ja iz tvoje prietnje razabirem? Nisi li ti nikad posumnjao,

da je ta tudjinka možda obična pustolovka, koja se dobro koristi tvojim mekim srcem.

— Da te ne poznam u dušu, platilo bi mi krvlju to nedostojno sumnjičenje.

— Ja ne tvrdim, da si ti poklonio svoje srce kakvoj nevriednici. Ali, ako su njezini osjećaji plemeniti, kao što joj je ljepota zamamna, ako je ona u istinu onaj ideal žene, koji ti misliš, da si u njoj našao, onda se ne pristoji ni najmanje da sumnjaš o njezinoj vjernosti. Dok je ona blagajnica, dotle mora, makar proti volji, biti sa svakim ljubezna, te svakoga susresti bud prijaznom rieči, bud ljubeznim posmjehom.

— To je ono sbog česa ja očajavam. Zašto razsiplje svoju ljubežljivost kojekakvim zvekanom, a svoje dražešti izlaže na ogled pohlepnim starcem, kad može otići k svojoj majci te čekati, dok ju povedem pred oltar.

— Ti si mi već govorio, da ona svojom zaslužbom uzdržava svoju staru majku, koja je nekoč sretnije živjela. Po tom ona vrši svoju dužnost, radi koje bi ju morao još više štovati. U ostalom, ti možeš biti zadovoljan, da je ona na toli opasnom mjestu. Ako odoli svim napastim, tim bolje, ako padne, onda je bolje da prije, nego li kasnije.

Ova primjetba učinila mi se je toli sgodna, da sam odlučio da prekinem ovaj živalni razgovor, i to tim prije, što su obojica bili moji znanci iz djačkoga života. Vrlo vesel bio je naš sastanak, koji smo odmah u bližnjoj kavani posvetili.

Liepa Poljakinja, koja je toliko ljubovnoga jada zadavala mladomu doktoru, izniknula je doskora iz Beča sa nekim vjetrogonjom. To je bio vrlo težak udarac po našega Othella; nu vrieme i vino izliečilo je i ovu ranu. Da, junak ove kratke i uzrujane epizode, zauzumlje danas ne samo važan položaj u društvu, već je i vrlo sretan otac obitelji. Time je on pre-stao zanimati liepe čitateljice.

Nu nije se tako nedužno razvijala sudbina moga drugoga prijatelja. I njega je spopalo ludilo, nazvano ljubavlju, te mu je poremetilo svu mudrost, premda se je on sigurnim smatrao pred velikim strastim, koje, kako neki francezki filozof kaže, ubijaju ljude. Ali ne pretičimo dogodjaje, koje ćemo tek onda razumjeti, kad im budemo znali za psihološki izvor.

Adalberto, za koga bi želio steći simpatije ljubeznih čitateljica, bio je vesele naravi, te je uvijek prednjačio, kad se je radilo o kakvom vratolomnom poduzeću ili kojoj obiestnoj mladenačkoj šali. Njegove izrazite crte na licu, na kojih se je već za rana ugniezdila zbilja, nisu se u prvi mah svidjale. Ali, tko je bio sretan, da ga pobliže upozna, taj je doskora uvidio, da se pod onom krutom sbiljom skrivaju najodličniji osjećaji i najprijateljskija odanost. Njegovo junačko čelo odavalo je dar pronicavosti, a ponešto kovrčasta i malo crvenkasta kosa, te sanjarske liepe oči svjedočile su, da ima u njega smisla za sve, što je liepo i plemenito.

Žalibože, da je on za rana osjetio sbilju života koja je udušila u klici njegovu veselu ćud. Već u

svojoj mladenačkoj dobi morao se je brinuti za svagdanji krušac, te nije mogao da učestvuje u igri svojih drugova što bi njemu najmilije bilo. Tako je došlo, da su ga prozvali Diogenom, i to samo zato, što je bio strog, točan i odmjeren u životu, premda su ga proti njegovoj naravi na to prisilile materijalne okolnosti. U ono doba nije baš Adalbert imao ništa zajedničkoga sa atenskim cinikom. Što je on željeznom dosljednošću išao za svojim ciljem, što je svoje saučenike daleko nadkrijivao u znanju i samostalnom mišljenju, te uza sve svoje nauke naučio nekoliko modernih jezika, to ipak nije zasluživao ime filozofa, niti je radi toga morao biti smiešnim. Njegovi učitelji bili su pravedniji, premda ih je on znao više puta dovesti u nepriliku, te su mu proricali sjajnu budućnost.

Nakon toliko godina opet sam se s njim sastao, te sam po njegovoj vanjštini uvidio, da mu nebi ugodio, kad bi ga mnogo razpitavao o njegovu životu. Moj nježni obzir kano da mu je godio, pa je zato sam, kad smo se jednoč na samo sastali, prihvatio priliku, da udovolji mojoj nestrpljivosti.

— Ja osjećam, reče on ponajprije oklievajuć, a onda sve to življe, da sam ti donekle dužan razjasniti, zašto su se izjalovile sve nade, koje ste vi svi u me postavljali, i koje sam i sam gojio.

Kad smo svršili gimnaziju, dodjoh ovamo bez ikakva imetka osim moga znanja, bez ikakve preporuke osim blagoslova, što mi ga je majka podielila. Ali to oboje nije bilo dovoljno, da mi pribavi ovdje ma kakovo boravište. Naprotiv, doskora nadodje vrijeme najvećega

oskudievanja. Glad i zima izjedala je moju duševnu i tjelesnu snagu; al ipak ja ću te poštediti pripoviešću o mom stradanju, jer su takve doživljaje proživjeli mnogi naši zemljaci i prije i poslie moga stradanja, poštedit ću te tim više, što se je nenadano našao moj osloboditelj.

Bludeć jednoga dana po ulicah bez ikakova cilja, te osjećajući, kako mi se tresu uda, kako mi se čini, da ću se svaki čas srušiti, zavrti mi se mozag u glavi i bio bi se od slabine srušio, da se nisam uhvatio za neku ogradu. Stresoh glavom, ne bi li u onemogli mozag došlo što krvi, te premda je nesvjestica samo malo trajala, ipak se je odmah našlo ljudi, koji su me veselo gledali, jer su me držali pijanim. U to pristupi otmen gospodin do mene, te me upita nekim saučešćem, što mi je. Sa par rieči kazah mu, što je i kako je. On me uze za ruku i okriepi me u obližnjoj gostioni. Kratka poviest moga života, koju je obzirnim načinom od mene izmamio, kano da mu se je svidjela, jer me je odmah uzeo za učitelja svomu sinu.

Tako dodjoh nenadano u društvo visoke aristokracije, gdje mi se je život stao opet militi. Ja sam postao veseo, kano da sam se preporodio, te sam gledao bezbrižno u budućnost, jer mi je poslie osam-godišnjeg službovanja obećana mirovina, kakvu u državnoj službi nebi ni za petdeset godina imao.

To bijaše prvi sunčani trak u mome životu, ali je bio kratka vieka, jer tek što sam stao živjeti novim životom, morao sam u vojnike, ma da se je iz svih sila radilo, da me oslobode. Moje mjesto bilo je, do-

duše, za me sačuvano, ali kad sam se radi bolesti, koje sam se dostao u vojničtvu, morao oprostiti na godinu dana, prekinuo sam ugovor svojevoljno. Pol godine sproveo sam u vojničkoj bolnici, te sam tako bio svjedokom nemilih prizora, koji su mi srdce parali, gledajući muke nevoljnih ljudi. Napokon me od-pustiše uz primjetbu: „Koji je osal uzeo vas u vojnike?“ To je svakako hrdjava utjeha, jer je moja egzistencija bila uništena! Pa kad sam poslie toliko godina stupio kano kakav koštur pred svoju majku, uzkliknula je sirotica: „Biedno diete, što su od tebe uradili?“

U domaćem gorskom zraku doskora sam se tako oporavio, da sam se mogao povratiti u prijestolnicu. Buduć me je grofofska obitelj bila bogato nadarila, kad sam otišao iz službe, mogao sam neko vrieme živjeti bez zaslužbe. Nego bezposlica, kojoj sam se tada podao, postala je pogubnom po mene. Bilo da je klonula moja odlučnost uslied prevelikoga napora u mladih godinah, bilo da sam klonuo od težke bolesti, ili što je prevladao poslie dugog potlačivanja moj saguinični i za užitkom pohlepni temperament — u kratko, bilo što mu drago uzrokom, ja sam se predao piću i veselom društvu razkošne prijestolnice. Moja bujna mašta učinila je svoje, da zabašuri i pokrije moje hrdjave strasti. Gradeći kule po zraku i idući za bludećim svjetlom, bio bi dospjeo u barunštinu, da se u pravo vrieme ne sjetih osbiljne Franklinove opomene: „Tko živi od nade, umrijet će od gladi.“

Tako ti se trgnem iz toga ništavila i podjem k nekoj bogatoj udovi za odgojitelja njezine djece. Opet

su nastupile po me sjajne prilike, te sam imao dovoljno vremena, da radim za budućnot. Žalibože, doskora uvidjeh, da bogata gospoja ne treba učitelja samo za svoju djecu, već i za se. Iz početka sam se pričinjao, kano da ne razumijem njezinih odlikovanja i njezine ljubežljivosti, ali kad je ona stupila preda me sa pozitivnimi predlozi, onda sam je hladno odbio, spomenuv joj dužne obzire, koje dugujem prema njezinom sinu, a mojem učeniku. Gospoja mi nije mogla oprostiti, što se je morala preda mnom poniziti a da nije ni najmanje uspjela. Doskora su postali medju nami takovi odnošaji, da sam se ja pokupio i otišao onako, kako sam i došao. To je bio prvi slučaj, da sam se pobjedonosno opro ovako zamamnoj kušnji. Al ipak nisam se dugo radovao ni toj pobjedi.

Bacim se tad, štono rieč, na književno polje. te sam tuj postigao neočekivan uspjeh. Sva uredništva bodrila su me na rad, hvaleći moje, kako oni rekoše, pomne radnje. Doskora su se stali za me otimati ugledniji listovi. Ali moja narav težila je za nezavisnošću, te se nisam mogao priviknut, da budem služećim članom većega organizma. Ja sam htio da druge pokrećem, a ne da drugi mene pokreću. Na taj način propustih koristno i uredno zanimanje, podavajuć se nesigurnim i neopredieljenim idealom. Što je više, stao sam se opet upuštati u sanjarije, poduzimao sam veće radnje, koje nisam dovršivao, a u veselom društvu stvarao sam najzanosnije uvodne članke i najljepše podlistke, nestavljajuć ih nikad na hartiju. Tako sam izgubio i one male dosadanje sveze, jer se

na me nisu mogli pouzdavati. Buduć sam precijenjivao svoju duševnu snagu, gubio sam mjesta na zemlji. Da zavaram vlastitu savjest i da zaboravim na teški položaj, latio sam se karata, te sam posljednji novčić žrtvovao prepredenim nitkovom, u čijem društvu nisam mogao svoj ugled povećati. Ja, doduše, proklinjem nedostojnu strast, al ona je moj život tako proniknula, da je ja više ne mogu svladati. I tako ti ja bludim opet bez cilja po svijetu, neimajuć ni snage ni izgleda da bi mogao skrenuti s ovoga puta. Ja sam izgubio pouzdanje u se i u sva liepa gesla, koje pokreće svietom. Kako ono pjeva naš genijalni Zmaj Jovanović?

Moj je život tužan pustolina grdna,
Moje lomne grudi porušena crkva,
Uvehnulo cvieće po groblju se njija —
Ko da ga ljuta otrovala zmija;
Pobjegle su ptice od suhog rastinja...
Samo još u crkvi mali žižak tinja.

Kud ćeš, dievo, kud ćeš u pustinju ovu?
Ptice, cvieće, sunce, drugamo te zovu,
Kud ćeš ovom groblju sahranjena nada,
Tu je hladno, grozno, kud ćeš tako mlada!
Kud ćeš ovoj crkvi stubovi su pali —
Vjeru su i ljubav sobom zatrpali.

Moj prijatelj zašuti, a ja nisam ni pokušao, da ga pod pritiskom njegova priznanja osokolim i ohrabrim. Mnogo moćnija činjenica, nego li je prijateljska rieč morala bi nastupiti, da pravo čudo moralo bi se dogoditi, koje bi ovako palog čovjeka moglo uzvisiti i dovesti na pravi put. I to neočekivano čudo je nastupilo. Providnost mu je još jednoč pomogla, da dodje

medju dobre ljude, koji kano da su bili pozvani, da ga trgnu iz mrtvila, u koje je zapao.

II.

Bogat tvorničar papira preselio se u Beč, da uzgoji svoje kćeri, kako mu dopuštaju obilna novčana sredstva. Slučaj, koji je toliko puta bio sklon sudbini moga prijatelja, namjeri i ovaj put tvorničara na Adalberta. Mudri tvorničar upoznao ga je po jednoj književnoj radnji, te je stvorio o njemu tako povoljan sud, da ga je, neobziruć se na njegovu zapuštenu vanjstinu, uzeo uz vrlo povoljne uvjete za učitelja svojih trijuh kćeri.

Sutra dan bile su već Adalbertu predstavljene njegove buduće učenice. Djevojčice, koje su bile naučene na finoću i sjaj, vrlo su se iznenadile, kad su ugledale novoga kuštravoga učitelja, te je mala Mineta stala odmah šaputati: „Ala je to ružan čovjek!“ A i naobražena majka, koja je imala fin ukus, stala je čudno kimati glavom, čudeć se izboru svoga supruga. Osim toga htio je udes, da je neki tvorničarev znanac poznavao prošlost Adalbertovu, te je nabajao djevojčicam pune uši o njegovih pustolovinah. Tako je njegov ugled već unapred bio gotovo pokopan.

Prva lekcija prošla je uz hihotanje više razprokšenih, nego li neučtivih učenica. Za nekoliko dana postale su odlučnije, te su stale po mogućnosti ogorčavati život strogomu i točnomu, al po njihovom nazoru smiešnom pedantu. On je znao vrlo dobro, da će

izgubiti igru, ako pokaže malim prokšenkam, da se je ma i najmanje razsrdio radi njihova ponašanja. On je odlučio da bude strpljiv, te se nije dao pomesti nikojom djetinskom doskočicom.

Njegov nepomućeni i uztrajni mir bio je povodom, da je Irena prva popustila, jer ona je bila više podbadana, nego li je prkosila vlastitim nagonom. I Mineta je popustila, ali uz uvjet, da je učitelj podučava u vrtu. Samo Melanija, njegova najstarija učenica, nastavila je rat, te je svaki dan izmislila po koju novu pakost. Ona ga je karikirala na čisto egipatski način, te je u svojim zadaćah izticala gdjegdje onako iz daleka po koju njegovu slabost.

Adalbert se je pričinjao, kano da i ne opaža te izazive, koje je ona tolikom tvrdokornošću nastavljala. On se je tek onda razsrdio, kad je Melanija jednoga dana slomila ravnalo na njegovoj ruci. Kako on sutra dan nije došao da ih podučava, pa kako su mladje sestre, koje su učitelja donekle zavoljele, cielu stvar javile roditeljem, to je Melanija bila prisiljena, da pismeno moli učitelja za oprostjenje. Ona je i sama žalila, što je nepromišljeno postupala, te je sjela i napisala ovo pismo:

Veleučeni gospodine učitelju!

Opraštam Vam, što niste jučer došli, te se nadam, da ćete danas nastaviti podučavanje. Ovaj put Vam iznimno neću ništa spočitavati.

Sa štovanjem Vaša i t. d.

Nije li prekrasan način, kako se je ona iz ove neugodne stvari izvukla? Da, ona je kadkad bila i

vrlo mudra. Adalberto nije bio ravnodušan prema ovomu veledušju. On je opet došao, te je bio miran nekoliko dana. Melanija bila je u ostalom mnogo bolja nego li je to i pokazivala. Ona je već odavna opazila, a to joj je laskalo, da Adalberto osobitom pomnjom izradjuje zadaće, koje njoj namienjuje. Ona bi se znala zanieti njegovim predavanjem tako, da mu po čitav sat nebi zanovietala. Da, ona bi se kad kad duboko zamislila, kad bi joj učitelj predočio sliku koje idealne djevojke.

Njezino inače vragoljasto lice tada bi se uozbiljilo, te bi ona stala govoriti umiljatim glasom, kako može samo da govori osjetljiva i krotka duša. Njezin učitelj bio je ugodno iznenadjen, kad mu je u jednoj zadaći nepobitnimi dokazi dokazala, da kud i kamo veća prednost ide Antigonu grčkoga tragika, nego li Goetheovu Ifigeniju. Nju je doduše dirnula Ifigenijina čežnja za otčinskim žalom; nu sto put ju je više dirnula žalostna sudbina Antigone, koja je, stupajuć težkim srcem, al odvažnim korakom u smrt, pokazala za sva vremena sjajni primjer ženske požrtvornosti.

Melanija je napredovala izvanredno u svakom pogledu, ali što je više štedila učitelja, tim više je izticala svoje prvenstvo nad sestrama. Da nesnosnim razmiricam i peckanju kraj učini, odluči otac da ju pošalje u ugledno neko švicarsko odgojilište. Majka se je tomu protivila, izjavljujuć, da ne može živjeti bez svoje ljubimice, nu toj svadji stala je na put Melanija, sama izjaviv da će rado odputovati, jer da ne može

gledati glupa lica svojih sestara. Ona je veselo odputovala, pa je udarila u plač tek onda, kad ju je otac ostavio prvi put u stranom svijetu. Njezin dojaškojnji učitelj ubilježio je u svoj dnevnik, kad je ona odputovala, ove značajne redke, koji sjećaju na jednu pjesmu njemačkog pjesnika Lenau-a :

„Kad god bi došla, učinilo bi mi se njezino ljubko lice, kano prva zelen u šumi; a što je govorila, prodiralo mi je toli sladko u srce, kano prva proljetna pjesma u gaju. A kad mi je doviknula „s bogom!“ na razstanku, učinilo mi se je kano da mi je nestalo zadnjeg mladenačkog sna.“

* * *

Minula je od tad godina dana, a na imanju, gdje je praznikovala tvorničareva obitelj, silno su se pripremali, da što ljepše proslave povratak mlade prognanke. Melanija se je u to vrieme vrlo promienila. Ona nije bila osobita ljepota, al svojim otmenim bićem, svojom naravnošću i jednostavnom nošnjom svakoga je u prvi mah osvajala. U njezinih tamno-modrih očijuh, koje su se uz vranu kosu osobito liepo izticale, opazala bi se kad i kad lahka sjeta, a ponešto stisnute joj ustne pokazivale su, da bi ona znala biti i odlučna. U društvu se je ponešto suzdržavala, a što bi rekla, bilo je uvijek umjestno. A kakva milota odrazivala bi se u njenom ugodnom i zvonkom glasu. U kratko, ona je imala sjajan um i zlatno srdce, dva svojstva, koja se u tolikom skladu vrlo riedko kod žena nalaze.

Nikoga se nije ova promjena toliko dojmila, koliko našega Adalberta. Pa i ona je išla s njim rado u

šetnju, jer joj je on znao o svemu, što ju je zanimalo, pripoviedati novih stvari. On se je sada češće laćao pera, te je napisao niz dubokoumnih i originalnih psiholoških razprava, jedino za to, da steće priznanje svoje mlade prijateljice. Pri tom je on bio pun nježnoga obzira, pa je iz svake njezine kretnje naslućivao njezine želje. Dražestni taj stvor stekao je doskora blagotvoran upliv nad svojim nekadašnjim učiteljem, te ga je upravljao na idealne staze, budeć u njemu zamrlu slavičnost.

Ali i ovo čisto prijateljstvo nisu poštedili zli jezici.

Učiteljica francezkoga jezika, koja se je odavno jedila, što ju Adalberto susreće samo hladnom udvornošću, stala je na njih paziti ljubomornim očima, te prislušivati nedužnom njihovom riećkanju. Jednoga dana napuni ona uši mladjim sestram, da je Adalberto silno zaljubljen u Melaniju. Ta viest doprla je svojim naravnim putem do majke, koja je odmah u početku stala na put toj brbljariji. Medjutim je pala nepromišljena rieć, te je ona rodila nepredvidjenimi posljedicami.

Ponajprije bio je Adalberto potaknut, da izpituje značaj svoje sklonosti, te što je više analizovao svoje osjećaje, tim više dolazio je do uvjerenja, koje ga je zastrašivalo, da njegovo nježno prijateljstvo prema Melaniji ima svoju klicu u moćnijoj strasti, koja neopaženo tinja u njegovom srcu, te bi pri najmanjem povodu mogla buknuti neobuzdanom silom. Još je bilo mirno njegovo srce, još čista njegova savjest, još je radio onako, kako je zahtievala čast i dužnost; ali njegove ravnodušnosti i nepristranosti prema djevojci posve je

nestalo. Njezina dražest uzkolebala je njegove odluke i svi njegovi sofistički razlozi, kojimi je sebe opravdao, sticali su se u ovoj izreki ruskoga pjesnika: „Sviet bez strasti bio bi ogromna lješina“.

U ovome mučnom, al i sladkome razpoloženju, pomiešanu sa strahom i nadom, sjedio je jednoga dana u sjenici napram Melaniji. Okolo njih bilo je sve tiho pa i milo djevojče činilo se je, kano da je uljuljano u sanjarske osjećaje. Ali je Melanija, koja je imala bistar pogled, te je po svoj prilici znala za Adalbertovu unutarnju borbu, opazila kroz na polak zatvorene oči, kako tužno njegov pogled na njoj počiva. Nje se je dojmila njegova tuga, te ga ona zapita naglo i poverljivo:

— Što je vami, da ste od nedavno tako tužni i potišteni?

— Ja nosim na srcu težku tajnu, koja hoće da me umori. Da, ja vehnem kano travka, te će me nestati, ako me ne digne saučešće jedne duše, koju svaka žilica moga tužnoga srca obožava, pa se ipak boji, da bi ju i sam moj dah obezčastio.

— Vi govorite u parabolah, Zar se vi toli malo pozdajete u me, da mi ne uštite ni toliko snage, da bi vas mogla tješiti, ako ste u istinu toli nesretni?

— Nu dakle, ja ljubim, a ljubim bez nade na uspjeh, jer sam zaljubljen u angjela, kakova je mogao samo bog stvoriti u žarkoj svojoj ljubavi — ja ljubim vas.

— Ja sam to znala odavna, a da vas nisam posve shvaćala. Ja se na vas napokon ne mogu srditi, što

me precijenjujete; ali niste li vi o tom razmišljavali, kamo vas vodi vaša strast.

— U spasenje! Ako sam bio dosad suho drvo, u kom su stanovali zli dusi, to je do vas, da ga posvetite i na novo oživite?

— A čime bi ja to čudo proizvela?

— Time, da mi ostanete prijateljicom i poslje ovoga bezumnoga očitovanja.

Melanija se malko zarumeni, njezine se oči milo zasjaše, a gornja joj ustna malko zadrhta — sve nepobitni dokazi ugodnoga ganuća. Ona otrgnu ružin pupoljak i pruži ga Adalbertu. Je li ona htjela time simbolično naznačiti, da su i najsvetija čuvstva kratkoga vieka? Adalberto je na to sviest izgubio, on privinu burno djevojku na grudi, te ju poljubi žarko u rujna usta.

Kroz Melanijino srdce proleti bolan, al razkošan osjećaj, pa kad je ona klonula kano omamljena u svoj naslonjač, a bledim joj licem potekoše dvie kripne suze, baci joj se Adalberto pred noge, zaklinjuć ju, da mu oprosti, što je ovakovim načinom narušio njezin duševni pokoj. Ona gu blago uzpravi, pa mu reče tronutim glasom:

— Neka vam bude oprošteno, ako se ohrabrite, pa budete nastojali, da postignete ono, na što vas ovlašćuje vaš um i vaše zvanje.

U to se začu zvono, koje je zvalo k objedu. Adalberto je težkom mukom svladao svoju uzrujanost, jer najblaženiji čas u životu ne prolazi, a da nam ne potrese dušom. Melanija se je medjutim brže snašla.

Ona je dapače bila veselija i živahnija kod stola nego obično, te je razveseljivala malo društvance. Sad bi se sladko nasmijala, sad nježno povukla sestru za uho. sad opet otela majci zalogaj izpred usta, a najednoč stade brisati ustne i pitati lukavo pogledajuć na Adalberta: „Odakle ovaj miris od duhana na mojih ustnah?“ Ona se udari lahko po čelu kano da se je dosjetila, te da će netom doživljelu pustolovinu objesiti na veliko zvono. Izgledalo je kano da bi to bila i učinila, da joj nije izmamio saučešće moleći pogled poraženoga Adalberta.

Sutra dan preselila se je obitelj u Beč. Adalberto je imao prvi put u životu osbiljan cilj pred sobom, koji je imao da postigne. On je stao opet snovati najsmjelije osnove. Ali ga je velika nenadana sreća bila tako obuzela, da nije mogao ni jedne veće misli da kraju privede, a kamo li da ju ostvari. U sladkoj obmami nije mogao da pregnu za osbiljnim zaključkom, za osbiljnim činom.

K tomu doživio je doskora veliko razočaranje. Obitelj je priredila jednu večernju zabavu, na kojoj se je i plesalo. Ovaj put nije Adalberto bio na pozvaniku. Bilo mu je neugodno, kad je pomislio, da ga možda za to nisu pozvali, što igra skromnu ulogu u društvu. Ili su možda počeli slutiti, u kakvom je odnošaju prema Melaniji, pa ga hoće zapostavljanjem već za râna upozoriti, koliki jaz zieva izmedju njega i bogate obitelji? Mučen takvimi misli prošao je oko pol noći kraj mile mu kuće, nebi li ugledao barem njezinu sjenu u sjajno razsvietljenih dvoranah. Ali ve-

seli zvuci plesne glasbe porugljivo su nekako zujili u njegovom uhu, a sjene, koje su žurno prolazile kraj prozora kano da su mu se rugale, zato je on doskora odatle otišao, da probdije čitavu noć. Njegova samosviest bila je pogotovo potresena, kada sutra dan ohola domaćica nije ni odgovorila na pitanje svoje kćeri: „Zar ne, draga majko, da nam je bilo svima vrlo žao, što gospodin učitelj nije bio na zabavi?“

III

Adalberta spopala je tuga. On je uvidjao, da mu nade nisu propale, dok bude uza njega pametna i odlučna djevojka; nu znao je i to, da mu valja skupiti svu snagu, da steče dostojan položaj u društvu, kako bi ponajprije opravdao povjerenje svoje prijateljice. I Melanija nije propuštala priliku, da ga potiče u njegovu nastojanju, a to je činila tako, da se je zanimala za njegov rad. U takovih prilikah razvijao bi on pred njom najsmjelije osnove, a kad ona nebi podulje vremena što god od njega čitala, strogo bi primjetila: „Vi ste već toliko puta govorili, ja ću učiniti ovo, ja ću učiniti ono, pa ipak niste održali rieči“.

U to se je Melanija odrekla podučavanja Adalbertova, nebi li mu dala prilike, da se što više sabere, te da se lati koristnoga posla. Osim toga davala je obitelj više puta večernje zabave, na koje su bili pozivani mladići iz najboljih krugova. Svi ovi mladi ljudi, koji su se već izticali svojim porodom, nastojali su iz svih sila, da ugone duhovitoj domaćoj

kćerki. Adalberto, koji se je prikazivao vrlo ravnodušnim, nije skidao oka s Melanije, pa bi zato više puta opazio, kako joj se zasjaje oči, kako joj se zarumene lica i u društvu ovih mladića. On se je još otimao gadnoj sumnji, koja mu je sve to više osvajala dušu, dok mu konačno ne udjoše u srce sve strasti razorujuće ljubomornosti.

Da je naš fiziognomičar imao više dara za promatranje ili da je znao bolje svladavati svoju bol, bio bi opazio, da se je neka sjeta ugnjezdila u plemenitih crtah Melanijina lica. Povod toj sjeti bio je nezahvalnik, komu je ljubomornost srce izjedala a koji nije znao, kako njegovo nepovjerenje bolno dira biće, koje mu je toli nesebično pružilo svoju spasiteljnu ruku.

Tako su se svakim danom između njih povećavali nesporazumci i otudjivanje. Do sad su jedno drugo uvažavali u malom obiteljskom krugu, koliko je udvornost propisivala, a sad su stali i u javnosti nastavljati svoj tihi rat. Upravo njih dvoje, koji su kod objeda i večere oživljavali društvo, zaniemili su i držali su se kano da se ne poznadu. Majka bi bila u istinu lošom diplomatkinjom, kad nebi iz ovoga navlašnog prkosa zaključila, da se tuj nešto osbiljna sbiva. Ona je mislila, da je nadošlo vrijeme, da prokuša svoju kćerku pa će joj reći :

— Znaš li ti, da je u posljednje vrijeme naš učitelj vrlo čudnovat? Da nije stvar odviše smiešna morala bi vjerovati, da je učiteljica francezkoga jezika pravo imala, kad je rekla, da je on, u te, moje diete do ušiju zaljubljen.

— Pa on je i zaljubljen, odgovori Melanija, koja je odavna čekala priliku, da može majci kazati istinu. A ja ne uvidjam, zašto se on nebi mogao u me zaljubiti. Zar nema na meni ništa, što bi moglo čestita čovjeka sklonuti, da se za me stane zanimati?

Došlo je do burna prizora. Dok je majka uvjerala kćerku o tom, kako je ta strast bez ikakova smisla, te je za podkrepu svoga uvjeravanja navadjala neke nelaskave crtice iz učiteljeva života, dotle ga je Melanija branila svim žarom svoga plemenitoga srca. Ona je govorila tako, da se više nije moglo sumnjati o njezinih osjećajih, dočim je majka držala, da će joj se kćer s vremenom opametiti.

Melanija smatrala je svojom dužnošću, da obavijesti Adalberta o svom razgovoru sa majkom. To je bio zadnji, premda već uzaludni pokušaj, da trgne ljubljenoga muža iz melankolije u koju je zapao. Ali je Adalberto u svojoj velikoj čangrižljivosti bio tako duševno pao, da nije znao ni procijeniti plemeniti čin vrle djevojke. Umjesto da joj se zahvali, stao se je on srditi na njezinu majku, koja nije bila toliko okrutna koliko tašta.

U bezsanih noćih mučile su ga utvare, te u njegovom otupljenom mozgu otimala je sve to više mjesta fiksna ideja, da treba učiniti kraj svomu bezkoristnomu životu. O čem je u polu snu razmišljao o tom je i sanjao. Njegova bolestna mašta stvarala je od plemenite Melanije krvnicu, koja njemu pod vješalih uže oko vrata steže. Kako su mu živci bili oslabili, mogao sam se uvjeriti, kad me je zamolio, da jedne

noći prenoćim kod njega. Tek što smo se umirili i ugасili svieću, stao je on jecati i stenjati, te je na jednoč skočio na sred sobe. On je mislio, da mu je otrgnuta desna strana tiela. Kad se je umirio, stao mi je pripoviedati ovu pustolovinu: „Kad sam se jutros šetao ranom zorom, začuo sam u daljini neko ljubko zvonenje. Sliedeć milozvučnim glasovom, dođem u sred šume i tu nadjem jednu kapelicu, gdje me je jedan svećenik čekao u izpoviedaonici. Ja mu kažem jade svoje duše, a on me je stao ovako tješiti: „Ljubav je moćna kano smrt. Što uvijek ljubiš uvijek je tvoje. Tko je mnogo ljubio, tomu će se mnogo i oprostiti.“

Ja sam odobravao ove izreke, kojimi se je on tješio, al sam bio uvjeren, da je već blizu katastrofa. A ona je nastupila prije, nego sam i mislio. Slučilo se je, da su jedne večeri Adalberto i Melanija sami bili pri večeri. Djevojka je bila deprimirana, te nije ništa ni okusila. Adalberto, koji nije odavna progovorio s njom srdačne rieči, te je bio nešto bolje volje, htio je po što po to, da se upusti s njom u razgovor. Nastojanje mu je bilo uzaludno, dok ona na jedanput ne odgovori na njegovo pitanje, da li joj je zlo, ove rieči, koje je izgovorila neobičnom hladnoćom:

— Zar vi ne osjećate, da je već vaša prisutnost dovoljna. da me ozlovolji?

— Ja sam uvijek cienio vašu iskrenost, ali vi idete daleko u toj vrlini, jer zaboravljate na udvornost.

— Vi niste drugo ni zaslužili.

— Tješim se mislju, da ste nedavno o meni drugačije sudili

— Krivo sam imala, kad sam o vami dobro mislila.

— Jednoč svakako niste pravo imali, samo ne mogu dopustiti, da ste sad pravedniji, nego ste onda bili.

— Vi ste uvijek nastojali o tom, da me uvjerite, da vi pravo imate.

— Da, zar vi sbilja mislite, da ste pravo imali, kad ste jedno ljudsko srđce satri, jer vas je znatiželjnost ili obiest nagonila, da svoje psihološke pokuse nastavljate na drugih predmetih? Ja nisam kriv, da vam je moja prisutnost postala nesnosnom.

— Vi niste kriv? Pa vi se još usudjujete meni spočitavati. E pa dobro. Skrajnje je vrijeme, da nas dvoje obračunamo. Ja ne mogu i neću tajiti, da mi niste uvijek bili tako mrzki. Baš je protivno. Kad ste se otimali za moju sklonost, te ste mi u onom nesretnom času otkrili svoju strast vatrenimi riečmi, mislila sam ja u svojoj djetinjoj prostodušnosti, da muž, koji se zna oduševiti za plemenitu stvar, da je taj muž stvoren za nešto višega. Ja sam se morala, žalibože, prerano uvjeriti, da vi malo mariste za to, što sam vas cienila: jer kad sam se prividno od vas odalečila — a teško mi je bilo to učiniti — vi ste se stali pojedati, mjesto da ste iz svih sila nastojali, da zadobijete moje prijateljstvo. Sad je eto minula godina, a vi niste izpunili ni jedne moje nade. Da, vi ste se već bili i tako zaboravili, da ste preda me

došli nakićeni. Od onoga časa ja vas prezirem. Vi od onda niste u mojim očima čovjek

Poslie ovih rieči, koje je izrekla uzrujanim glasom, pozvoni da dodje sluga, te mu naloži, da odmah zovne otca iz kluba.

— Što namjeravate, gospojica? — promuca Adalberto.

— Kazat ću mu, kako ste postupali, a to sam morala već prije učiniti

— Ja ću radje sam otići, samo da prištedite otcu veliku žalost, a meni neugodan prizor.

— Vi, dakle, ne samo da ste pokvareni u dnu duše, već ste i kukavica, dvostruka kukavica, jer nemate snage, da učinite kraj svomu bezkorisnomu životu.

Ona ga pogleda još jednoč ledenim pogledom, kojim je izrazila sav prezir svoga toli dugo zlorabljenoga srдца, a onda ode ponosito kano kakva kraljica. Adalberto poteče očajan u mrklu noć.

Opet se je izmicalo tlo izpod njegovih nogu, opet su se okretale kuće oko njega i opet su se zaustavljali prolaznici blizu ujeга, misleći, da je pijan. Kad se je dugo nabludio, vratio se je sav slomljen kući, jer je još jednoč morao stupiti pred svoga dobročinitelja, pa bilo što mu drago.

Medjutim je Melanija izkazala sve otcu, te se na njegovih grudih naplakala. Osbiljni muž bio je iznenadjen, kad je slušao izpovied svoje kćeri, a u duhu se je grozio mladomu čovjeku, koga je gotovo sa ulice doveo, a koji je toli besavjestno zlorabio nje-

govu dobrotu. Uza sve to gladio je on kosu svoje kćerke i poljubio ju u čelo, moleć ju, da se primiri i da bude u buduće opreznija.

On je ostavio zaplakanu Melaniju, te je pošao u prvi sprat, gdje je Adalberto stanovao. Kucajućim srcem slušao je učitelj, kako se teški koraci primiču njegovoj sobi, pa kako se onda udaljuju, dok ih nije nestalo. Strogi muž se je ipak svladao, te nije htio da povriedi gostoljubivost.

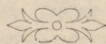
Sutra dan pozva on učitelja preda se. Adalberto bio je na sve pripravan, te je odlučio, da će prkositi svakomu predbacivanju. Ali kako je bio postidjen, kad mu je njegov dobročinitelj izjavio, da ga više ne treba, te ga opomenuo, da u buduće marljivo radi i štedi. U oči ovoga nenadanoga velikodušja narivala su mu se na ustne rieči zahvalnosti; nu grolu mu se steglo, te nije mogao proizvesti ni rieči, već se je jednostavno naklonio.

Teško se je odvukao do svratišta, kamo je već prije poslao svoje stvari, te se je tuj bacio na divan, da se odmori od velike uzrujanosti. Ali čim bi zatvorio oči vidio bi pred sobom svakakove utvore, u ušima mu je šumilo i zujilo, a krv mu je udarala u mozag takovom silom, da je bilo straha, da će se razpucati oni nježni živci. Činilo mu se je, kano da će saći s uma, te da mora žurno raditi, da izpuni želju Melanije, koju je izrazila, kad mu je kukavštinu predbacila. On se požuri te napisa pismo Melanijinoj majci, koja je nekoliko dana prije toga otišla na ladanje. U pismu je svalio na se svu krivnju, a

plemenštinu njezine kćeri ocrtao je najživljimi bojami. Onda se je odvezao u Prater, te je sasuo puščano zrno u svoje grudi.

* * *

Od tad su prošla tri mjeseca, a ja sam opet sjedio kraj Adalberta, koji je ozdravio proti svakomu očekivanju. Mi smo se živo razgovarali o njegovih dalnjih osnovah, a ja sam ga hrabrio, da pametno čini, što je odlučio ostaviti grad, u komu je doživio toliko razočaranja, pa da počme gdje god živjeti novim životom. Teška bolest ublažila je njegove prenapete živce, te je on opet postao duševno jak. On je otišao iz toga grada, te sad piše pod pseudonimom knjige, koje se na daleko i široko rado čitaju. Upoznaje li Melanija sebe u njegovih uzornih ženskih slikah, uzornih zato, što ih piše pomnjóm i ljubavlju? Sudi li ona blaže o čovjeku, koga je ona nehotice strovalila u propast, da ga konačno, mučena stradanjem, privede ipak koristnom zvanju. Ili je možda njezino zagonetno ponašanje bilo puki djevojački hir? Ja se ne usudjujem da odgovorim na ovo pitanje, jer jest i ostaje žensko srdce najvećom zagonetkom.

Medju bogataši

Kako sam od naravi naginjao ponešto sanjarstvu, bavio sam se u ranoj mladosti svietlimi slikami staroga svieta Zalibože, da sam se, imajuć smisla za sve što je liepo, navikao takodjer na nemiran i neredovan život, te sam se u najranijoj dobi, tumarajući nestašno po svietu, upoznao samo sa vanjštinom života a da se nisam osvjedočavao, kako mu je žuhka jezgra. Meni nije bila poznata mudrost, koju neki nazivlju shodnim načinom živovanja; da, ja nisam imao vremena, da bolje upoznam i da dulje razmišljam o šarolikih slikah moje bujne mašte. Pa uza sve to sreća mi se je više smiešila, nego sam je za služivao; da, ona mi je više puta pružala obie ruke, kad nisam za to imao ni najmanjega povoda. I gle, dok se utopljenik hvata slamke, da si spasi život, dotle sam ja, pokazuć da sam živ, srtao bez potrebe u opasnosti, te sam u odlučnom času izčekivao svoj spas od pukoga slučaja. A sudbina je učinila toliko za me, kano da se je radilo o tom, da se uzdrži na površini vriedno i važno biće. A ja? Ja sam u svojoj obiesti propustio sve dobrohotne prilike, koje mi je namienila bila providnost, pa sam, kako mi se je ogadio bezbrižan život, bio sretan u tugi.

*

Jesam li bio fantasta, ludjak ili lahkoumnik? To neka razjasni ova sгода iz moga živote.

Tri godine zanimalo sam se zvanjam, koje je odgovaralo mojoj naravi, te sam svojom revnošću stekao ne samo zadovoljstvo svojih predpostavljenika, već i štovanje dalekih krugova. U to se probudi u meni stara moja navada — bezposličjenje, te ostavih svoje mjesto a da o tom i ne obavjestih vladu. Mjesto su mi ipak čuvali tri mjeseca, ma da sam ja u to vrijeme dobio častan poziv, da mogu stupiti u rusku službu. Moja štednja omogućila mi je, da sam se mogao odazvati pozivu a da nisam ni tražio putnoga troška.

Nu kad sam se približavao vlaku, koji me je imao povesti u mjesto, gdje sam imao u buduće živjeti, klonule su mi tako noge, kano da će me nekom olovnom težinom pričvrstiti uz otčinsko mi zemljište. Pa kad je vlak jurio kroz štajerske krajeve, koje možda za uvijek ostavljah, učinilo mi se je nenadano moja otačbina još krasnijom. Ja sam se nehotice sgroziò pred pomišlju na hladne sjeverne krajeve, te sam gotovo počeo osjećati bol za domovinom u samoj domovini.

Vozeći se na željeznici, odlučim, da prenoćim u Mariboru, gdje sam se imao oprostiti s nekimi prijateljima. Nu kad smo se kasno u noći razstali, zapanem nekako u kavanu, gdje sam izgubio na kartah sav novac, što sam ga imao za put. I tako sam ostao tri mjeseca u onom mjestu, dok mi nije pošlo za

rukom, da se novčano okrpam, te da prispijem u Gradac.

Pošto sam i ovdje proboravio tri mjeseca, uvidim napokon, da mi valja nešto poduzeti, ako neću da se zapustim, da propanem. Predstavim se školskom nadzorniku V., glasovitom odmetniku, te ga zamolim, da mi dade državnu podporu, da uzmognem dovršiti svoje nauke.

Medju nami došlo je doskora do razpravljanja, u kom je panslavizam igrao veliku ulogu. Nadzornik je nešto prije propao kano vladin kandidat u jednom slovenskom kotaru, pa se je usljed toga izrazivao o Slovencih tako, da je mene razžestio. Ja mu nisam ostao dužan odgovora, a govorio sam takvom vatrom i uvjerenjem, da sam razoružao okorieloga protivnika moga naroda, te mi je on napokon ponudio svoju novčarku. Kad sam ja odbio nenadano njegovo veledušje uz primjetbu, da ne tražim milostinje, već zakonitu pogodnost, uze me izpod ruke, te me povede u susjednu sobu, gdje me je toplimi riečmi preporučio svomu drugu. To je bio sied starina, pravi njemački školnik, koji me je pitao izmjenično njemačkim, francezким, talijanskim i englezkim jezikom o mom životu.

Kad sam svršio s priličnim uspjehom svoju zadaću, progovori izkusni starina ove rieči: „To, što ste mi sad pripoviedali, i ja sam u svojoj mladosti doživio. I ja sam dugo bludio za stanovitim ciljem dok sam konačno do nečega došao. Vi ne smijete za to očajavati, tim manje, što znadete slovenski. Predajte samo molbenicu, a ja vas mogu unapried uvjeriti ob uspjehu!“

Kolike li razlike u shvaćanju između ovoga iskrenoga njemačkoga pedagoga i moga izdajničkog zemljaka! Njih obojica oprostili su se s ovim svijetom, zato mogu kazati njihova imena. Oni su se zvali: Holzinger i Wretschko (čitaj Vrečko)

Umjesto da napišem molbenicu, sjedoh pa napisah podlistak za gradačke novine. „Grazer Tagespost.“ Urednik je preletio brzo moju kulturno-historičku radnju, pa mi je zadovoljno doviknuo: „Vi dodjoste kano da ste naručeni! Sad je otvoren rusko-turski rat, a vi ćete o toj stvari pisati za moj list. Vi ćete, dakako, pisati prema pravcu našega lista, pisat ćete proti Rusiji.“ Premda mi je bilo od velike potrebe stalno mjesto, ipak sam odbio ovu ponudu, jer nisam smio niti htio raditi proti svomu uvjerenju

Ovaj put sam imao posla s jednim českim odmetnikom ili izdajicom, pa i ovomu svikla se je moja iskrenost, te mi je izjavio, da će mi ići na ruku u kojem drugom pogledu, ako uztrebam njegove pomoći.

Ja ga zamolih, da me preporuči za odgojitelja. I u istinu ovaj neprijatelj Slavena zauzeo se je sutradan u svom listu tako toplo za me, da sam doskora dobio pet izvrstnih ponuda.

Najavam se ponajprije kod jedne udove. Ona je imala sina, koji je išao u peti gimnazijalni razred. Krasnu gospoju iznenadila je moja vanjština. Ona je pregledala moje svjedočbe, pročitala je još jednoč preporuku u „Tagespost“, nagovorila me je u više jezika, i sve je bilo u redu, samo moja zanemarena vanjština pobudjivala je u njoj neku sumnju. Ona me odpusti,

rekav mi, da sutra dodjem, jer da joj se valja konačno odlučiti pošto ima da izpita još neke ponude.

Ovu odgodu smatrao sam ja kano odkaz, za koji nisam toliko mario niti sam se žalostio, jer sam imao još drugih prilika. Nu uza sve to, ja sam se sutra dan prijavio. Mlada još udova dočekala me je takvom ljubeznošću, kakvoj se nisam ni nadao.

— Ja sam, doduše, doznala, da vi ostajete od kuće do kasno doba noći, nu pošto držim, da ćete vi u ugodnoj obitelji, kao što je moja, rado napustiti dosadašnji način života, molim vas, da se još danas, ako vam je moguće, ovamo preselite.

Kako je ta nepoznata gospoja saznala za moj način živovanja? Lahko, ona se je opitala na policiji, te je saznala od jednoga uhode, koji mi je cijeli mjesec dosadjivao svojim prijateljstvom, te ga je onda nenadano nestalo, kad se je uvjerio, da sam lahkouman, al uza to pošten. Za ovo sam doznao tek kasnije, kad sam se s gospojom toliko upoznao, da sam je mogao pitati, odakle joj podateci o mom životu.

Ne smijem a da ne spomenem, da mi je dama na razstanku tislula u ruku obilan predujam. Ja sam shvatio, što ona misli time, pa sam sutra dan u bezprikornom odielu došao u njezin obiteljski krug, komu nisam bio prije predstavljen.

Kolike li razlike medju mojim dojakošnjim stanom u sobici pod krovom, u kojoj bi mir narušavao dosadni mišić, pa medju sadanjim, gdje su mi stavljene bile na razpolaganje dvie prekrasno uredjene sobe u najljepšem predjelu grada. Soba, u kojoj sam spavao,

bila je oličena, kako treba, tamnijom bojom i urešena tamnijim pokućstvom; dočim se je knjižnica prelievala u jasnih bojah, ta knjižnica bila je opredieljena za moju radionicu. Prema jugu sterao se je prekrasan perivoj, u kom je cvalo najkrasnije cvieće i rastlo najplemenitije drveće.

Moj učenik, krasan odrastal mladić, primio me je nepritajenim nepovjerenjem. Da, on se je usudio protusloviti, kad smo sastavljali naukovnu osnovu, jer da će biti preobterećen poslom.

Ja sam prečuo njegove navode, jer sam znao, da bi prvo popuštanje podkopalo moj ugled. Ja sam se odmah uvjerio, da je moj pitomac bio u svem površan; njegov značaj i temperamenat mogao sam tek poslie upoznati.

U ovom pogledu mnogo mi je pomogla neka častna Francezkinja, koja je proživjela preko dvadeset godina u Chileu, a sad je postala ključaricom Ova dobra starica odmah me je zavoljela, te se sa mnom sprijateljila. Ona mi je bila uvijek na ruku, a jedan dan me je pozvala u perivoj, te me je uputila u obiteljske odnošaje. Ona mi reče, da mi želi sve razjasniti, da se budem znao ravnati i da će mi tako prištediti mnogo razočaranje. Evo u kratko što mi je kazala:

— Vaš pitomac Artur vrlo je živahan, al i vrlo dobar mladić. Žalibože, da su njegovi dosadanji učitelji smatrali svoju zadaću kao neki teret. Oni su ga, doduše, podučavali, koliko je trebalo, al izvan redovitih sati prepuštali su ga samu sebi umjesto da su mu se približavali. On je tako rastao kano da je u

pustinji, te si sad prisvaja samostalnost za koju nije dozrio. Majka mu opaža njegovu zlu navadu, al ona je zaokupljena uzgojem kćeri, pa onda ako mu što i prigovori, tu bude i krupnih, jer su oboje nagli. Nema tomu dugo, da je on povukao nož na nju! Gospoja će vas vrlo ljubezno susretati, al vi joj, ako želite u kući ostati, odvrćajte ljubežljivost udvornom rezervom. Napokon nemojte ni jednoj od obih učiteljica pokazivati više naklonosti, nego li to iziskuje etiketa.

Ja se zahvalih častnoj Francezkinji za ovo razjasnenje, iza koga me je zaokupilo neko tjeskobno čuvstvo, koje kano da mi je govorilo, da ću laglje na kraj izaći sa prkosnim mladićem, nego sa gospojami, koje su bile gladke i fine kano i jegulje, al su se uz to bavile i spletkaranjem. Moja slutnja nije me medjutim ni prevarila.

Kako moj pitomac u prvi mah nije imao ništa dobra na sebi, to sam barem mogao lahko upoznati njegove slabocē. Prije svega volio je, kad mu se je god pružila prilika, da se okolo po gradu potuca. Ja se priklonuh, dakle, u zanj, što mu je iz početka bilo vrlo neprilično. Kad sam to opazio, nastojao sam iz svih sila, da mu moja prisutnost bude barem snosljiva, ako mu već nije ugodna.

Prije nego sam se nadao, pošlo mi je za rukom, da ga izmamim u prirodu, gdje sam mu tumačio najljepše stvari iz prirodoslovja. On se je doskora zadubio u knjigu izumâ i kulturne poviesti, a zaželio je konačno, da temeljitije nauči jezike, koje je površno poznavao. Na taj način smo se mi sprijateljili u dva

mjeseca, te se je on raztapao u ljubežljivosti, da mene udobrovolji, kad nebi s njim bio podpuno zadovoljan. Pa kako se je sad galantno ponašao prema svojoj majci i dobrim sestram, koje je prije samo zlostavljao!

Ova promjena na bolje svikla se je njegovoj majci, te je moj položaj bio učvršćen. Da, gospođa je sama povisila moju plaću, a na svom stolu nalazio sam svaki dan najfinijih poslastica i po staklenku izvrstnoga vina. Ja sam mogao biti zadovoljan sa svojim uspjehom, jer sam u kratko vrijeme stekao privrženost svoga učenika i štovanje i prijateljstvo maloga obiteljskoga kruga. Navlastito bila je sa mnom zadovoljna stara Francezkinja, koja nije propuštala prilike, a da me i dalje upućuje, kako mi se je vladati. Pa ipak je došao dan, kad sam stao shvaćati smisao njezina savjeta, da se vladam prema domaćici sa udvornom rezervom, a za učiteljice da se zanimam toliko, koliko to propisuje udvornost.

II

Osjetljiv čovjek često će teže komu kazati ugodnu, nego li neugodnu istinu. Poklade su nam između inih razloga i radi toga mile, što barem jednom i to pod krinkom, možemo, komu želimo, kazati u lice ugodne i neugodne stvari. Kako bi se inače moglo razjasniti nenaravno zatajivanje sama sebe, da budemo barem jednu večer ono, što inače nismo, dapače ono što nebi mogli ni biti. Nu dogodi se često, da se i pod smiešnom krinkom odigra dio osbiljnoga života.

Do ovoga zaključka došao sam kao obični pro-

matralac otmenog krabuljnog plesa. Stajao sam u udubku prozora, kad li nenadano stupi preda me krupna Marija Terezija. Ona mahnu rukom svojoj sjajnoj pratnji, da se udalji, a mene milostivo oslovi krasnom engležtinom:

— On se dugočasi? No ja ga imenujem na četvrt sata svojim ministrom.

Ja sam nastojao da se snadjem u nametnutoj mi ulogi, te odgovorih uz duboki poklon:

— Najsmjerniji podanik vašega veličanstva nastojat će, da opravda povjerenje svoje uzvišene vladarice, te moli odmah za milostivu dozvolu kratke audijencije.

— Ima li on kakvu želju?

— Prije svega, da bi se smio izražavati u diplomatskom jeziku.

— Neka on zapamti dobro, da je svaki jezik diplomatski, kojim ja hoću da govorim. Čudim se samo, da se to mora kazati prepredenu diplomatu kao što je on.

— Veličanstvo se izvoljeva samo šaliti? Ja i prepreden diplomata!

— Neka on zapamti, da se ja u obće ne šalim, te podnosim teško protuslovja i od starih i zaslužnih podanika.

— Gdje i kada se je izvoljelo veličanstvo osvjedočiti o mojih sposobnostih?

— Znatiželjnost je vrlina diplomata, ali napram meni nije dozvoljena.

— Ovaj put joj je povodom čuvstvo zahvalnosti.

— Zahvalnost kano da nije njegova prednost.

— Veličanstvo, taj me prigovor uništava.

— Sad je preda mnom licumjerac. Zar to nije nezahvalnost, kad on u društvu mužkaraca vrvi duhovitim dosjetkama, a u društvu žena jedva da koju proslovi.

— Meni nije do naklonosti gospoja.

— Da, jer on zna, da to vriedja njihovu taštinu, a da je povriedjena taština na polak zanimanje.

— Ja to nisam dosad znao, niti sam pobudio polovično zanimanje.

— Onda je on spiep ili ima pogriešku na srdeu. On nije oženjen?

— Nisam, jer je često teže uzdržavati obitelj, nego li utemeljiti kraljestvo.

— Tako luda i proti društvu naperena ideja može se poroditi samo u glavi filozofa. Ali ministru nebi bilo teško naći ženu, koja mu nebi zadavala briga, što se tiče njezine obskrbe.

— Po mom sudu velika je nesreća, kad ne možeš prehranjivati obitelj; ali najveće je ruglo, ako dadeš da te žena uzdržava.

— Jer vi ne držite mnogo do položaja i dostojanstva žene.

Mi smo posve zaboravili na naše uloge, kad smo skrenuli na ozbiljni razgovor. To je opazila i duhovita gospoja, jer se je u onoj stiski izgubila a da nije ni pozdravila poraženoga ministra. Ali su zato navalile na me njezine dvorkinjice, nastojeći, da raznimi šalami zadobiju sklonost novoga ministra, a onda

su se razpršile koje kuda po sobi. Nema sumnje, da ih je moja carica nahustila da mi dodju na vrat.

Ali tko je ona? Meni je sinula glavom nepametna misao, ali sam ju odmah zabacio. Ja sam, doduše, nalazio sličnosti u nekom poznatom mi glasu, ali one mehkoće i ljubkosti nisam zamjećivao, pa ona, na koju sam mislio, nije govorila englezki, a bila je takodjer u crnini.

Medjutim me je ova sgodica ponukala da dulje ostanem, te da se sa jednim prijateljem priključim trojici ženskih domina, koji su izvrstno talijanski govorili. Naš nagovor primljen je vrlo prijazno. To je bila majka sa dvimi kćerki, koje su došle iz Mljeta, te upotriebile ovu priliku, da se upoznadu sa načinom života u njihovom novom boravištu. Gospojice su nam mnogo toga pripoviedale o Strassbourgu, Parizu, Rimu i Mljetcih. U tih mjestih slikao je njihov otac. Naše spoznanstvo bilo je toliko, da smo ih na polazku sprovedi do kuće, jer kola već nije bilo.

Moj prijatelj pridružio se je starijoj kćerki, dočim sam ja ostao uz majku i njezinu mladju kćer. Moj prijatelj tako se je žurio, da smo ga jedva dostizavali. Napokon zakrenusmo u jednu uzku ulicu; tu je bio pločnik tako uzak, da tri osobe nisu mogle ići uzporedno, te sam ja iz učtivosti tobože napried pustio gospoju, a nas dvoje ostali smo iza nje. I što se je moj prijatelj više žurio, tim smo mi išli polaganije. Na taj način ostala je gospoja majka posve sama.

Razumieva se, da sam nastojao, da što bolje iz-

rabim ovu priliku, kojom se uvjerih ponovno, da nisam uzalud čitao Metastasiove drame. Iz njih sam toliko zamamljivih rieči crpio, da sam od svoje pratilice ne samo doznao, da joj je ime Valerija, već mi je pokazala dražestno lice i krasne ustne, koje kano da su stvorene za cjelivanje. A te ustne toliko su se žarile, da bi ih se ja bio svojimi ustnami dotakao, da me od toga nije odvrćala velika naobrazba dražestnoga djevojčeta. Možda bi u ostalom moji obiestni hiri i toj kušnji bili podlegli, da nismo u taj čas prišpeli k cilju, te sam se morao zadovoljiti jednostavnim pozivom, da ih naskoro mogu posjetiti. Nu kako se slučajnim spoznanstvama ne pripisuje velika važnost, nisam ni ja dugo mislio na ovu dražestnu pustoštinu.

Nekoliko dana poslie toga pozvala me je majka moga pitomca na najučtiviji način, da bi ju podučavao englezki jezik. Ona opet osjeća nuždu, da se i duševno zabavlja, te se nada, da će pod mojom uputom vrlo napredovati. Ja sam se rado odazvao toj želji, a to tim više, što sam želio, da mi se pruži prilika, da se toj nepristupnoj gospoži pokažem što uslužniji.

Već prvi sat poduke pribavio mi je nenadani užitak. Ja sam naime bio uveden u salon, u koji nitko, osim nje, nije stupio, odkako joj je suprug preminuo. Ja sam, doduše, mnogo liepa u svom životu vidio, al ipak sam se gotovo zapanjio, kad sam vidio onaj umjetnički sjaj, ukusno poredan u tiesnom ovom prostoru. I moja nova učenica odbacila je sa sebe dosa-

dašnju tamnu boju, te se je prilagodila veselom okolišu. Što više, nestalo je i ono par siedih kosa, koje su se prije vremena bile pojavile. Pa ipak sav ovaj izvanjski sjaj potamnila je njezina očaravajuća ljubežljivost

Moja učenica tako je brzo napredovala, da sam se ja doskora uvjerio, da ja od nje učim. A njezin glas bio je toli zvonak i nekako mi poznat, da nisam mogao sumnjati, da preda mnom sjedi Marija Terezija od poklada. Samo što ju je moglo sklonuti, da ju ja podučavam englezki, kad je ona kud i kamo bolje poznavala taj jezik, nego li ja? Počeo sam u to shvaćati smisao ondašnjih njezinih rieči, te sam nastojao, da na njezine duhovite primjetbe odgovaram što duhovitije. Na skoro sam doživio zadovoljštinu, da se je moja učenica ili bolje učiteljica prenula iz tužnoga razmišljanja, te je stala živjeti veselim životom.

Ovaj preokret uplivao je i na naš društveni život. Opet su primani posjeti, opet su priredjivane zabave, a ja sam bio ponosan, što sam doprinjeo svoju, da je do ovoga došlo. U to pade na naše nedužno obćenje sjena s one strane, odakle joj se nisam nadao.

Ja sam već odavna opazio neko šuštanje u pokrajnom salonu, kad su naše lekcije, ili bolje naše razgovori započimali. To se je toliko puta ponavljalo, da se nisam na to šuškanje ni obazirao, dok ne opazih jednoga dana, kako se je moj učenik došuljao u pokrajni salon, te se pritajio u jednom kutu. Naši se pogledi sukobiše, a on me, staviv prst na usta, zaprosi molećim pogledom da šutim. On je dakle htio

prisluškivati. Što je njega vodilo, da počinja ovu nečednost?

Usljed toga ostavilo me je obično moje prosto-dušje, te sam se nestrpljivo okretao po fotelju, kad je gospoja poticala pitanja, koja su mogla mene zanimati, ali koja nisu bila opredieljena za nesretnoga mladića. Moj nemir shvatila je gospoja kano nestrpljivost, te smo taj dan ranije dovršili razgovor. Razumieva se, da sam bio prisiljen da pozovem učenika na odgovornost.

— Zašto se, Arture, šaljate u pokrajni salon, kad ja podučavam gospoju majku englezki? Vi bi bez sumnje rado, da se okoristite mojim predavanjem? Pa kad je tako, zašto ne dodjete k nami?

— Majka bi me odpravila.

— Onda vi prisluškujete. A ne osjećate li, da je to neopravdan i kukavan postupak?

— Mene je stid, kad pomislim na svoju ulogu, ali ja prisluškujem i pazim na vas svakom prilikom. To ne radim po svojoj volji, već po bratovu nalogu.

— Vi imate brata? A zašto mi niste to kazali?

— Jer ga majka ne voli i ne trpi, da se njegovo ime spominje.

— Pa što ste mu do sad izviestili?

— Da vas majka neobično odlikuje, a da se vi držite u udvornoj i hladnoj rezervi.

— Smatrate li se vi pozvanim, da bdijete nad svojom majkom? Ja ne vidim u tom ni najmanje nježnosti, niti dužnoga poštovanja. U ostolom, ja ću vam u buduće prištediti tu tegotnu zadaću.

Meni su bili nejasni ciljevi toga podloga doglašivanja, pri kojem je i služinčad učestvovala, ali sad sam saznao barem za izvor onoj nepokornosti, što ju je iz početka gojio moj pitomac prema svojoj majci.

Tri put sam uzastopce prekinuo podučavanje, dok ga napokon posve ne napustih, a u isto doba pomno sam izbjegavao svaku priliku, da na samo ostanem sa gospojom. Ona mi je s početka prijateljski spočitavala moj nehaj, onda mi je stala prigovarati, a napokon bi se srdito i bolno od mene okrenula. Ja sam naprotiv volio biti neučtiv i neuslužan, nego li da gospoju, koju je nemila sudba dosta progonila, razžalostim, kazav joj, kako se nedostojne spletke pletu oko nje.

Gospoja se je srdila, jer je držala, da se je u meni probudila moja prijašnja laskomnost, te da predpostavljam mješovito kavansko društvo njezinomu društvu. Nu kad sam poslje stao kod kuće ostajati kano i prije, mozgala je dalje i zarumenila bi se pred pomišlju, da možebit zlo shvaćam njezinu sklonost, te da podučavanje u englezkom jeziku smatram kano izliku da stupimo u intimnije odnošaje. Ja ju odbjegavam, jer možda nazrievam u njoj drugu Putifarku! Ona je bez sumnje htjela u meni tobožnje uobraženje razpršiti, kad mi je jednoga dana hladnim glasom ovo kazala :

— Vi ste pokazali neobičnu srčanost, uzkraćujući uslugu gospoju, koja je imala sredstava i volje, da vam izkaže zahvalnost. Imala sam doduše dovoljno razloga da budem uvriedjena ; nu volila sam uzeti u

kuću englezku učiteljicu. Na taj način manje ćete jedan sat predavati momu sinu, jer će ga ona učiti englezki, a meni će biti milo, ako i vi što od nje naučite.

— Mene postidjuje vaše veledušje, milostiva gospojo, ali ja sam radio, kako sam morao raditi, i to ne iz laskoumlja ili nezahvalnosti, već radi važnih razloga.

— Onda ste mi morali navesti te razloge. Ili vi mislite možda, da ja nebi bila vrstna razpraviti i uvažiti te razloge.

— Svakako; nu ima okolnosti, pod kojima bi muškarac volio pasti u nemilost, nego li bi išao opravdavati svoj postupak.

— Tajinstvene su vaše rieči, nu ja sam vam već oprostila.

U podne nam je u istinu predstavljena plavka neobičnoga razmjerja. Kad sam ju vidio, pomislio sam, da Amerikanci — ona je poticala iz Amerike — imaju neobično visoka a uzka vrata. Je li ova visoka prilika, gotova svaki čas da se prekrši, mogla obuhvaćati srce sa burnimi kucaji? Činilo se je, da ima zahvaliti svojim širokim i dugim nogam, da ju nije već sto puta odnio vjetar.

I najokretnijemu čovjeku neprilično je prvi put u nepoznatu društvu. Naša se je gospojica u ostalom odmah snašla — ta bile su tuj dvie osobe, koje su mogle s njom izmjenjivati misli. Ona je umjela iscrpiti tu priliku, jer sad se je uvijek kod stola englezki govorilo. Tko je bio sretniji od mene? Premda je miss

govorila samo englezki, poznavala je barem svestrano svoju književnost, a sa svietom umjela je toli vješto postupati, da bi netom poremećeno ravnovjesje u obitelji odmah uzpostavila. Da, stara Francezkinja bila je gotovo ljubomorna, jer sam sada mnogu uru sprovadjao u društvu englezke gospojice, dočim sam to prije s njom činio.

Osim toga čekalo me još jedno ugodno iznenađenje. Melankolična Poljakinja, koja je, ne mareć za naše male spletke, boravila samo uza svoje učenice, koje su ju obožavale, našla je valjana muža. Njezinom nasljednicom nije nitko drugi bio, nego Valerija sa krabuljnog plesa, na koju sam već bio zaboravio.

Majka im je naglo preminula, a biedne djevojke morale su se sad same za se starati. Njezino znanje pomoglo joj je, da dodje u kuću, gdje je ne samo u brzo stekla ljubav svojih učenica, već je postala glavnom osobom našega maloga društva. Ja sam bio izvan sebe od radosti. Do sad mi je domaćica bila dobročiniteljica, Francezkinja mudra savjetnica, Englezkinja dobra učiteljica — a sad su se u Valeriji sve te vrline sjedinile. Osim toga bila je mlada i krasna, čime se spomenute dame nisu mogle u velikoj mjeri ponositi. Živahna i otmena u svom ponašanju, mudra u svojih nazorih, sjedinila je ona u sebi umjetnički žar juga sa hladnim razborom sjevera.

Ja sam doskora stao tražiti samo njezine crne duboke oči, iz kojih je sipalo toliko žara i topline. A i ona nije izbjegavala moje društvo, ta ja bijah

*

jedini, koji sam sa razborom i saučešćem toliko puta slušao njezino pripovijedanje o liepoj njezinoj prošlosti i o dragih joj roditeljih. Ja sam ju zavolio kano rodjenu sestru.

Pa ako sam se stao opet šaliti i po mogućnosti što bolje zabavljati društvo, to sam činio jedino radi toga, da razveselim Valeriju. A vesela ćud je kano priljepčiva, te čim su bivali srdačniji odnošaji izmedju mene i Valerije, tim više se je stala opet meni približavati naša domaćica. Kako je bila duhovita, znala bi me zadržati uza se po čitave sate, kad se je razišlo ostalo društvo.

Tako je minulo pol godine. U to šest mjeseci proživio sam gotovo najsretnije dane svoga života. Ali ništa ne traje vječno, i tako je nastupilo i medju nami nesporazumljenje. Jednoga dana odigrala mi je Valerija neku talijansku romancu, koja je izražavala boli prezrene ljubavi.

Meni se je svikla ova ganutljiva pjesma, koju sam tek onda stao razumievati, kad je Valerija počela sve to dulje ostajati u društvu. Osim toga sam zamjetio, da ona nije više onako razgovorna, te da je oblačak zlovolje prikrio njezino inače vedro čelo. Ja sam opet stao slutiti, da na nas paze i da prislušivaju, ali sad nije bio moj učenik, koji se je oko nas šuljao.

III

U to sam nešto obolio, te nisam nekoliko dana izlazio iz sobe. Vrieme mi je prolazilo sporo, a bilo mi je i dosadno, pa se jednoga dana ugodno izne-

nadih, kad je Valerija ušla u moju sobu, te me je, zažariv se u licu, pitala, kako mi je. Ona je morala osjećati što znači ovaj smjeli korak, te ju je bez sumnje stajalo mnogo svladavanja, dok ga je počinila. Požurim se, da joj ponudim stolicu.

Govorili smo o posve običnih stvari, kad se u jednoč otvoriše vrata, a u sobu stupi domaćica, noseć mi neke stvari za okriepu. Iz njezinih očiju sievnuše dva sjajna traka, koji su naviešćivali oluju. Ali za čas svlada se ona, te reče uz čudan smiešak:

— Ja htjedoh da počinem kršćansko djelo prema bližnjemu, pa eto vidim, da me je pretekla mnogo ljubeznija dvoriteljica. Vrlo mi je milo, gospojice, da još niste zaboravili katekizma.

I opet joj preleti smiešak preko ustana, kad se je poslie tih rieči udaljila.

— Tako se smije pakao! — naruga se Valerija, koju kano da je obradovao ovaj nenadani susret. Ja sam bio razoružan te sam se takodjer smijao; zar sam mogao da spočitavam ovoj vrloj djevojci, koja je radi mene toliku smjelost počinila?

Milostiva kano da je ovu sgodicu zaboravila, jer je bila još ljubeznija, nego li prije. Jedne večeri, kad smo opet na samo ostali, razrieši ona svoju kosu, koja se je u bujnih valovih prelievala preko njezinih zaobljenih ramena. Onda sjede prvi put, odkako sam u njezinoj kući, za glasovir, te odigra sanjarski dražestnu fantaziju. Ja zatvorih nehotice oči, da se posve podam čaru duševnoga užitka. A kad su napokon mehki zvuci izčeznuli poput priče iz mladjahne dobe,

poljubim joj ruku koju mi je pružila, motreći me vlažnim očima.

U tom svečanom trenutku stupi Valerija u dvoranu. Je li ju domamila glasba, je li htjela što odnieti, ili je što slutila? Ja neznam, ali sam odmah uvidjeo, da je počinila glupost. Jer koja bi žena mogla preći preko ovakove sgođe a da se drugoj ne osveti. I u istinu je ponosna gospođa brzo popravila razpletenu kosu, te je otišla u svoje odaje, progovoriv uzrujanim i drhćućim glasom ove rieči:

— Gospođica bi morala znati, da ja u ovo doba ne primam nikakovih viesti od svoje služinčadi! Ili želi možda što kazati gospodinu učitelju? Onda neću da smetam. Lahku noć!

Nije to bila ni dobra ni lahka noć!

Sutra dan zatražim milostivu.

— Upravo mi dodjoste u horu, jer sam već odavna htjela kazati, da ne trpim u svojoj kući ljubakanja, a ponajmanje među odgojitelji moje djece.

— Milostiva gospođa učinila je sinoć krivo gospođici, kad ju je uvrstila u red služinčadi, a danas joj još više čini nepravo, kad predpostavlja, da je naše prijateljstvo prekoračilo granice pristojnosti

Ovim zauzimanjem za Valeriju, koje mi je nalažala čast i savjest, ulio sam samo ulje u oganj. Naše razpravljanje bilo je sve to strastvenije, dok gospođa ne izusti ove rieči:

— U ovakovih slučajevih ne trpim protuslovja, a ako ne dielite mojih nazora, prosto vam je, da ih se otresete. Ja vas riešavam svih obveza.

Ja ne dodjoh ni na objed ni na večeru. Sutra dan podjoh da spremim svoje stvari. Ali je gospođa uzela ključke od moga stana, te mi poručila, da bi se do nje potrudio. Primila me je preljubežno, te me je iznenadila pitanjem:

— Vi ste uzeli dopust? Pa kako ste se zabavljali?

— Milostiva mi je sama dopust narinula.

— Zaboravimo na onaj neugodni prizor! Zar ne, vi ćete ostati?

— Nije mi moguće, jer nebi se mogao više sa gospođicom Valerijom neprisiljeno družiti.

— Ne ćete se trebati usiljavati.

— Ako vas pravo razumijem, vi ste odbacili biednu siroticu.

— Nisam ju odbacila, već sam ju odпустиła.

— Kako vam je moglo srđce podnieti, da biednu djevojku bez ikakve zaštite prepustite nemilom udesu?

— Umirite se, ja sam joj našla još bolje mjesto.

Tek sad sam za pravo namislio da ostanem kod svoje odluke. U to se otvore vrata od pokrajne sobe, iz koje nasrnu Artur te me stade moliti i zaklinjati:

— Ne ostavljajte nas, dragi, dobri, mali profesore! Ja ću biti dobar, te ću vam činiti sve po volji.

Ne znam, da li je ovo sve bilo dogovoreno, nu ova iskrena privrženost razoružala je moj prkos, i ja ostadoh. I nije mi bilo žao, jer još isti dan dotrča moj pitomac u sobu:

— Moj je brat ovdje, te bi rado s vami govoriti.

— Što ću mu ja?

— On bi rado, da ja ostavim majku, pa da se on brine za me.

— I vi bi bili vrstni ostaviti majku, koja vas toliko voli?

— Sad, kad ste vi ostali — podnipošto!

— Onda ne trebam ni ja da govorim s vašim bratom.

— Molim vas, hodite, jer on snuje nešto još gorega. Prije svega nastojte ga nagovoriti, da prestane već jednoč žalostiti majku.

I ja odoh, jer sam bi ljubopitan, da vidim toga sina. Duskora sam bio pred elegantno obučenim mladim gospodičićem, čije me je lice sjećalo na ukročeno mrko lice okrutnoga Albe. On me promjeri pitajućim pogledom i ponudi mi smotku, koju sam ja odbio. Onda poče oklievajući:

— Hvala vam, da ste se odazvali momu pozivu, jer vam imam kazati važnih stvari.

— Govorite, premda ja neznam, kada i čime sam zaslužio vaše povjerenje.

— Ja želim, da otmem brata od majčinoga nadzora.

— Kojim pravom? Pa onda bi li se smjelo znati, kakvu svrhu hoćete time da postignete?

— Vi ste se pokazali kao pošteni, ali uz vaša načela ne ćete se ovdje dugo uzdržati.

— Naprotiv, ja držim, da je majka moga učenika posve zadovoljna s mojimi načeli.

— Varate se. Dakle posve je moguće, da će drugi doći na vaše mjesto, koji će bolje shvaćati

svoje probitke, nego li vi. A vi poznajete majku: starost — ludost!

— Pa i onda, kad bi to sve tako bilo, nebi imali pravo, da toli nemilo o majci govorite.

— Pomislite, dragi moj, da majka ima pravo samo da uživa imetak, te da bi okrala svoju djecu, kad bi ga turnula drugomu u ruke.

— Na meni nije, da o tom prosudjujem.

— No, no, ne žestite se! Ja radim samo u vašem interesu, jer vam nudjam odpravninu od pol godine.

— Ja je kod vas nisam zaslužio.

— Zato mi možete izkazati malu uslugu.

— Čime?

— Tim, da posvjedočite pred skrbnikom, da se brat može pokvariti kod majke.

— Vi precienjujete novac, kad ste me mislili njime predobiti za takovu lepovštinu.

— Ja sam se nadao takovu odgovoru, pa ću i bez vaše pomoći ostvariti svoje osnove.

— Meni su poznate vaše namjere, te vas mogu uvjeriti, da su vam već osujećene.

I time izadjoh iz sobe, promjeriv prezirnim pogledom kukavnog nitkova.

Kad sam se oporavio od uzrujanosti, saobćio sam razgovor staroj Francezkinji, prepustiv njenomu taktu, da obaviesti o tom svoju prijateljicu, koliko misli da je od potrebe. Dobra starica stala mi je tad pripoviedati, što mi je prije tajila; pripoviedala mi je, kako je dobri sin od prostodušne majke izmamio krasnu

vilu i na se ju prepisao, a tako je htio učiniti i sa ostalim imetkom, ali se je tomu majka oprla i uslied toga došlo je do razmirica.

Tko bi mogao da opiše tugu, koja je obuzela toli teško izkušanu gospoju poslie najnovije lopovštine njezina sina. A tko će smatrati nenaravnom okolnost, da je ona počela razmišljati upravo ob onih odlukah, koje su imale biti spriečene na lukav način. Premda nisam bio svojeljuban, nisam se iznenadio, kad me je pozvala, da mi saobćí svoje nakane i kad mi se je stala zahvaljivati, što sam bio odlučan u razgovoru sa njezinom sinom.

— Ja vas moram moliti za oprostjenje, a moram vam se i zahvaliti. Vi ste radje snašali moju nemilost, nego li ste me htjeli raztužiti. A dok ste vi tako radili, ja sam vas držala za tašta čovjeka, koji si je uzeo za zadaću da me svakom prilikom vriedja i ponizuje. Pa tek nedavno, kad sam bila nešto zlovoljna, ja sam vas uvriedila, a vi ste mi se tim osvetili, da ste mi učinili nedoknadivu uslugu.

— Milostiva gospojo, ja sam vršio samo svoju dužnost, te sam vašim današnjim priznanjem kneževski nagradjen.

— E pa dobro! A bi li me vi odsudili, kad bi se u ovom teškome položaju ogledala za muževnom zaštitom? A već mi je i odavno dosadilo, da sama upravljam svojim imetkom.

— Naprotiv, ja sam se odavno čudio, da ste vi uz svoju mladost i svoj imetak toli dugo osamljeni!

— A osjećate li primjerice, da ste dorasli takovoj zadaći?

Zar ne, da je to zamamna ponuda za jednoga siromaka? Nu kako god sam iz početka bio nekako ugodno uzbudjen, tako sam se kasnije sgrozio pred pomišlju, da bi me držali, da sam se uvukao u tuđu baštinu. Ja odgovorih pri podpunoj svijesti, da počinjam glupost, s najvećim mirom ove rieči:

— Ja bi bio nedostojan čovjek, kad se nebi smatrao osobito počašćen vašim povjerenjem, ali ja mrzim bogatstvo, koje radja toli žalostnim plodom.

Ovo je bilo dovoljno plemenitoj ženi, da ne zapodjeva više razprave ob ovoj stvari. Da, ona se nije ni srdila na me, ma da su od to doba nastupili medju nami prijašnji umjereniji odnošaji medjusobnoga štovanja. Tko se je više tomu radovao nego li plavokosa Englezkinja, koja je od to doba postala opet središtem našega maloga kruga.

U to su došli i praznici, a mene je spopala silna želja za odmorom u mojoj otčinskoj kući. Na razstanku pružila mi je veledušna domaćica ruku, rekav mi:

— Ja slutim, da se ne ćete više k nami vratiti. To će mi biti vrlo žao, jer sam u vami upoznala čovjeka riedke nesebičnosti. A i moj sin, koga ste mi vašim ljubeznim postupkom povratili, ljubi vas neizmjerne. Al ipak ne mojte na nas zaboraviti. Makar vas zadesila kakva mu drago sudbina, vi nikad ne ćete biti nevriedni, da vam ja nebi mogla reći: dobro

mi došli. Vrata moje kuće širom su vam otvorena, dok god ja budem živa.

Ja se nisam okoristio tom liepom ponudom, niti ću se koristiti, jer je moja plemenita dobročiniteljica davno umrla.

A Valerija? Ona se je udala za čestita profesora,

A ja? Ni ja nisam najgore prošao, jer živem, živim sjećajući ljepših dana. A ni to se ne može prezreti.

Paulina

Htijući, da ponovim neke uspomene iz svoga života, neke odnošaje, koji se tiču moga srдца, ja ne namjeravam podnipošto sebi ugadjati. Što je više, ja izpunjavam jednu dužnost zahvalnosti, kad vam opisujem dražestnu djevojku, na koju me je slučaj namjerio u pravo vrijeme, samo da zaprieči, da ne budem čudak ili dapače da ne zamrzim na sviet.

Ono, šta sam ja za nje osjećao, nebi vam danas mogao točno izraziti. Ako međjutim ljubav može da razvedri mrku ćud; ako ljubav može od plemenite klice, koju narav zasudi u naše grudi razviti podpun cviet, ako ljubav upravlja naš duh k višim ciljevom, onda sam i ja više puta ljubio. Ako već puko prijateljstvo može tvoriti takova čuda, onda ne gojim vruće želje, već da se u svom životu namjerim na još više takovih prijateljica. Nema za mladića ništa korisnijega, nego je druženje sa duhovitim ženami, jer one podtiču svojim biranim govorom, živahnom maštom i naravnom ljubkošću na blagost, udvornost, na nježnost i čistoću osjećaja.

Prostodušne djevojčice učinile su moju mladost poetičnom, one i u mojoj osbiljnoj muževnoj dobi naučaju me poput bielih vila upoznavati i veseliji život.

Hoćete li se moći na me srditi, ako se s njimi podulje pozabavam, jer pripoviedam sebi za volju?

* * *

Sanguiničan, kao što je mladost u obće sanguinična, dodjoh u Beč s potpunim uvjerenjem, da će se roditelji gotovo otimati za me, da im djecu podučavam. Pa zar nisam imao svjedočbe, da si boljih ne možeš ni zamisliti, a još više sam se oslanjao na preporuke uplivnih ljudi. Sa preporukami sam svakamo kasno došao, a ni svjedočbe mi nisu pomagale, jer su me svagdje odbili, kamo sam po novinarskih oglasih došao tražiti učiteljsko mjesto. Tako ostadoh pol godine bez zasluzbe, te sam u to vrijeme pregaranja imao više puta povoda, da razmišljam, čemu je napokon učenje? Zar se kod nas kod kuće najgluplji sluga ne najede na dan tri puta do sita, a to se je meni jedva jedan put moglo slučiti u mjesec dana. Napokon sam dobio i bez preporuke i bez svjedočbe sjajno mjesto. To se je sbilo doduše slučajno, ili bolje obzirom mojih njemačkih drugova. Ja naglasujem ovu okolnost, jer ona dokazuje, da se mladost drži čovjekoljubivih načela uza svu svoju mladenačku živahnost, uza sve političko strančarenje i novinarsko draženje. Učeca se mladež nebi imala pravo, kad bi se dielila polag narodnostnih stanovišta, jer samo prijateljskim saobraćajem može se uzgojiti generacija, koja će biti bez predsuda i koja će biti vrstna, da uzpostavi narodnostni mir.

Mene je iz moga biednoga položaja oslobodio jedan njemački sudrug. Kad sam jednoga dana došao potiš-

ten na sveučilište, prihriše oni meni u susret sa sgužvanom ceduljicom u ruci, koju su otrgli sa crne sveučilišne ploče, samo da ju nebi drugi čitali. Na cedulji stajalo je ime jedne ugledne velikaške obitelji, koja je uz vrlo povoljne uvjete tražila odgojitelja za svoje sinove. Moji me prijatelji prisiliše, da podjem odmah onamo u običnom svagdanjem odielu i bez svjedočaba. U predsoblju dočeka me je jedan doktor filozofije u fraku, koji me je pogledao sa toli porugljivim pogledom kano da će reći: „Pa ti ćeš se sa mnom natjecati! Ti dolaziš prekasno, moj gospodiću!“ Pa ja ipak nisam prekasno prispjeo, jer je meni bilo mjesto podieljeno, i to upravo radi moga priprostoga jednostavnoga odIELa. Grofu su se svikli moji pedagoški nazori, a grofica je bila za me, što je po svoj prilici predpostavljala, da ću ja kao najsiromašniji izmedju molitelja biti bez sumnje i naj-savjestniji.

Tako dodjoh nenadano u obitelj, koja je uzprkos plemstvu odobravalala demokratske nazore, i govorila, da društveni položaj čovjeka opredieljuje njegova nutarnja vrijednost. Ja ću o tomu možda još govoriti, ali prije svega hoću da vam predstavim djevojčicu, koju su resili sjajni duševni darovi i neobična dobrotu srca. Paulina — tako joj je bilo ime — bila je moja poslušna učenica i iskrena prijateljica.

Nu prije nego se taknem našega obćenja, pripoviedat ću o povodu, koji ju je doveo u naše društvo.

Preuzvišenost, kako su grofa W., koji je imao odlično mjesto na dvoru, nazivali njegovi unuci a

moji pitomci, dolazio je svake nedelje i petka iz Beča na ladanje, da sprovede koji sat u krugu svoje obitelji. Meni se je čudno činilo, kako bi u njegovoj prisutnost zaniemili moji inače živahni učenici, pa i njegova kćer i njegov zet nisu ga uvodili u razgovor, ako on nebi sam slučajno uzeo rieč, što se je sbivalo u velikih stankah u razgovoru. Nema sumnje, da su uspomene neugodne naravi tištili častnoga starinu, te su ga učinile šutljivim i nepovjerljivim. S bogom, koji mu je vjernu družicu života k sebi uzeo, davno se je već izmirio, a činilo se je, da je oprostio i odvjetniku, koji mu je pronevjerio imovinu od kojih stotinu tisuća, pa se je ubio, ali kako ga je sin uvriedio i raztužio, da se njegovo ime ne smije ni spomenuti, kad je on prisutan? Pa upravo taj sin bio je sav njegov ponos, sva njegova nada. Kako ga je narav upravo razkošno obdarila duševnimi i tjelesnimi prednostmi, došao je brzo do pukovnika, gotovo u onoj dobi, kad se obični ljudi moraju zadovoljavati zapovjedničtvom jednoga voda. Ovakovim sinom mogla se je ponositi i naša preuzvišenost, te je nešto više, nego li je samoljublje, moralo njemu neizmerno ugađjati pri pomisli, da će njegov potomak danas sutra činiti važne usluge priestolju. Zato ga je tim bolnije moralo dirnuti, kad mu je sam sin osujetio te ponosne osnove. Ovaj se je zagledao, naime, u udovu jednoga magjarskoga velikaša, koji je pao u ustanku proti zakonitoj vlasti, te ju je na račun svoga vojničkoga položaja a bez otčeva znanja poveo k oltaru. Od tog časa bio je mrtav za strogoga otca, a nitko

se nije ni usudio, da ga spomene pred starim gospodinom.

Tako minu šestnaest dugih godina. Tad odluči napokon grofica, da svojom dobrotom učini kraj otuđenosti, koja je vladala između oca i sina. Ona je pozvala na svoj dvorac brata sa obitelji, te je bila toli sretna da pozdravi one, koji su joj odavna manjkali. Ali se je ona mudro čuvala, da ne otkrije svoju osnovu otcu, jer je znala, da bi se njegova srdčba na novo probudila, te bi time njezina namjera bila osujećena. Njegovo srce imalo je da bude iznenađeno, te da ne dodje do toga, da hladni razbor ne stane prosudjivati o izgubljenih nadah i povriedjenom čuvstvu lojalnosti.

Tako je napokon došla nedjelja, koja je izčekivana nekom tjeskobom. Preuzvišenost došla je točno o podne kano obično, stupala je uza svu starost dosta čilo uz stepenice, a kad je naglo otvorila vrata, našla se je nenadano pred izgubljenim sinom. Obični pozdrav zamnie mu na ustnicah, preko njegovog staračkog lica sinu tračak radosti, njegove ruke razkriše se mekanički, te mu na prsi pade suznih očiju već davno odbijeni sin. Onda stupi k njemu plahim korakom narinuta mu snaša, te primi od njega vruć cjelov na čelo, a zatim se stade tiskati troje krasne dječice, da ljube ruke do sad im nepoznatom djedu. Ova nenadana navala toli srdačne ljubavi razoružala je posve staroga gospodina; da on je u jedan put postao razgovoran, zabavan, pa i šaljiv, kano da je htio nadoknaditi, što je izgubio u toliko godina. Nje-

govo na polak obumrlo srđce, stalo je opet živo kucati, kao što je prije kucalo, a na strogih mu potezih lica sjajilo se je blaženo zadovoljstvo, kad su mu unuci stali pripoviedati o svojih naukah i veselom životu na magjarskih pustah, pa bi onda izmjenično na glasoviru odigrali po koju pjesmu.

Od sad je preuzvišeni gospodin dolazio iz Beča na ladanje i u obične dane, a njemu za volju protegnuo je sin posjet na tri mjeseca, premda je prvobitno namjeravao ostati samo nekoliko dana. Moji pitomci osobito su se radovali ovomu posjetu, jer oni nisu propuštali prilike, da oslade i prikrate vrieme svojim bratućedam. Ja se nisam toliko radovao toj promjeni, jer sam primjetio, da oni u toliko manje uče, u koliko više prijateljuju sa nadošlimi rođjaci. Kad su konačno djevojčice stale iz dosade zalaziti u dvoranu, gdje sam predavao, te kad su narušile svu disciplinu, nije mi drugo preostalo, već da ih nagovorim, da se i one late nauke. One su se, kako su bile poslušne, pokorile momu zahtjevu, te sam doskoro dobio tu zadovoljštinu, da su se rođjaci stali natjecati u učenju.

Paulina, koja je bila blizu četrnaestu godinu prevaila, iznenadila me je neobičnim poznavanjem jezika, a još više nezasitnom čeznjom za znanjem, te napokon brzim shvaćanjem stvari. Ona je sjajila i svojom ljepotom, koju je moralo da zamjeti i oko čedna učitelja.

Njezino nježno i okretno tielo riesila je krasna okrugla glava, s koje se je spuštala crna svilena

kosa te valovito prelievala preko pleća. Njezine crne oči sievale su nekom blagom vatrom, te bi sad sanjarski gledala preda se, sad bi opet bludile u daljinu kano da će upiti sav sviet. Njezinu tamnu brst probijalo je zdravo rumenilo kano što jutarnja rumen prosijava tamne oblake, a fine i dražestne rujne ustne sakrivale su dva niza zubi, bijelih kano snieg.

Paulina se je izmedju mnogih svojih učenica odlikovala i u tom, što je ona i u veselih igrah znala odkrivati osbiljne misli. Njezina težnja, da pronikne svaku stvar, prinukala me je često da stvaram sud i ob onih stvarih, za koje se do tad nisam zanimao. Kad bi se ona zauzela za koje pitanje, to se nebi zadovoljila tek kojom frazom, već ona bi bila kano uvriedjena, kad joj se nebi kazala živa istina. Kad već ludjak može više pitati, nego bi moglo deset mudraca odgovoriti, kako je tek meni moralo teško biti, koji sam bio toliko udaljen od mudrosti, koliko ona od ludosti. I ja sam se morao živo sabrati, da joj objašnjujem stvari a da ne povriedim pedagogički takt, i da joj ne pomutim prije vremena vesele nazore o životu. Kako je pobudan po me bio ovoj naš saobraćaj, koji je, žalibože, kratko trajao, neka svjedoči ovaj primjer.

Imali smo pri ruci Schillerove pjesme, a Paulina je otvorila tobože slučajno pjesmu: „Das verschleierte Bild zu Sais“. Medjutim dramatična živahnost, kojom je ona meni ovu za mladost mistično-tamnu pjesmu čitala, uvjerila me je, da se je njezina glavica češće ovim predmetom zanimala. Ona je zahtievala, da joj raz-

svietlim onu tamu, pri čem mi je priznala, da je o tom pitala više ljudi, pa da joj nisu po čudi stvar razjasnili.

Na moju primjetbu, da je Schiller slavio tendenciju u ova dva zaglavna stiha:

Teško onomu, koji tek krivnjom k istini ide,
Ona mu nikad baš ne će ugodna bit.

odvrati Paulina živahno:

— Nije li naša dužnost, da tražimo istinu uvijek i posvuda? Da, ja mislim, da se dostojanstvo čovjeka upravo u tom sastoji, da on ne samo da bude znatiželjan, već da ovu svoju ljubopitnost zadovolji pametnim iztraživanjem! Pa bi li bilo moguće, da čovjek bude kriv, sliedeć taj nagon, komu sve zahvaljuje?

— Svakako, kad bi išao nedopuštenimi sredstvi do dopuštena cilja.

— Meni se nasuprot čini, da je u sliedenju plemenitih ciljeva dopušteno svako sredstvo, zar se ne kaže, da svrha posvećuje sredstva?

— Ne, i sto put ne! Ne učili nas poviest na svakoj stranici, da su najplemenitiji ljudi nanieli čovječanstvu neizrecivu biedu, jer su, pouzdavajuć se u svoju višu uvidjavnost, preticali naravni razvoj te su htjeli učiniti narode sretnimi proti njihovoj volji. Ako bi im pošlo za rukom, dočepati se javne vlasti, to su mogli provesti svoju nauku drakoničkim mjerami i tako su sami postali silnici, ili su građjanski ratovi obteretili savjest onih, koji su u nevrieme htjeli uvadjeti novotarije. Nije znaličnost, već neposlušnost prema višoj uvidjavnosti stvoritelja iztjerala

iz raja naše praroditelje. Oni su tamo imali dovoljno prilike, da razširuju malo po malo svoju spoznaju, ali oni su htjeli bez truda a lažju dostati se istine. A nije li okrutna igra naših vivisektora sa životom doduše nerazumnih, ali tim osjetljivijih životinja zločin proti naravi? Tko traži istinu sa tako okrutnimi sredstvi, bude punim pravom time kažnjen, da mu otvrdne vlastito srce.

— Ja nisam promjerila zamašaj svoje tvrdnje, te ju rado opozivljem poslje vašega razlaganja. A bi li mi vi mogli kazati, što je napunjalo Schillerova mladića s neizrecivim užasom.

— Jednostavni pogled toli žudjene istine.

— A što je ta strašna istina?

— Da, to pitanje postavio je Pilat a čini se, da ga Schiller još nije riešio, jer bi nam ga on, kako je razgovoran, već razjasnio. Ali i njegov odgovor glasi skromno: „Ja ne znam.“

— Vi se bez sumnje šalite, te me upravo u ovoj zanimivoj točki svojim izbjegavanjem želite obmanuti.

— Jeste li, gospojice, čitali Goetheova Fausta ili Byronova Manfreda?

— Dakako! Nu Fausta nisam razumjela, a od Manfreda zapamtila sam stavak: „The tree of knowledge is not that of life.“

— A to je upravo jezgra te dubokoumne drame. „Drvo spoznanja pa i znanja nije drvo života.“ Pomislite, da je naš vid i sluh zaoštren do skrajne mogućnosti. Zar bi mogli pri pogledu milijuna nametnika, koji se drže naše hrane, ma samo čašu vode izpiti?

Ili bi se mogli okriepiti snjom, kad bi čuli silno zvanje i šum bezbrojnih živućih stvorova? Pa nije ni svaka činjenica, koju možemo konstatovati, istina. Tako su opačine, laži, prevare i t. d. činjenice, ali hoće li ih čovječanstvo ikada obćenito proglasiti istinama?

— A hoćemo li mi radi toga prestati tražiti istinu?

— Podnipošto! Samo se treba odreći obmane, da ćemo ikada naći pravu istinu. Nove spoznaje sakupljat će se kano i prije, dovinjivat ćemo se do novih istina, ali samu istinu neće vidjeti oko ni jednoga smrtnika.

— Žalostne li istine!

— Nije to toli žalostno, kako vam se pričinja. Upravo te prividne medje čovječjega znanja osiguravaju čovječanstvu neograničeni napredak. Čovjeku otkriti na jedan put svu istinu, značilo bi ugušiti u njemu svaki nagon za nastojanjem. Otvorite mu još jednoč prvobitni raj, pa možete biti uvjereni, da se on neće sretnim ćutiti, jer mi smo rodjeni zato, da se trudimo i mućimo, te se radujemo samo onomu, što smo sami stekli. U ostalom ne mogu vam ništa bolje savjetovati, nego da promatrate sviet umjetničkim očima. Pa ako i samu pramisao ne možemo mi shvatiti, to smo ipak mnogi ideal shvatili nekom slutnjom te smo ga utjelovili. A u mudrom savladavanju sama sebe nalazi se jedino prava sreća.

— A kako da to shvatim? Razumievate li pod tim svladavanjem odricanje?

— Na to ću vam pitanje odgovoriti sa Goetheom.

Čitava životna filozofija ovoga dubokoumnog mislioca kano i velikog pjesnika može se shvatiti od prilike u ovih riečih: Tko je krivimi težnjami zašao na krivi put, te se prevario o svojoj svrsi a svoju je snagu raztepaio na poduzeća, za koja ga nije narav opredielila, taj mora postati nesretan. Neobhodno je potrebito naći pravi smisao i pravi smjer svojih sposobnosti, nužno je svesti u sklad sama sebe s naravju, te stupiti iz maglovitih sanjarija u radini, koristni i redoviti život. Čitavi praktični moral može se svesti u ovu zapovied: Vršiš svaki dan svoju dužnost! Mi nemamo svi istu, ali svaki ima svoju zadaću. Pa i najsiromašniji čovjek mora se latiti posla ili ga nastavljati, a skromni njegov rad dići će se veličinom posljedka i osjećajem obćega napredka, komu je on neznatan promicatelj. Bitnost ne sastoji u tom da stvaramo velike stvari, koliko da činimo one, za koje smo stvoreni. Čovjek mora da stoji na svom mjestu prema svojim pravim sredstvama i prema pravoj svojoj naravi. U tom je najveći moral, u tom prava, jedina sreća. Izvan ovih medja nalaziš samo: tratenje vremena i snage, takmenje bez cilja, grozno osjećanje nenadoknadviva života, koji je pokrenut a bez ikakva uspjeha.

— To je vrlo krut nauk, s kojim se ne slažu veseli nazori o životu. Velik je to zahtjev, izpunjavati uvijek dužnost i neprestano raditi. Gdje je onda sloboda? Pa kad ćemo uživati život?

— Dužnost se nebi smjela krnjiti; ona je pravo opredieljenje čovjeka, koji hoće da ljubi svoga bliž-

njega, koji traži svoju sreću, te kojemu je do obćega reda, mira i pravice. O vrijednosti, blaženstvu ili o nesreći čovjeka ne odlučuje ono, što on zna, već ono, što on hoće. Posao je tek onda prokletstvo, ako smo prisiljeni za druge raditi. Slobodno odabrano zanimanje djeluje naprotiv blagotvorno na čovjeka, jerbo ga oslobadja od muke vlastitih misli, te nekim naravnim načinom izpunjava vrijeme izmedju pojedinih čina pozitivnoga životnoga užitka, kano izmedju pojedinih blagovanja, užitaka, zabava i svečanosti. Po tom moramo radom sticati odmor i igru života u gospodarstvenom, etičkom i psiholožkom smislu.

— To mi se čini, da je vrlo lukavo izhitrena teorija, da se njome zasliepe biednici, samo da ne vide svoga tužnoga položaja.

— Blagostanje i zdravlje svakako su glavni uvjeti morala, ali nisu svrha života, već su mu sredstva. U drugu ruku ima i u siromaštvu dobra; ono pobudjuje u čovjeku osjećaj vlastite snage i sili ga, da crpi sve što je sam od sebe, da svoju sudbinu sam sebi gradi. U ostalom nije nikakova zasluga biti bogat ili siromašan: prava mudrost sastoji se u tom, da se ne iznenadiš ma nad kakvim bilo položajem.

— Uza sve to žao mi je siromaka, koji u znoju svoga lica zaslužuju svoj kruh, jer mogu li se oni radovati životu, dok se dan na dan bore za svoj obstanak!?

— Taj osjećaj služi vam na čast, ali je već providnost izravnala razliku izmedju bogatstva i siromaštva. Tko premnogo uživa slasti života, tomu otupljuju

čuvstva za užitkom u onoj mjeri, u koliko biva osjetljivijim za stradanja i boli. Uz bogatoga bezposličara priliepljuje se dosada, a da njoj izbjegne izmislio je etiketu i udvornost. On igra komediju, da pokaže, da je živ. A naprotiv čim se više siromak bori proti patnjam tim više osjeća njegova čut vremeni užitak. U našem životu mora se mienjati radost i tuga, veselje i bol, jer čisti užitak i nepomućeno veselje jest psihologička nemogućnost.

— Kad otupi užitak a hladna ravnodušnost postane, kako vi natucate, jedinom bolešću duše, ne bi li mogle strasti proizvesti u našem bića one ugodne promjene, kao što ih u druge društvene krugove unaša rad? Nebi li mogla biti strast za dušu ono, što je toplina za tielo?

— U strasti ima, dok ide za visokimi ciljevi, stanovita vrst veličine, al i onda manjka joj plemenština i prava veličina. Strast je jednostrana, a mašta joj pomaže povećavati vriednost nekih dobara na račun viših probitaka. Prava sreća sastoji pako s jedne strane u nutarnjoj djelatnosti i razvoju našega bića; s druge strane u suglasju i ravnoviesju naših sposobnosti: ona je sastavljena od radinasti i pokoja, od gibanja i mirovanja. Čini mi se, da je gospojica zamienila strast sa značajem.

— Meni se čini, da je strast značajna radi svoje odlučnosti i dosljednosti.

— Podnipošto. Značaj je upravo protivni pol od strasti. Strast je upravljena na jedan predmet — značaj na način htienja. Vrhunac strasti jest pohlepa,

kojoj se htienje podredjuje — vrhunac značaja jest načelo pod kojim opet stoje druga načela. Strast je jednostrana, zapletena, nije slobodna; značaj pako je svojom harmoničkom svestranošću svojih načelah pravomjerno razvijeno umjetničko djelo. Značaj se osniva na uvjerenju, bez kojega život nebi imao vrijednosti; svrha velike strasti jest naprotiv smrt, ludilo ili zločin.

— Čini se, da vi odsudjujete maštu, koja je napokon izvor svih strasti.

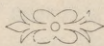
— Podnipošto, tà ne stvara li nam ona pravi užitak, koji je čovjeku opredieljen, naime estetičko zadovoljstvo? Njezina su djeca vjera i nada, koje mi obzirom na našu sreću ne možemo dovoljno ni procieniti. One izravnavaju najveće razlike sbilje, donose nam utjehu, kad klonemo duhom, donose nam snagu, kad hoćemo da se od napora i izcerpljenosti srušimo. Gdje nas ostavlja sadašnjost, tamo nas u svoj naručaj prima nada te nas puti na bolju budućnost; gdje se putevi znanja zamršeno križaju, tamo se ogledamo za putokazom vjere, koja nas upućuje na drugi, bolji svijet.

Je li Paulina našla svoju sreću? Ja mislim, da jest, jer ona ne samo da je imala oštar um, već je u nje bila angjeoska duša. To je pokazivala već svojom ljubavlju za glasbenu umjetnost. Koliko je puta prekrasnim svojim igranjem raztjerala meni za čela sjetu. Nezaboravna će mi ostati u pameti Rubinsteinova arija Heineovoj dramatično-ganutljivoj „Asri“. Kad bi Paulini prstići lahko dirali tipke, pa kad bi

ona uz krasnu Rubinsteinovu melodiju šaptala nujne Heineove rieči, meni bi se u srdce šuljala sjeta, te bi u tišini razmišljao o hirovitoj sudbini, koja me je dovela u dodir sa ovim dragim stvorom, a da nije učinila, da joj budem ravan

Uz tu djevojku, koja izražavaše svoja čuvstva toli neprisiljeno i priprosto, koli neugodno dira me sebičnost mnogih umjetnika, koji zasjenjuju svoje svjetlo, samo da ne svietli drugim. Uzkratiti utjehu srdcu, koje za harmonijom teži, al je ne može naći u sebi samu, to je, kako mi se čini, pravi grieh proti duhu svetomu.

Već odavna izgubila mi se Paulina s vidika, ali ono kratko vrijeme, što sam toli ugodno obćio s njome, ostat će mi za uvijek u najsladjoj uspomeni.

Klara

Paulina se je povratila u magjarsku pustu, te ja izmienenih s njom još samo jedan simboličan pozdrav. Kad je njezina tetka odpremala joj neke zaboravljene stvari, odtrgoh list sa lipe, pod kojom smo sjedili, te ga priložih pošiljci. Paulina je odgovorila na taj pozdrav hrastovim listom. To je bila posljednja izmjena iskrenoga prijateljstva uzprkos narodnomu razdoru, koji nas je dielio.

Oni časovi, što sam ih kratko vrijeme toli ugodno uz Paulinu sprovodio, bogato su mi nadomješteni pobudjujućim druženjem sa duhovitom i ljubeznom groficom. Kad je ova izvrstna gospoja pročitala sve bolje stvari, koje sam ja čitao, a ona se za njih nije prije zanimala, pa kad sam se ja nastojao uputiti u stvari, kojima se je ona bavila, dobili su naši razgovori realnu podlogu. Tako sam upoznao ja njezin, a ona moj ukus. Pri tom sam se ja mnogo više koristio, jer ne samo, što je grofica imala puno veći krug misli, nego je u umjetničkih pitanjih imala mnogo zreliji sud.

Naše miroljubive izmjene misli, bile su, žalibože, više puta prekinute političkimi razpravljanji. Jedino u ovom pogledu nije trpila, inače toli tolerantna gospoja, nikakova prigovora, da ona bi se na najčed-

niju primjetbu razžestila, te bi bila nepravедna prema Slavenom. Više obzira ponukavalo me je, da u ovakovih prilikah popustim, ali ja sam bio dovoljno preuzetan, da se prnjim i onda, kad bi ona nastojala da liepom rieči popravi svoju naglost I ta visoka gospoja, koja je bila mnogo pametnija od mene, nije zamjerala mojoj djetinjoj srčbi, već me je nastojala ublažiti ljubeznom pazljivošću. Jednoč mi je stavila pod ubrus Gambettinu sliku, te se je srdačno radovala momu ugodnomu iznenadjenju, drugi put mi je pružila na pomirbu svoju ruku, koju sam ja sa strahopočitanjem poljubio.

Ovakovi nedužni prizori donosili su u naš jednolični život ugodne promjene; ali oni su i pospješivali dozrievanje osjećaja u meni, koji bi po me mogli bili postati tim opasniji, što moja mladjahna žestina nije bila slomljena ni jednom osbiljnom strašću. Predstavite si zelena mladića, koji čezne svimi žilicami svoga neizkusnoga srđca za okrepljujućom rosom ljubavi; predstavite si ga svaki dan u društvu sa ženom upravo junonske ljepote, za ženom, koja je bila dosta neoprezna, da ga je obdarila nepokolebivim povjerenjem, jer je možda smatrala prevelikim društveni razmak, koji je nju dielio od njega, da bi on mogao i pomisliti, da je njezino ponašanje što drugo, nego li materinska dobrohotnost, pa uza sve to pojmljivo je, da sam pod proždirućom vatrom lude strasti vehnuo kano trava.

U to bijaše moja strast još u horu svrnuta na dopustljivi cilj. Tomu se je pružila prilika na jednom plesu, što ga je priredila grofofska obitelj.

Kako je zabava bila priredjena na selu, pozvane su na nju i otmenije obitelji iz okolice. Iz početka nisam se mogao snaći u onom veselom razpoloženju društva, jer sam smatrao taj čitavi ples kano dosadno pretrgnuće naših svagdanjih navika. Nu stadoh se ipak ponešto zanimati za tu veselu zabavu, kad sam promrljao Schillerove oduševljene rieči o plesu:

Kao što dim se diže u zrak na zefyra krilih,
Kao što srebreni val uzljulja maleni čun,
Tako i vješta noga po valu glasbe se kreće,
Aethersko tielo tad čarobni podiže zvuk.

Da, ja sam kušao sam sebe uputiti, da ples oživljava duh čovjeka, da pospješuje gibkost tiela. Ali, kad sam vidio plesače, kako sve to bezumnije oko skaču, kako se, da uzdrže ravnoviesje, proti svakdanjem ponašanju privijaju jedno uz drugo — izčeznulo je moje estetičko umovanje pred mnogo sgodnijom opazkom „smijućeg se filozofa“. On je rekao: „Ne mora li se pobuditi mašta i čuvstvenost, kad se par uzko obavije, kad počiva koljeno na koljenu, prsa na prsima, oko u oku, ruka djevojke na plećih mladića, a njegova još povjerljivije na bujnih i oblih kukovih plesačice; kad čisti zadah ljepotice zadahnjuje mladića, kad se na vrućem licu osjeća vatra, kad jedno srdce drugomu kucajuć odgovara?“

Medjutim ja sam se kanio promatranja, kad mi se je pogled nenadano zaustavio na imposantnoj prikazi grofice W—k, čiji je suprug došao gotovo na svietski glas svojimi vratolomnima poduzeći. Ja joj se približih, da ju zamolim, nebi li milostivo sa mnom

odplesala sliedeću četvorku. Tim nisam mislio zatajiti svoja načela, jer sam opazio, da visoka gospoja ne pleše, te sam računao, da će me odbiti, a to je imalo meni dati povoda, da s njom razpredem razgovor.

Nu ja uzmakoh poražen, kad je gospoja sa milostivim smieškom pristala na moj poziv, jer — moram napokon priznati — nisam umio plesati četvorke.

U času bile su zaboravljene kitnjaste fraze, koje sam bio mislio, da ću joj kazati; meni se zavrtilo u glavi kano da ću pasti u nesviesticu. Nadaosam se, doduše, da će me koji od znanaca barem nešto podučiti, ali oni su bili zaokupljeni plesačicama, koje su gorile od želje za plesom. U ovom strašnom položaju dobro bi mi došao požar, potres, ma svaka katastrofa, samo da me izbavi od neizbježive sramote.

Ali elementi nisu imali sa mnom nikakova smilovanja. Još prije nego sam se mogao domisliti kakvom izlasku, dade glasba znak, koji mi se je učinio kano kakva posmrtnica. Ponudih ruku svojoj plesačici te izmolih za vis-a-visa jednog prijatelja satnika, koji je u mjestu živio od mirovine. Pri tom mu prišaptnuh drhćućim od uzrujanosti glasom: „Signor capitano, io non so ballare, la prego di dirigermi!“ (Gospodine kapetane, ja ne znam plesati, molim da me vodite.) U to mi upane brzo u rječ grofica, koja je čula moj poziv.

— Gospoda govore talijanski? To mi je milo, jer i ja sam Talijanka. A okrenuv se prema meni, za-

vrši najčistijom talijanštinom: S'acchetti, son io, che la dirigero. (Primirite se, ja ću vas sama voditi.)

Još sam imao jedva vremena, da razjasnim obzirnoj plesačici moj smjeli korak. Grofica se je smijala od srдца ovoj sgodi, koju bi svaka druga gospoja smatrala uvriedom, da ona mi se je zahvalila srdačnim posmjehom, kad sam joj kazao, da sam toliko čuo o njezinoj duhovitosti, da sam odlučio da joj se približim, pa bilo pod kakovom izlikom.

U to stade arrangeur zapoviedati, a grofica mi to protumači, te me dirnu lahko prstom, da se stanem gibati — u istinu bila je to dražestna učiteljica plesa, kako si ju samo možeš željeti.

Hvala njezinom obziru i mojoj pažnji, svršio se je ples a da nisam izazvao nikakove pometnje. Na srdcu mi je bilo tek onda laglje, kad se je ples i moj izpit svršio. Sprovedoh plesačicu do njezina mjesta, a onda podjoh u buffet da se okriepim čašicom vina i dobrom smotkom od pretrpljenoga straha.

Ali nisam se dugo radovao mira, jer le moja plesačica bila² toli ljubezna da me potraži i da ona mene povede na ples. Onda mi mahnu milo rukom da sjednem pokraj nje, da mi se potuži dražestnom šalom, kako sad navlaš izbjegavam razgovoru, koji sam prije toliko tražio. Svoje dobro mnienje o njoj valjda sam već napustio pri prvom susretu i t. d. Kako je već glavno zlo izminulo i kako sam se ponešto sabrao, udario sam i ja u vesele žice, te sam toliko postigao, da je gospoja uvidjela, da i loš plesač može biti od srдца dobar čovjek.

Ohrabren ovim po me povoljnim preokretom, svrnuh svoju pozornost na ostalo društvo. Pogled mi se zaustavi na dvijuh gospojah, koje su mi bile nepoznate. Premda nisu bile istih godina, ipak su si bile donekle slične, od prilike onoliko, koliko naliči novčić četvrtaku: bile su to bez sumnje majka i kći. Ja se predstavih, te okružih dvoranu najprije sa starijom damom, na što mi je ona dozvolila da smijem plesati i za njezinom kćerkom — po imenu Klarom. Kako je glasba prije prestala, nego sam želio, ponudim svojoj novoj spoznanki ruku da se pošećemo po dvorani. Srdačno djevojče govorilo je tako neprisiljeno sa mnogom kano da smo već stari znanci, ili kano da smo priličan broj cipela poderali zajedno plesajući. Pa ipak to je bio njezin prvi ples, a njezina prostodušnost bila je naivni izraz povjerenja, koje još nije bilo ničim obmanuto.

Klara mi je pripoviedala, da je kćer jednoga zakupnika, komu me je na moju želju vrlo rado predstavila. Mi smo doskora razpreli živahan govor o gospodarstvu, a kako sam ja znao stavljati sgodna pitanja te mudro slušati odgovore, to sam u brzo stekao njegovu sklonost. Tad se vratih k njegovoj gospoји i kćerki, kojima sam takodjer svikao.

U vrlo nesgodan čas pozvao je zakupnik obitelj da podju kući. Kad sam umolio Klaru, da bi još ostala, uputi me ona na majku, a ova na svoga supruga. On se je izpočetka donekle iznenadio, nu napokon je popustio. Tako su došla i tri sata, kad sam

sproveo nove znance do kola, gdje sam im morao obećati, da ću ih na skoro posjetiti.

Nekoliko dana poslje spomenutog plesa podjoh odmah iza objeda u obližnji perivoj, koji je pružao sasvim drugu sliku, nego li nepregledno moravsko polje.

Nikakav vjetrić nije ublaživao umarajuću ljetnu sparinu. Sama šuma, koja inače tajinstveno šumi pri najmanjem lahoru te svojom gibljivom sjenom prikazuje najčudnovatije silhouette, izgledala je kano okamenjena. Samo gdje gdje skočio bi preko travom zarasloga puta po koji kunić, a ja sam na gdjekojem proplanku iznenadio nekoliko srna, koje su pasle na bujnoj zeleni. Te plahe životinje načulile bi samo svoja uha pa nebi ni pobjegle pred bezazlenim putnikom.

Nakon četvrt sata izadjoh iz ovoga kano pospanoga perivoja, te opazih u neznatnoj daljini prijatan zakupnički dvorac, čije sam stanovnike htio da posjetim. Kad sam stupio u četverokutno prostrano dvorište, koje je bilo obkoljeno gospodarskimi sgradami i stanom zakupnikovim opazih pred pčelinjakom domaćinu, kako promatra marljive pčelice. Veliki domaći pas najavi glasnim lajanjem moj dolazak svomu gospodaru, koji me je primio vrlo srdačno. Kad me je proveo kroz gospodarske sgrade, gdje mi je nekim ponosom pokazao svoju stoku i strojeve, poveo me je u svoj skromni, ali uredni stan. Pošto me je gospođa pohvalila radi toga, što sam toli točno izkupio rieč glede posjeta, namignu ona Klari, koja se je odmah

udaljila, ali se je i na skoro povratila, noseć razno voće za okriepu.

Naš razgovor kretao se je ponajprije oko svagdanjih stvari, dok ne primjetih, da sam Slaven iz dalekog juga. Taj pripomenak pobudio je u gospoje osobito zanimanje. Čestita domaćica reče, da i ona potiče iz krasne Češke, te da se u njezinoj kući uvijek česki govori. Tako me je moja narodnost, radi koje su me često dražili u čisto njemačkom gradu, napokon preporučila u jednoj obitelji. Gospoje su na jednoč stale mnogo srdačnije govoriti, te su me od tog časa smatrale kano dragog rodjaka.

Klara se je požurila da mi ponudi svoje česke knjige. Ja sam ponajprije odabrao „Babičku“ od Božene Němcove, koja mi je od prije bila poznata po uzornom Cegnarovom slovenskom prievodu.

Klara je htjela, da čuje štogod slovenskoga te sam joj ja vrlo rado kazao krasnu Preširnovu pjesmu „Pod prozorom“.

Izbor pjesme bio je vrlo loš, jer one čuvstvene rieči mogle su se u ovom slučaju smatrati kano ljubavna izjava. Klara je to donekle osjećala, jer je oborila oči i zarumenila se u licu, dočim je majka, koja se je manje zanimala književnošću, stala hvaliti blagozvučnost slovenskoga jezika.

Tako je prošlo nekoliko ugodnih sati, a ja sam na polazku rado obećao, da ću opet doći, dà da ću dolaziti, kad god budem mogao.

I što sam više dolazio u ovu obitelj, to sam ju bolje upoznavao i to više cienio. Da budem iskren,

*

priznat ću, da mi se je ovaj krug zato toliko svidjao, što ga je Klara svojom prisutnošću resila.

Ovo milo diete, koje mi se je više svidjalo u domaćoj nošnji, nego li u svečanih i sjajnih opravah, bilo je vrlo naobraženo. Premda je bila vrlo živahna duha, ipak je već za rana stala svraćati pomnju gospodarstvu, te nije bila nikada bez posla. Njezin život tekao je mirno, kano mili potočić, koji protiče livadami; u njemu se ogleda po koji cvietak, ali on nikad ne nabuji, da uništi one ljubke stvorove prirode.

Čitavo Klarino biće bilo je harmonično udešeno. Ona je bila umjerena u kretnjah i u govoru, a nije bila obiestna, kad bi bila vesela, niti je opet zapadala u plačljivu melankoliju.

U njezinih mehkih, nježno zaobljenih crtah nije bilo ni traga kakovoj strasti. Imala je ipak toli zamamne ustne, da sam se ja često puta sjetio, kad bi ih gledao, na ove stihove Stanka Vraza:

Iz tvojih očiju
munja se obara,
Plašec meni pokoj
iz srдца nēdara!

Ej sklopi ih dēvo,
sklopi i dopusti,
Da s' opet primiri
medom tvoih us̄ti.

Ali slične misli zamrle bi svaki put pred blagim plavim njezinim očima, koje su donekle u laž tjerale

ponekle izazivne ustnice. Ni jedan sievak njezinih očiju nije odavao da će na njezinom uzkom obzorju provaliti kakovo burno čuvstvo.

A glorioli slična rudasta zlatna kosa okružavala je njezinu plemenitu glavu. Pred ovakovom ljepotom, koja dapače nije imala ništa izazivajućega u sebi, koja je naprotiv bila najčišći izraz najuzvišenijega djevičanstva, morala je svaka strast zaniemiti. U njezinoj ublažujućoj blizini umirila se je i moja duša, te nisam želio drugo, već da joj budem ljubezni brat.

Ja sam prije često sprovadjao sate uz groficu, zato su joj se sad morali tim čudniji učiniti moji česti izleti, ali ona je bila odviše nježna a da bi me pitala, kamo odlazim. Nu ja sam se malom neopreznošću sam izdao.

Kad je jednoga dana prilično mnogobrojno društvo pošlo u sobu, u kojoj se pušilo, da ugodno čevrlja, podjoh ja u udubinu prozora za zastore od damasta, da odanle promatram prekrasnu prirodu. Pri tom mi je dobro došao dalekozor, koji je bio pričvršćen na prozoru. Razumieva se da sam uzeo na oko zakupnički dvorac, oko kojega su moje misli toli često bludile. Pa kako mi je ugodno bilo, kad sam u gustom lipinom hladu uočio Klaru, gdje marljivo radi neki ručni posao. Ja sam dugo razmatrao tu dražestnu idilu, nu morao sam se povratiti opet u društvo, da se ne ogriješim o udvornost.

Bio sam medjutim zaboravio, da upravitim dalekozor na drugu stranu, kad sam otišao od prozora, te je tako grofica, koja je takodjer običavala gledati na

to staklo, saznala moju tajnu. To mi je sama lukavim posmjehom odala, kad se je od prozora vratila.

Pri večeri šibala je ona iz daleka na moju tajnu, te se je nasladjivala, gledajuć me u neprilici, koja bi bila još veća, kad ja nebih bio znao, da za to ne zna ostalo društvo.

Ovakovo dražkanje bilo je povodom, da sam nekoliko dana ostao kod kuće. Ali ja sam Klaru odviše dobro upoznao, a da bi ja mogao dugo uztrajati a da ju ne posjetim.

Grofica je opazila, da sam se ja donekle promienio, i to na bolje, odkako se upoznao sa Klarom. Ona je uvidjela, da sam se ponešto navikao svladavati svoj temperamenat, da nisam bio više onako oporan kano prije, zato me je iznenadila jećnoga dana pitanjem, zašto zanemarujem svoje prijatelje u zakupničkom dvorcu. Kad je pri tom dobrodušno dodala, da ona neće proti tomu ništa imati, što više, da će joj biti drago, ako se budem i na dalje kretao u onom izvrstnom društvu, uzeh šešir i doskora sam bio u spomenutom perivoju.

Čeznja me je gonila napried, pa ja sam ipak morao susprezati korak, da se divim ubavomu životu u prekrasnoj šumi. Pa što sam se više divio prirodi, to me je više obuzimalo neko uzvišeno čuvstvo te mi se je pričinjalo, da je sva priroda izpunjena ljubavlju i tihim zadovoljstvom. Ovdje mi se je smiešio krasan mirisni cvietak, tamo su se nihale i kano pozdravljale me listnate grane, a pernati pjevači pjevali su tako veselo i milo, kano da su pogodili moje misli te hoće da me draže.

Ljubezni čitatelj smieši se možebit ovim naivnim izmjenam misli; ali ja ga pitam, zar bi bilo sbilja smiešno nazirati u prirodi što više, nego li puki probavni proces? Zar ne djeluju zajednički tolike tajinstvene sile da pospieše dozrievanje ma samo jednoga ploda! Pa zar da se taj proces postajanja obavlja bezsmisleno, a da nam sama priroda nema što kazati?

Dovoljno je da pročitamo samo jednu narodnu pjesmu ili priču, pa da odmah bolno osjetimo, kako je naša mašta okržljavila, odkad smo se povukli od prirode, koja se uvijek mienja, u pustinju ukočenih zidova, da si izmjenično otimljemo svjetlo i zrak, pa i svagdanji kruh. Nije to puki hir, kad Augier nazrieva spas društva u tom, da se ne napučuju odviše veliki gradovi. On upravlja na sve, koji razmišljaju ovu opomenu:

„Remettez en honneur le soc et la charrue,
Repeuplez la campagne aux dépenses de la rue;
Grevez d'impôts la ville et dégrevez les champs.
Ayez moins de bourgeois et plus de paysans.“

Tko je poput mene zabludio iz skromne alpinske kolibice u pradjedovsku dvoranu stare plemenitaške obitelji, gdje i same gorostasne prilike sa stienah taru svoje sprhnute nosove, dà gotovo se laćaju za maramom, kad vide demokratskoga, kako bi oni rekli, pripuzu; tko se je morao poput mene podložiti društvu, koje živi u preživjelih već nazorih, — taj će uvidjeti, da sam često bolno težio za prirodom i prirodnimi ljudmi.

Grofica, koja nije imala predsuda kano njezini visoki gosti, lahko je shvatila, što mene vuče iz po-

nositog dvorca u skromnu zakupničku kućicu. Tuj sam našao ja ljude, koji su bili takodjer u sve upućeni, pa ipak neprisiljeni i prijazni; oni se nisu ustručavali stisnuti mi na razstanku prijateljski ruku. A ponajpače Klara, koja nije ni znala za svoje prednosti, umjela je svojom djetinjom naivnošću da me naplati za mnogo poniženje, koje sam doživio. U njezinoj blizini osjećao sam ne samo ponos i ljudsko dostojanstvo, već sam kraj nje nalazio i podpuni duševni mir.

Kako smo tratali vrijeme i čim smo se najradje zabavljali? To je htjela znati i grofica, u koje je od svih ženskih slabocá najviše prevladjivala ljubopitnost. Al tko može da pripovieda nedužno čavrljanje mladeži, koja govori sad ob ovom sad ob onom! Ako nigdje, to su se na nas mogle uporabiti Shakespea-rove rieči:

Čavrljanje nam je najdraže svakako,
Kada nas zabavlja, a ne znađe kako.

U to sam se dostao toli žestoka reumatizma, da je liečnik, predvidjajuć da ću dugo bolovati, preporučio grofu da potraži drugoga učitelja, a mene da preda u koju bečku bolnicu. Nu kad su se moji učeni-nici, koji su mi bili posve odani, tomu uzprotivili, pa kad je moj drug i prijatelj izjavio, da će me zastupati, dok budem bolestan, bila je dovoljna jedna rieč grofičina, da ostanem i na dalje učiteljem.

Razumije se, da se je sve činilo, što bi pospješilo moje ozdravljenje; nu ponajviše mi je prijala iskrena duševna kršćanska ljubav, koju sam uživao u ovo težko doba.

Ponajprije spominjem se moga najmladjega učenika Filipa, koji je tvrdokorno zahtievao, da i na dalje spava u istoj sobi sa mnom. Ovaj vrli mladić, koga je narav obdarila ljepotom, duhom i dobrotom, ljubio je osobito pjesništvo. On je jedino meni povjerio svoju tajnu, da pjesme piše, pa me je volio i cijenio kano izkusna prijatelja jer sam više puta sam nastojao, da mu pjesme budu u što pristojnijem ruhu. Tim sam bio ponukan da se zanimam sa teoretičnimi pitanji umjetnosti, te od to doba potiče moja sklonost prema estetičkim problemom. Žalibože, da je umro moj ljubimac prije nego je mogao pokazati svoju darovitost.

Ponajviše mi je ipak prijalo čovjekoljubivo čuvstvo grofice, koja je po čitave sate sprovodila svaki dan u sparnom zraku moje sobe. Ja sam se tomu protivio, ali to sve nije pomoglo, jer je ona htjela da mi prikrati vrijeme svojim zanimivim govorom i štivom Toli nenadano saučešće, koje je bilo skopčano sa osobnom žrtvom, učvrstilo je u meni vjeru u plemenštinu ljudske duše. A tko je bio toli nesretan da boluje u tuđoj kući, gdje je često očekivao po koji sat, neće li se otvoriti vrata, da mu tko donese okriepe, taj će lahko pojmiti, da sam se ja sa zahvalnošću sjećao revne brige, koju mi je izkazivala visoka gospoja, te da sam ja u nju pogledavao kano u kakvu sveticu.

Prije nego se je obitelj preselila u Beč, da tamo zimu sprovede, ona je sve naredila, da meni bude što ugodniji boravak na ladanju, jer se nisam mogao

još seliti. Tako mi je sam grof donio silne svezke djela Paul de Kocka, da ih čitam, jer da je to štivo sbog grube komike možda najsgodnije za bolestnike. Dobra volja vragoljastoga pisca namiće se čitatelju, te bi grčeviti smieh svakim časom oživljavao moje ukočene mišice. Da ja mnogo zahvaljujem ovomu piscu da sam ozdravio, piscu, koji je nepravom za-branjen, jer i kod mene se je obistinila talijanska poslovnica: Ogni sorriso prolunga la vita d' un mo-mento.

Kako sam uza svu boležljivost imao nepokvaren želudac, naložila je grofica gospoји upraviteljici, koja me je imala njegovati, da se pobrine za dobru hranu, te da kadkad pozove društvanice, koje bi sa mnom igralo tarok. Za ovo se je brinula gospoја upraviteljica, koja je sama bila strastvena igračica. Ona je išla od kuće do kuće samo da sastavi partiju.

Hvala ovoj pažnji, imao sam dovoljno zabave; nu svi ti izkazi prijateljstva nisu dostojali da izpune prazninu moga srđca, da nadomjeste duhovitost grofice i srđce Klarinó.

Razumieva se, da sam imao dovoljno vremena da razmišljam o svojoj budućnosti, koja mi se sa bolestničke postelje nije ukazivala u najljepšem svjetlu. Nekoga dana trudio sam se uzalud da razpršim turobne misli, kad se na jednoč ukaza gospoја upraviteljica na pragu i upita me tajinstveno, jesam li voljan primiti u posjete nekoga, koji mi je bez sumnje drag i mio. Prije nego sam mogao odgovoriti, stupi u sobu Klara, koja je, kako reče, došla u ime roditelja, da

propita, kako mi je. Gospođa upraviteljica naskoro se je udaljila, jer je uvidila, da je njezina prisutnost suvišna

Klara je proboravila samo pol sata pokraj mene ali suze saučešća, koje su ovlažile njezine sjajne oči, djelovale su kano balzam na moje srce. S njom kano da mi je došlo proljeće sa svojim sjajem i cviećem, pa kad je ona otišla, sjedoh da u pjesmi opišem burne svoje osjećaje.

Nu meni su bile na sramotu ponosne rieči: „vouloir c' est pouvoir.“ Ja sam htio i znao sam, što hoću ali zalud sam tražio rieči da dadem sgodan oblik onomu što je u meni buktilo, ili da barem na taj način dulje sačuvam te osjećaje. Meni je bilo tad kano ljudem, koji imadu izvrstan sluh i izvrstnu glasbenu naobrazbu, ali ne imaju dovoljno glasa da izraze bez pogreške svoja čuvstva i osjećaje. Ja sam u životu često bolno osjetio razmak izmedju onoga, što bih htio i što bih mogao, ali nikad toli bolnokano u ovom času. Činilo mi se je kano da osjećam muke Tantalove, koji je slušao žuborenje bistre vode i gledao sočno voće, pa nije mogao da utiša ni žedje ni gladi.

Nu kao što ni žedja, od koje se ne pogiba, ni glad, od kojeg se ne umire, još nije najveće zlo, što može smrtnika zadesiti, tako sam se i ja napokon radi svoje nespretnosti znao utješiti, izazivši pjesničku situaciju, koja me je toliko uzbunjivala, ovini Rodenbergovimi stihovi:

I na more duše, kim je bura pala,
Tvoja je slika mirno kao zviezda sjala.

Nekoliko dana poslje spomenutog posjeta došao je grof po me, da budem kod njih na božić. Razumieva se, da me se je božić sa darovi dobro spomenuo; nu još više bio sam iznenadjen, kad sam na koncu godine dobio plaću i za ono vrieme što sam bolovao. Ja sam se protivio tomu, spominjuć troškove, koji su izdati na me povodom moje dugotrajne bolesti, nu grof me je umirio riečmi, koje mu mogu biti samo na čast: „Zar vas mogu i zar vas smijem još i ja kazniti, kad ste i onako bolešću previše kažnjeni?!“

Zima je prošla u radu i udobnostih, kakve pruža samo veliki grad. A kad je nadošao svibanj, povratili smo se na selo, gdje sam proživio najljepši dio života u društvu zakupnikove obitelji. Nu tim tužnije dolazio mi je mjesec listopad, kad sam morao na uvijek ostaviti grofovsku obitelj, da uzmognem udovoljiti vojnoj dužnosti.

Dan prije nego sam odputovao, upita me grofica, kojoj je bilo žao što odlazim, jesam li se oprostio sa Klarom. Kad sam odgovorio, da nisam, naruči grofica kola, na kojih sam se povezao zadnji put do zakupnikova dvorca. Dočekali su me srdačno kano uvijek, nu misao, da se nećemo možda više vidjeti, bila je uzrokom, da nismo bili razgovorni kano obično. Ja sam navlaš brzo se oprostio. Klara, koja je bila inače vesela, vrlo je probliedila, pa kad sam joj za zadnji put stisnuo drhćuću ruku, okrenula je ona lice od mene, po svoj prilici da sakrije svoju uzrujanost. Majka je još progovorila nekoliko rieči, dieleć mi

blagoslov, a ja potekoh iz kuće da više ne vidim ove plemenite duše.

I pod mrak puče vez nam taj,
Što vezao nas tol,
I zaplakao lug i gaj
Na našu težku bol.

Neku sam nuzgrednu okolnost navlaš prešutio, jer sam se nadao, da ću tako steći što više zanimanja za ovaj divni stvor. Hoće li prijazni čitatelj uzkratiti svoje simpatije Klari, ako mu kažem, da je ona bila židovka? Ja sam u njoj cienio čistu ljudsku dušu, ni nekušajući odstraniti granice, koje su među nas postavile vjerske predsude. I tako je ostao naš odnošaj bez logičnoga rješenja. Ali njezina svietla slika ostala je u mom srcu, te kad se god spomenem one kratke ali sretne sgođe moga života, sjetim se nekom tihom sjetom i prijazne židovke.

A n k a.

Ona je bila doduše samo mojom dobrom učenicom, pa ipak mi se javlja uvijek njezina liepa slika u duhu, a s njom i one pobudljive ure, koje smo zajedno posvećivali njegovanju svega, što je liepo i istinito. A pri tom mi bude oko srca toli toplo, pa ipak toli tužno kao žednu Beduinu, kad mu u gorućoj puštari nenadano fata morgana ukaže okrepljujući gaj od paoma, koji u tren oka izgine.

Priča kazuje, da je grčki snatrilac Pygmalion svisnuo od čeznje, kad mu je pošlo teškim trudom za rukom da plastički predoči ideal, što ga je u duhu stvorio, al kad toj slici nije mogao da udahne život. Hladni razum koji se svojim nastojanjem kreće u granicah onoga, što se daje praktično postići, mimoilazi mirno kraj ovakovih tragičkih zapletaja. Nu ako nije ni umjetniku priušteno poput Prometeja da donese oživljujuću iskru sa ognjišta bogova; ako je i njemu zabranjeno da odgrne koprenu, koja sakriva tajinstveni rad prirode; to ipak ima u njega do stanovitog stupnja stvarajuće sile, kad može ono, što se je sbilo i čulo na novo izviti iz svoga srca. Pa i skromniji moderni umjetnik nije posve lišen moralnih muka,

koje su mučile Pygmaliona. Nije li i njemu teško, kad je u posvećenom času uhvatio dašak života, pa ga u rastućem oduševljenju ustalio u umjetničkom djelu, nije li mu teško kad se onda za pogrđni novac mora razstavljati s tim djelom!

A nije li i uzgojitelj umjetnik svoje vrsti? Koliko mudrog proračunavanja, kolike li uztrpljivosti i uztrajnosti treba on da uobliči doduše živo, ali možda tim krhkije gradivo djetinje duše! Pa tko bi mogao zamjeriti odgojitelju, kad se on nekom tugom razstaje od svoga pitomca, pošto mu je uciepio u dušu najbolje misli i osjećaje.

Ovakove i slične misli vazda me obuzmu, kad se sjetim onoga plemenitoga bića, koje se je od najnezatnijega zameta razvilo do najljepšega cvjeta.

Ponajprije Anka ne bijaše nikakov anđjel. Bilo je uprav protivno. Uzkipila bi bez pravoga povoda, htjela je da i onda ima pravo, kad je bilo jasno kano sunce, da ima krivo. Povrh toga bila je mrka pesimistkinja, i to u ono doba, kad se duša svakog drugog djeteta podaje pjesničkim obmanam. Da ona je bila strah svojoj mladjoj braći, a osbiljna briga njenih ljubeznih roditelja. Anka je bila jednom riečju podpuna Hrvatica sa svimi vrlinama i manami svojih zemljakinja, nadarenih bujnom maštom. Zadaća ovoga opisa sastoji u tom, da se pokažu izvori njezinih mana, pa kako se te pogreške pretvoriše malo po malo u dobra svojstva.

* * *

Anka je svršila s izvrstnim uspjehom osam razreda djevojačke učione. Njezin je otac držao, da je naj-

bolje uzgojno sredstvo pravilna i korisna djelatnost, pa si je zato, kako je bio zauzet za svoju djecu trô glavu, kako bi našao najsgodnije i najkorisnije zanimanje svojoj živahnoj kćerki. Teško mu je bilo pri srcu, kad je mislio, kako nema u blizini više škole za odraslije djevojke, pa buduć mu nisu poslovi dopuštali, da sam nadzire obuku svoje djece, a kamo li da ju on vodi, odluči poslati svoju abiturienticu u inozemstvo.

Nu toj odluci uzprotivila se je njegova supruga, koju je punim pravom uvriedilo nepovjerenje njezina supruga. Tà i ona je u svojoj mladosti izvrstno uzgajana, bila je vrlo duhovita, a imala je zlatno srđee, dakle sva svojstva, da može svoje diete uzgojiti, kako to iziskuju zahtjevi života. Źalibože, da je njezina odlučnost bila u obratnom razmjeru sa njezinom materinjom ljubavi. Kako je bila radina i neumorna upravljala je ona sama velikim kućanstvom, jer je odobravalala načelo, koje imadu gotovo sve majke, da im kćerke barem bezbrižno provedu mladost, kad i onako dosta brzo nastupi sbilja života. A tko bi joj i mogao tu slabost spočitavati? A tko bi mogao i Anki zamjeriti, da se je ona dala razmaziti? Nu oćeve nakane bile su svakako osujećene.

Ali sladki nerad nije se mogao slagati sa živahnom naravi djevojke tako, da bi se ona u bezposlici dugo sretnom osjećala. Da izbjegne dosadi i da prikрати vrijeme, stala je čitati sve, što joj je pod ruku došlo. Neka joj prijateljica, koja je bila iste sreće, utisnu u ruke djela Schakespeareova, te je Ankina glavica

bila doskora puna romantike, a to je bilo tim laglje, što je majka bila toli neoprezna, da joj nije kratila ni svojih knjiga. Osim toga dobivala je i novine, te je tako pr rano zavirivala u senzacionalne dnevne viesti. I tako što je više čitala, tim joj se je pričinjao život pustiji i prazniji. To je jedna od najopasnijih posljedica umjetno gojene bezposlice, a ujedno je dokaz, da se je Göthe prevario, kad je jednoč poricao, da štivo ima upliva na duševni razvoj.

U to se je upoznala Anka s jednim mladićem, kakva nije našla ni u svojih romanih, što se tiče dražesti i čara. Njega su osim ljepote riesili osobiti darovi uma i srдца, te se je bez usiljavanja snalazio sa svimi značajevi i temperamentu, pa je dapače pogadjao i Ankine hire. Njezinom je samoljublju osobito laskalo, što ju je odlikovao razmjericu više nego li sve druge djevojke, koje su u kuću zalazile, te što je polagao važnost na njezin inače nemjerodavni sud. Kako se je on prikazivao veledušnim prema njezinom manjkavom znanju, stala se je ona truditi da bude ljubeznom barem u njegovoj prisutnosti. Živahnost mladića djelovala je poput sunčanih zraka na njezinu naoblačenju ćud, te se je činilo, da se pripravlja krasan vez dvijuh duša, kad nenadano stupi među njih zavist i nesklonost, da surovom rukom raztrga tu nježnu nit.

Anka obori nježnu glavicu poput cvietka, koga je mraz iznenada zatekao; ni ona je bila preponosna a da bi komu povjerila svoju tugu. Zato se je i ugnjezdila neka tiha srčba u njezino toli rano kušano srđce: ona je stala ljude prezirati, te je bila ujedljivija i

zlohnija nego ikad prije. Majka je znala pravi razlog ovoj nenadanoj promjeni, nu plašila se je, da stavi ruku na krvareću ranu. Ona je s njom podnosila tugu, te je prepustila slučaju ili vremenu da zacijeli ranu.

Ja sam upoznao Anku u ono doba, kad je njezin otac, koji je iz puke nježnosti toli dugo napustio svoja prava, odlučio, da sustavnom naučnom osnovom otme svoje diete od sjete, koja ju je bila spopala.

Dobro se sjećam, kojim li je on obzirom i kojim stručnim znanjem razpravljao sa mnom o pedagoških mjerah, koje su se imale poprimiti. I meni je bio, naime, doznačen jedan dio zahvalne zadaće, da Anku svratim na normalnu kolotečinu pravoga svjetskoga shvaćanja.

Ona me nije najradostnije dočekivala; nu pokoravala se je mojim odredbam, jer se je bez sumnje stidila pokazati se lienom i nepripravnom pred stranim čovjekom. Ali ipak ona nije sakrivala svoje nenaklonosti prema meni te mi je prvom sгодom bacila u glavu jastuk od naslonjača, kad sam se usudio blago ju ukoriti. Moji su se naočali razbili u komadiće, te je sva sreća, da mi se nije druga šteta dogodila. Djevojče je probliedilo i htjelo me je moliti, da mu oprostim; nu ja sam bio odviše uzrujan, a da ovu sgodu ne javim njezinu otcu. Možda bi bilo bolje, da sam se pokazao prvi put veledušnim, te sam se i pokajao radi svoje naglosti, kad je otac i onako slabo i raznježeno diete strogo ukorio, te joj napokon dosudio najosjetljiviju kaznu, odsudio ju je naime, da mi nadoknadi štetu. Ona je morala donieti prištedjenu svotu,

te mi ju je prkosno turila, a onda se je zatvorila u sobu da plače nad nenadanim gubitkom.

Anka je dakle bila štedljivka, škrtica, a to je bilo važno otkriće za pedagoga. Tim se moglo mnogo, a možda sve postići. Trebalo joj samo dobro predočiti da je i vrijeme glavnica, te da treba i njime gospodariti i lihvariti. Ja sam joj dao s toga pismenu zadaću o Danteovoj izreci: „Il perder tempo a chi più sa più spiace“ — što više čovjek zna, tim više žali gubitak vremena. I moja učenica napravila je zadaću, kakvoj se nisam nadao.

Malo po malo opazio sam, da Anka ljubi cvieće, da ju oduševljava najveći hrvatski lirski pjesnik Preradović, da kadkad čitave sate igra na glasoviru. Ona je prema tomu imala dobro toplo srce, nježnu ćud i dobar ukus, a uz okolnosti mogla je biti i marljivom, samo kad bi joj se dao posao, za koji ima volje. To su bile izvrstne klice, te ih je trebalo samo uztrpljivo njegovati, da se podpuno razviju.

I ja sam dobio za nekoliko mjeseci zadovoljštinu, da sam vidio Anku na pravoj stazi. U razgovoru s njom bilo mi je ugodno, roditelji su bili takodjer ugodno iznenadjeni, a ja sam se punim pravom ponosio, kad sam vidio, kako se od nje razvija pametna, ljubezna i vrlo djevojka.

Ona me je više puta dražila, da imam njoj zahvaliti sve svoje znanje. Roditelji bi se smijali njezinoj tvrdnji, a ja sam osjećao u dubini duše, da ona nema posve krivo, jer ja sam morao mnogo toga ope-
tovati, da me ona nebi nadkrilila, a morao sam se

uputiti o mnogo čem, što u moju struku nije zasiecalo, samo da uzmognem zadovoljiti njezinoj želji za naukom. Pošto me je prinukala da shvaćam sve grane ljudskoga znanja u njihovih izmjeničnih odnošajih, da uzmognem prema tomu poduku što više usredotočiti, bila je ona u istinu mojom učiteljicom. Meni je dapače laskala njezina primjetba, da znam samo ono što i drugi ljudi, jer tim mi je neizravno kazala, da je od mene nešto osobitoga očekivala.

Kako je ona osbiljno i temeljito shvaćala stvari, pokazalo se je najočitije, kad smo došli do estetike. Kad sam joj stao tumačiti po šablona tu znanost, primjeti ona, da je voljna prije svega znati posebni savez estetike sa ostalimi znanostmi.

Ja sam morao priznati, da sam si bio stavio lahku zadaću, zato sam nastojao da nadoknadim ono, što sam bio propustio. I tako se je razvio medju nami ovaj razgovor:

Odayna priznaje se čovječjoj duši trostruka moć: osjećanje, spoznavanje i htienje. Teži li spoznavanje za istinom, smiera li htienje ili volja na dobro, odnosno protivno mu zlo, to osjećanjem razlikujemo ugodno od neugodna, liepo od ružna. No bilo bi krivo mišljenje, da se ove struje ljudske obrazovanosti mogu razviti i stalno održati nezavisno jedna od druge, jerbo kao što je duh naš jedinstven, tako su i kriepost, istina i ljepota traci jednog te istog svjetla, pojavi jednog te istog principa. Proučava li znanost zakone a etika svrhu života, to umjetnost nastoji, da savršenimi oblici dovede u sklad zakon i svrhu. No dok

su znanost i etika, jer se osnivaju na istini koja je svuda ista, kosmopolitičkog značaja, umjetnost je, pošto izvire prema klimatičkim odnošajem i narodnim običajem iz različitih čuvstava, subjektivna, narodna. Tko dakle hoće da prouči značaj kojega naroda, morat će se obazrijeti u prvom redu na umjetnine, kojimi je taj narod ovjekovječio pojedine epoke svoje poviesti. Do najvišeg pako stepena čovječnosti popet će se svakako onaj narod, kojemu podje za rukom, da razvije skladno sve svoje sposobnosti, što su barem donekle postigli stari Grci. U koliko su bo ovi oplemenivši se vječitom vedrinom umjetničkih uzora umjeli spajati osobne koristi s uzornim, na sve žrtve pripravnim rodoljubljem te postepeno dovinuti se divnoj harmoniji unutrašnjeg i vanjskog života, mogu biti živim primjerom i današnjim narodom, koji ma kako izticali svoju kulturnu pretežnost, ipak padaju sve dublje u materijalizam.

Na sasvim drugom temelju osnovano kršćanstvo oborilo je grčku civilizaciju, a snjome i umjetničke stečevine, jer bješe doba, gdje su bizantinski carevi, da tobože unište iznova zavladao kumirstvo, jurišali na same svete krajeve i slike, spaljivali samostane kano utočišta preostale još negdašnje grčke umjetnosti, te progonili na najgrozniji način same umjetnike. Rim, natječući se s Carigradom za crkveno prvenstvo, uzeo je u zaštitu prognane umjetnike, te time podigao ugled i sjaj zapadne crkve. No isti Rim, koji je umjetnost podupirao, ne bi li time privukao i pravoslavni iztok, odbio je od sebe mnoge i to baš naj-

prosvećenije narode, što je s druge strane zabacivao i potiskivao slobodno izraživanje, slobodnu misao. Tako pogriješite jedni i drugi, jer hoteci tobože sačuvati nepomučen moral podjoše pravcem jednostranim, poremetivši sklad i razkinuvši svezu trijuh nerazdruživih posestrima, trijuh duševnih sila čovječjih. Da pako vjera sama nije vrstna osigurati obstanak kojeg naroda, živim nam je dokazom Turska, koja osnovavši sav socijalni život na dogmah vjere, preziraše znanost i umjetnost i time osujeti svaki napredak svojih državljana.

No kako već ljudi prelaze iz jedne krajnosti u drugu, odieli se i znanost ne samo od vjere, nego donekle i od morala. Proglasivši porugljivim podsmjehom poetičke sne pukom tlapnjom, došla je moderna znanost do opasnih načela, kao što je n. pr. ono, da jači slobodno slabijeg tlači, koje su načelo na žalost baš najnapredniji narodi usvojili. No moral je onaj bedem, koga neće ničija samovolja porušiti, a tko ipak za time ide, taj sam sebi kopa jamu, jer naša poslovice dobro veli, da tko drugoga vara sebe samog vara. Iz toga pako sliedi, da narode neujedinjuju niti vjera niti znanost sama za sebe, nego tek u savezu sa nježnom drugaricom svojom — umjetnošću.

Slovjeni, zabavljeni dugotrajnom borbom protiv azijskog varvarstva, ne imadjahu kad da razviju u potpunosti mjeri liepe svoje sposobnosti. Ali sada postaje i u tom bolje, živo bo rade, da naknade, što su zanemarili silom prilika. Ruska knjiga gotovo je

već zavladała svietom, poljska slika omiljela je svim naobraženim narodom, česka glasba razdragala je i same neprijatelje, a ima opravdane nade, da će i južni Slovjeni, koji su već divnom narodnom pjesmom pokazali lep umjetnički dar, poći za svojom naprednijom sjevernom braćom. Hrvati napose ljube već odavna sve što je nježno, liepo i uzvišeno; ja dapače scienim, da crkvu tako revno polaze ne samo s pobožnosti, već i stoga, što u njoj nalaze sve što čovječje srce razveseljuje i uzhićuje: veličanstvenu sgradu, umiljno pjevanje, krasne slike i kipove, osobito pako liepu, doista božju rieč. Vriedno je dakle razmišljati, što je liepo i zašto je?

„Prostonarodno pa i moje shvaćanje nalazi, da je liepo sve što se svidja“.

Bože mili! što se sve nije već svidjalo te se jošte uvijek svidja, a ipak je smiešno, osobito u području prevrtljive mode Sudi li svjetina pravo, onda valja priznati, da ljepota nije stalan pojam, nego naprosto stvar subjektivnog ukusa. Liepo mora dakako da nam se mili, no puno toga, što kome godi, nije još liepo. Treba dakle da se oslonimo na druge uglednike, u prvom redu na grčke mudrace.

„Dajte, da čujem!“

Ovo doista škakljivo pitanje zanimaše već Sokrata, a još u većoj mjeri njegove nasljednike Platona i Aristotela. Živuci u središtu grčke umjetnosti i dapače sam umjetnik, dodirnu se Sokrate i nehotice i umjetnina, no jer je u njega etika imala prevagu nad svimi drugim znanostmi, tvrdjaše on dosljedno,

da liepo uvijek mora da bude i dobro, praktički upotriebljivo, korisno, a sve što nije za nikakvu upotriebu, da je i zlo i ružno.

Njemački filosof Kant tvrdi baš protivno, on bo snatri, da je liepo ono, što se bez ikakova „interesa“ obće svidja. Ova pako definicija već s toga ne valja, jer je „interes“ mnogoznačna rieč, tako da njegovi pristaše nekim pravom zaključiše, da umjetnik ne ima izvan sebe nikakove svrhe, da se ne ima obazirati niti na ćudorednost, niti na znanost, što napokon ne stoji. Nekakov „interes“ mora da i umjetnost pobudjuje, shvatio se izraz u smislu koristi ili zanimivosti, jer i umjetnost ide za kruhom te se umjetnine i prodavaju i kupuju, a što nas nebi nikako zanimalo prestalo bi biti zanimivim.

Kant veli dalje, da je liepo, što je svrsi shodno a da svrhe ni ne dokućimo, da je liepo što nam gódi, a da niti ne pojмимо zašto. Kako bismo pako mogli išto pojmiti bez pojmova ili shodnost kojeg predmeta uvidjeti, pa da i ne shvaćamo svrhe: tu tajnu ponio je mudrac žalibože sa sobom u grob. Dobro pako pojмимо, zašto ga Niemci sami ne shvaćaju, kano i to, da je tako nejasna nauka morala uroditi sasma protivnim školami

Još više od netom iztaknutih razlikuju se nazori Platonovi i Aristotelovi, jer upravo potonja dva mudraca stvoriše dvie upravo protivne škole idejalista i realista, koje još danas uplivaju najvećma na pokret i razvoj umjetnosti.

Prema Platonovoj teoriji samo su ideje vječite, a svi vidljivi stvorovi tek nepodpune prilike ovih uzor-

obrazaca. Podpuno liepe jesu dakle samo ideje, a tvarni sviet liep je samo u toliko, u koliko se u njem ogleda po koji trak idejâ. Po tome proizvodi umjetnika, koji se povadja za prirodom, oponašajući njezine oblike, nisu van prilike prilikâ i s toga upravo nesmisao.

Nenalazeći u slabo razvijenih prirodnih znanostih dovoljna uporišta, a ipak hoteći prodrieti u tajnovište života, stvorio je Platon sviet beztjelesnih uzora. Mjesto da kuša protumačiti pojave realnog života, zamisli bujnom maštom sviet idejâ, zamršivši time nerazriešivo svoju zadaću. Jer odsele valjaše riešiti dva problema: prvo biće idejâ za se, a drugo, način kojim se oživotvoruju u materiji, koja se ima tek protumačiti.

Da se pako ova dva sasvim protivna svieta dovedu u sklad, treba zbilja toli pronicava duha, da Platon ima donekle pravo tvrdeći, da obični razum, dakle i umjetnik, kojega isti mudrac uspoređuje sa toli omraženimi sofistima i lakrdijašima, ne može dokučiti uzora, dakle ni ljepote same. Stoji li ovo shvaćanje, onda umjetnosti ne ima mjesta, a ljepota postojala bi u istinu samo za maleni broj mudrijaša, koje bismo mogli izbrojiti na prstih jedne ruke. Prečeran idejalizam razplinja se dakle u podpunu nihilizam.

Koliko nas vodi ovaj pravac do nesmisla, toliko je isto pogrješan pravac pukog formalizma, jer abstrahirajući vanjski oblik od same stvari, s kojom on stoji u organičkoj, dakle nerazriešivoj svezi, propustiše i

ovi protumačenje života, iz kojega svi, dakle i liepi oblici proizlaze.

Aristotele preziraše nadzemne sanjarije svog učitelja, te prionuvši uz realni sviet, upućivaše umjetnike, da se povedu za prirodom. Isti iztraživao je pretežno mjerila, kojimi se mogu ustanoviti liepi oblici, te je analitičkim putem izcerpio gotovo sve oznake prave ljepote, ali odlučne rieči niti on nije izrekao. Nu ipak je silno djelovao osobito na Franceze, koji već odavna nazirahu liepo u shodnom i naravnom. Žalibože vodi i dobro načelo na stranputice, ako mu cilj nije jasno označen, i tako i francezki naturaliste ili veriste dočeraše do absurdne tvrdnje: „Le beau est laid et le laid est beau“ (liepo jeste ružno a ružno liepo.) I to zašto? Jer i njihovi estetičari upućivahu na prirodu ali propustiše protumačiti pojam liepe prirode. No kako ne ima znanosti bez istine niti morala bez krieposti, tako ne možemo pomisliti ni umjetnosti bez ljepote.

Od kršćanskih mudraca bit će dovoljno da vam iztaknem Plotina. Ovaj zabacuje Aristotelovo mnjenje, da se ljepota sastoji u sumjernosti, cielosti i jedinstvenosti pojedinih česti umjetnine. On veli: prave ljepote nije vidilo ničije oko, jer nju može razabrati jedino beztjelesni duh. A i duša može primjetiti ljepotu samo onda, ako je sama liepa, odnosno dobra. Sve dobro jest u Boga, iz kojega poput sunčanih zraka proizlaze svi stvorovi. Zadnji pako stepen ove emanacije, ovog protečaja jeste materija, u kojoj se je i zadnji trak božanstva izgubio. Po tome u materiji samoj za

sebe ne ima ni truna od ljepote. Budući pako čovjek pripada i duševnom i materijalnom svijetu, zadaća mu je, da otrese sa sebe gospodstvo materije, te da oslobodivši duh teži za božanstvenim. Liepo je nješto, kaže on, samo u toliko, u koliko u njemu odsieva ideja božanstva, No što je duševnom svijetu ideja, to je tvari lik. Svakolika materija, kojom ne vlada niti oblik niti pojam, jeste dakle ružna.

„Ako sam vas shvatila, naliče si Plotin i Platon ne samo imenom nego i mnijenjem. No kako odsjeći umjetnosti stalan pravac, gdje se upravo pojmovi stručnih uglednika najviše razilaze? Time, što ste mi dosele razložili, pomiešali ste mi još više pojmove. Zar nije nitko pronašao izlaza iz ovog labirinta mračnog naklapanja? Turgenjev veli negdje, da je svakako teže pronaći zakone umjetnosti, nego li zakone znanosti; nu oni ipak da postoje, a tko ih ne vidi, mora da je sliepak.“

Turgenjev ima pravo. No jeste se li ikada pitali, koja je pomisao svanula u mozgu prvih ljudi, koji osjetiše potrebu, da stvore izraze za to, što danas zovemo liepim? Niste? Etimologija pronašla je, da latinski „pulcher“ znači prvobitno šaren, te možemo dosljedno zaključiti, da su se starim Rimljanom sviđjale osobito žive i bujne boje. Kako njemački „schön“ (od scheinen) tako slute i naši izrazi „liep“, „krasan“ i „divan“ na svjetlost, što nam dokazuje, da nam Niemci nekoč nisu bili samo jezikom srodni, nego da smo se slagali i u shvaćanju svih važnijih životnih pojava. Danas Niemci vide, žalibože, sve crno, što se

nama čini bijelo, pa su već odavna zaboravili, da smo si u indoevropskoj skupini naroda najbliži rođjaci.

Ako itko, to su Grci pozvani, da u našoj razpravi prosbore odlučnu rječ, a oni i zbilja odgonetaše našu zagonetku mnogo prije, nego što je njihovim mudracem pošlo za rukom, da stvar poremete na viekove. Grčki bo izraz za liepo „*καλος*“ istog je korjena kojeg i njemački „*heil*“ (Heilkunde) i naš „*ciel*“ u smislu, u kojem kažemo n. pr. zacielila mi rana. Što više, grčki je narod ovu istu misao izrazio još jednom prekrasnom alegorijom trijuh gracijâ, jer što znače nerazdružive drugarice božice života i ljubavi, Aglaja — sjajna, Eufrosina — vesela i Talijsa — cvatuća drugo no glavne pojave zdravog života? Etimologičko pako značenje grčke rieči za liepo u svezi s alegoričkim smislom gracijâ vodi do definicije: „Liepo jeste, što je zdravo, odnosno što svojoj svrsi podpuno odgovara“. I time mislim, da sam vam područje, sadržaj i svrhu estetike, kojom se bavimo, dovoljno razbistrio.

„Nipošto, jer nameće mi se silesija prigovorâ. Prije svega čini mi se, da vaša definicija ne stoji za sve slučajeve. Zar ne vidjamo kaskada snažnih i zdravih djevojaka s do ušiju razvučenim ustima, krivim nosom, škiljavimi očima i t. d.? Zar da i nje zdravlju za volju smatramo krasoticama? A što da rečem o čovjeku, koji je po licu i stasu pravi Adonis, a inače glup, nesposoban da samo jednu zdravu zamisli? Zar da njega, jer mu razum nije razvijen, scienimo ružnim? Pa nije li liep i šupalj, crvima raztočen hrast, kad u proljeću još jednom bujno prolista? A jesu li i tigar,

hijena i krokodil liepi, za to što su i kako zdravi? Pa zar da se vašoj teoriji za volju prestanemo diviti rujnoj zori i zviezdanoj nebu? Kod njih barem ne može se govoriti o zdravlju? A kako ćete moći govoriti mi o zdravlju, tumačeći slikarstvo, glasbu i graditeljstvo? Kako o buri i grmljavini, koji su za celo veličanstveni pojavi? Ili ih kanite izključiti iz estetike?“

Pod ništo, malena sofistice! Pa se i varate, ako mislite, da ste me svojim prigovori natjerali u škri-pac, jer svaka definicija je tek prvi pokušaj, da se pojam stavi u izreku. Tumačeći vam, kako se ima ova izreka shvatiti, morat ću se dakako obazrieti na sve vaše prigovore, pak, ne podje li mi za rukom, da ih odbijem, priznati mi je da je moja definicija probušena. Priznajem bo, da valjana definicija ima naličiti nepobjedivoj tvrdnji, u koju neprijatelj ne može nigdje da prodre.

Jeste li se ikada pitala, zašto vam se srce raz-nježi, kad slušate blagozvučnu pjesmu ili glasbu; zašto vam oči radostno uzplamte, gledajući miomiri-san, bujan, rosan cviet; zašto vam tragička borba plemenitih ljudi s nesmiljenom kobi razgaljuje dušu? Mnogi estetičari tvrde, da čovjek ima za to neko šesto, jošte nepoznato sjetilo. Na ova pitanja mogu medjutim da već unapried odgovorim, jer moja defi-nicija, ma bila prividno kako mršava tumači sve mo-guće estetičke dojmove, ona bo razjašnjuje prevažni psihologički problem, kako djeluje liepo na čovjeka.

Bog, naime, nije nam podielio samo život, nego i onu neoborivu ljubav do života, bez koje ne bismo

mogli podnieti ni trećinu toli obiljno odmjerenih nam briga. Ova životna snaga omogućuje nam pretežku borbu za obstanak, koja napokon radja svimi kulturnimi uspjesi. Razumieva se dakle, zašto Grci Afroditi pridružiše uz sjaj i cvat jošte i veselost, jer svaki čovjek veseli se što žive, a veseli se tim većma, što je bolje naoružan za životnu borbu, to jest, što je jači, što je zdraviji.

Onome pako što čovjek sebi želi i u sebe cieni, raduje se i kad ga vidi okolo sebe u svijetu. Sasvim naravno je dakle, da nam se sve što je zdravo, krepko i savršeno, mili, te da nas pobjeda ljepote obraduje, a sve što je boležljivo, kržljivo i slabašno, razžalošćuje, te nam pobjeda rugobe vriedja ćud. Kako misaono veli perzijski pjesnik Hafis:

Znaš li što je sreća? — Divit se ljepote čaru,
I u veljoj slavi ne zavidit ni vladaru;
Lako je života odreć se, al teško
Ljubavi se otet i njezinu žaru!

„Sladkim ovim rječima primiešana je kaplja pelina, jer iz njih proviruje neka bolna sjeta, što život talasa amo i tamo, te u vječitoj mieni tvari mora napokon i liepo da propadne. Već grčki bogovi i božice plakahu, što mora i liepo i usavršeno da uvehne, a Shakespeare uzkliknu u oči smrti:

„The weariest and most loathed wordly life,
That age, ache, penury and inprisonment
Can lay on nature, is a paradise
To what we fear in death.“

Umirite se gospodjice! Živi ovaj opis smrtnog trzanja mora doduše da potrese osjetljivom dušom, no koliko je uzvišeniji skromni slovenski pjesnik Gregorčič, koji, gledeći u božju radionicu, vidi doista, kako se jedan životni oblik prelieva u drugi, a ipak nije nigdje ugledao smrti! Gregorčič tješi se i pomišlju, da možemo sve, što nam je omiljelo, ustaliti, i to umjetnošću, kojoj je upravo zadaća, da život na najvišem stepenu razvoja uhvati i svojim proizvodi ovjekovječi. Ono, što je u prirodi prolazno, postaje na ovaj način stalno. A dr. Gustav Lindner veli, da ne ima smrti za onoga, koji se poistovječuje sa sve-mirom, no samo za onoga, koji se zatvara u ljusku sebična živovanja.

„Zar nismo zastranili od predmeta? Manimo se smrti te mi radje prosborite jošte koju o životu! Odkuda i čemu sviet? Oh, kako rado bih zaviriti u najveću tajnu života! Odkrijte mi ma samo jedan okrajak koprene, koja nam zastire prevelika čuda!“

Odkuda i čemu sviet, na to pitanje odgovara dogmatika i metafizika, a tko ne ima tvrde vjere, tražit će badava razjašnjenja u pozitivne znanosti. Ima stalnih medja, kojih čovječji duh neće nikada prevaliti. No ako i ne možemo prodrieti do postanka i u jezgru života, to ipak znademo što je živo i kada je ono, što žive, zdravo. Znademo n. pr., da se sve, što i dokle žive, kreće, pa je i kretanje najpouzdaniji znak života. U tom smislu nije ništa absolutno mrtvo, sva bo se već nebesna tiela kreću, kreću živom snagom. Već Pitagora divio se je nebeskoj mehanici te u re-

dovitom tečaju ovih istih tjelesa nalazio najveličajniju harmoniju.

Po Laplaçovoj teoriji nalazila se u stalno doba svakolika materija u obliku plina. Ovi plinovi prelievahu se svaki čas drugim pravcem, te to bijaše, kano što Grci vele, pravi kaos. Malo po malo odtrgoše se neki dielovi, sgusnuše se u kapljevine, a kapljevine ohladniše napokon u kristale, koje imamo smatrati kano prvi pokušaj materije, da se individualizuje u stalnih oblicih. Neka nebeska tjelesa već su se sasvim ohladila i skroz sgustnula; unutrašnja reakcija topline protiv kore izgubila se, čvrsta masa upila je te kemički spojila vodu, a s njome nestade zraka i organskog života. Astronomi drže medjutim, da će se sva nebeska tjelesa, izgubivši toplinu — svoje životno potalo — u neko izvjestno vrijeme sukobiti, te pretvorivši kretanje u toplinu opet se razpliniti u kaos. Poznati astronom Falb prispodablja ovaj proces vrlo zgodno satu, koji se toplinom navija, a kretanjem odvija. Ja pako usudio bih se nazvati ga velikim kolanjem života ili životom u najširem smislu rieči.

No izmedju navedene dvie krajnosti zavlada nekad površnom tvari čežnja oteti se ukočenosti te dovinuvši se svjetlu proizvesti sve one milijarde organizama, koji n. pr. oživljuju površinu zemlje. Ovaj prelaz iz anorganske u organsku materiju nije jošte razjašnjen, zametak pako organskog života, u koliko smo današnjimi znanstvenimi sredstvi do njega dopri, nalazimo u stanicah. Pa budući je stanica glavna ako ne jedina osnova svega organskoga živovanja, odkrit

ćemo koprenu, koja krije tajinstvene osnove života, u koliko nam to dopuštaju noviji podatci dotične znanosti.

Mimoišavši poznati vam unutarnji razvoj stanice, iztaknut ću samo one činjenice, koje djeluju na oblik pojedinih organizama. U ovom pako pogledu veli uvaženi učenjak dr. Hannstein po prilici ovako: Budući je stanica kadra svoje vlastite krupnije i najfinije česti prema potrebi uređivati i prenašati, to ona oblik sebi sama stvara i svaki čas mienja. Time pravi kemičke sastavine te šilje onamo, gdje imaju obavljati mekaničku, arhitektoničku ili opeta kemičku radnju. Prema tome razglaba se protoplast, stvara u svom tielu potrebito orudje, prevlači se kožicom, dubi si prostore za čvrste i tekuće tvorine, te otvara cievi, koje imaju služiti prometu pojedinih sastavina. Protoplast je dakle pravi oblikotvorni elemenat ukupnog organizma, da nerećemo njegov životni atom prvoga reda.

Pojedina stanica može proživjeti svoj život kao samostalno biće, te se onda zove monoplast. No češće spoji se više stanica u individuum višega reda. Stanična zadruga postizava u tielu dušom zadahnuta čovjeka najsavršeniji izraz. Doduše rade i ovdje svi miljuni protoplasta prividno samostalno no ipak u skladu prema zajedničkom nacrtu ustroja i obstanka.

„Protoplasti zadružni razstavljeni su većinom kožicom. U kakovom su dakle dodiru, da mogu složno dospjeti do istog cilja? U kakovom su sporazumu među sobom? Vlada li njima, u koliko čine jedan

organizam, jedno jedino vrelo tvornih i upravljajućih sila? I ako je tako, gdje im je sjedište?“

U tielu viših životinja znademo da su živci glavno uporište duševnih moći. Ništa tome slična ne nalazimo u tielu višestaničnih bilinâ, ne uzmemo li, da sila, koja uredjuje oblike, prolazi končastimi svezami između protoplazama. Za sada morate zadovoljiti se činjenicom, da složno djelanje upravlja i bilinskim organizmom.

I najprostija stanica ima obično svoje kožice, često uz ljuskast kostur i šupljinu s materijalom za potrebnu radnju, životno središte spojeno sa svimi čestmi i cirkulaciju unutrašnjih sokova. Ona asimilira, diše, izlučuje, raste, pretvara i plodi se.

U najprostijoj bilinskoj monadi pokazuje protoplasma veoma slabo razvijen oblik, te je vjerojatno, da može svuda disati, osjećati, pretvarati tvorivo i plastički raditi. Postepeno razstave se pojedine česti stanice, a i čitave stanice podiele posao i obrazovanje. Hranjenje, plodjenje, osjećanje, kretanje, onda sviranje, asimiliranje, disanje, kruženje i izlučivanje obavljaju se najprije na raznih mjestih i dielovih jednog protoplasta, onda u raznih protoplastih, napokon u raznih organih. Što samostalnija bude svaka pojedina djelatnost, tim biva i savršenija. Čim se više podieli radnja, tim se mnogovrstnije razvijuju i oblici.

Isto tako dieli i usavršuje se psihička snaga. Zametak joj nalazimo već u tvornosti i u obično s njome spojenom instinktivnom i refleksnom gibanju. U životinjstvu pojavljuje se psiha već samostalnijom. Time

što se posebna sjetila odvoje od protoplazme, proviruje osjećanje jasnije uz samo hraneću i tvornu djelatnost. Isto tako i izraz volje sa razvićem posebnih organa za kretanje i hvatanje. Tako napreduje stanica do visine morfolozičke i psihičke savršenosti, gdje napokon u najfinije ustrojenom stvoru zakuca srce i poniču duševne sile, da privedu čovjeka umnom životu.

Tako u dugom redu protoplasti ili posebice ili u zadruzi usavršuju oblik i sposobnost. Oblici se razglobe, djelatnost podieli, plastička i psihička sposobnost ugladi od stepena do stepena. No i najprostija monada je u sebi jošte ustrojena, pa bila tako sićušna, da joj i sitnozorum ne možemo primjetiti unutrašnje ustrojstvo. Po svem tomu, što možemo vidjeti, ovlášteni smo dakle zaključiti, da ima svuda životne djelatnosti, gdje ima životna oblika.

Svaki životni oblik tumači nam dakle smisao stalne životne snage. Oblik omogućuje nam, da naslutimo u organizmu radeće sile, u koliko pako opredjeljuje životne uvjete i svrhu organizma, izrazuje ujedno ideju, koju tvorna snaga prirode u svakom slučaju hoće da provede. Ali oblik nezavisni jedino od svrhe nego i od načina, kojim se organizam hrani. Buduć svaki organizam ima odbijati navalu drugih bića te podnašati razne nesgode vremena i podneblja, to i vanjski životni uvjeti djeluju na razvoj oblikâ. Prema tomu svaki je organizam naoružan te nastoji, da se održi ili samostalno ili u zadruzi.

Bilo bi suvišno razlagati vam, kako priroda provadja svoje nakane u bilinstvu, kako u životinjstvu, jer se to može crpiti iz svakog prirodopisa. Pridržajući si pako, da se na čovjeka jošte osvrnem, iztahnut ću jošte njeka obilježja života.

Uz kretanje u viših je organizama znak života i glas. Već kao takov nam godi, i to tim većma, što se više približuje čovječjem glasu. No dočim životinje glasom mogu da izraze samo obćenita osjećanja, stvorio je čovjek od zvuka glasonošu svojih najuzvišenijih misli i najnežnijih čuvstava. Pa zato i jeste jezik najdivniji glasbeni umotvor, štono ga je ikada ikoji narod izumio.

No kako nas nemilo dira mrtva tišina, tako nam je užasna i grobna tama. Mi smo kao i bilje i životinje sunčana djeca, svjetlost bo je bezuslovan uvjet života. Raztvorena u boje, kojima se priroda svake godine toli razkošno kiti, djeluje ona jošte ugodnije, pa su i boje tiesno spojene sa životom.

„A tko nezna, da svaki organizam prolazi od svog zametka do razsula razne stepene razvoja? Sve raste i vehne; sve postaje i propada; oblici se razvijuju i raztvaraju, prelievajući se neprestano u druge oblike. Svaki organizam napreduje stalno vrieme i to tako dugo, dok prima više hrane, odnosno goriva, nego u njem disanjem izgori; dok izgara sva hrana, ni više ni manje, traje neka stalnost, t. j. organizam ne raste niti ne pada; čim pako hrana sgaranju nedostaje te disanje crpi nuždni ugljenik iz organizma sama, počmu pojedine stanice svoj rad obustavljati, udovi, odnosno

organi malo po malo obamru te napokon sav organizam propadne.“

Narod zove ovaj prelaz iz jedne u drugu formu truhnućem, odnosno smrću. Znanost pako veli: Ovo izmjenito provirivanje i padanje, ovo talasanje i prelievanje tvari, ovo oblike stvarajuće i raztvorajuće kretanje jeste uže kruženje života, ili život u pravom smislu rieči. Nebiste li razamiela ove moje dosta naduvene definicije, onda pročitajte još jednom poznatu vam pjesmu: „Človeka nikar!“ Baš u ovoj divnoj kompoziciji prikazao je Gregorčić život, kako ga najmodernija znanost shvaća, a što ovoj neumrloj pjesmi cieniu jošte uzvisuje, jeste način, kojim je umio znanstvenu nauku zadahnuti djetinskim pouzdanjem u Boga i silnom ljubavi do čovječanstva. Za stalno nisu svi njegovi protivnici i zavidnici u svih svojih djelih iznjeli ni stoti dio mudrosti, koja proviruje iz jedne ove pjesme.

No manimo se polemike te recimo napokon: *Zdrav je svaki organizam onda i sve dotle, kada i dokle u njega sve stanice i svi organi obavljaju normalno prirodnom odsjčene im funkcije, odnosno kada i dok postižu složno zajedničku životnu svrhu.*

Vanjski znakovi zdravlja jesu dakle: bujno rastenje, pravilan oblik, stalna snaga, jasan glas, žive boje i t. d. Buduć pako samo zdravlje zadovoljava našem estetičkom čuvstvu, to će morati umjetnik, hoće li umotvorom da postigne što priroda postizava zdravim životom, ovaj potonji svestrano i duboko promatrati. Sama genijalnost nedostaje, jer liepo ima se naći a

ne tek pronaći. Umjetniku treba osim obćenite obrazovanosti još i tehničke vještine, kojom nadjenu ljepotu prenaša u idejalni sviet umjetnosti. Umjetnik treba da ugodno iznenadi našu maštu, da nam odkrije radost i vrijednost života, te da nadkriľjujući presude svog vremena utiče na razvoj budućnosti.

Umjetnost dakle nije puka igračka, kao što se često misli i uči, nego idejalna borba za sve što je čovjeku milo i drago, idejalna borba u toliko, u koliko nastoji, da ovjekovječi u prirodi i u čovječjem društvu razštrkane pojave zdrava života.

„Time što rekoste bilo bi dakle izključeno, da se umjetnik obazire i na ružno, na strasti i opačinu?“

Nipošto, jer umjetnik ima da oponaša život, u kom se uz kriečko i zdravo nalazi i slabašno i kržljivo; ali ružno nesmije mu biti glavna svrha nego tek sredstvo, da kontrastom liepo još ljepše prikaže. Već i sama priroda plodi i uzdržaje pretežno zdrave organizme. Da je pobjeda opačine naravna, bilo bi čovječje društvo već davno propalo. No biva baš protivno, pa je s toga i naravna krepost a ne protivna joj opakost. Bez protivštinâ neima dakako borbe, niti bez borbe pobjede. Da pako napokon zdravo, recimo krepost svlada, nije samo idejalni zahtjev morala, nego i svagdanji pojav prirode same.

„Vi dakle osudjete u nas toliko slavljeni Zolizam?“

Svakako, jer baš u tom grieši tako zvani naturalizam ili verizam, da iznaša nekakovom nasladom rugobu. Naturalizam mora se pako i s toga zabaciti,

jer baš u onih krugovih, koji imaju sposobnost i moć, da preprieče provalu socijalne oluje. širi presudu, da je svjetina svoju nevolju sama zakrivila, te da joj, razpuštena i slastohlepna kako jeste, neima pomoći. Odurna lica, koja se sakupljaju u Zollinih romanih, s kojima nebih želio da se upoznate, nezaslužuju sbilja nikakve sućuti, jer skitajući se od izgreda do izgreda propadaju vlastitom krivnjom. No vječito njuškanje po zasmradjeni i rakijašnicah zadaćom je tajnog redarstva, nipošto pako svrha umjetnosti, koja ima da razne slojeve društva spaja a ne da ih razdvaja i zavadja. Hoće tobože da iznesu istinu na vidjelo, kano da je samo opačina istinita a da neima i medju siromasima plemenitih i ponositih ljudi. Ovakovo literarno njuškanje osudi parižki akademičar Pailleron punim pravom kako sliedi: „Prepuštati sve onome što zovemo lagodom, naredjivati, da se nesputnost u buduće ima smatrati nekakvom moći a surovost odvažnošću; u slikarstvu pod izlikom trenutna dojma sliku snizivati na nacrtak, a realnomu bojadisanju za volju na karikaturu; u književnosti veliku studiju duše poniziti na medicinska opažanja umišljene patologije; svraćati maštu na odurno, slaviti gnjusno te očijukati do ogavnosti sa svime što je nečisto; onu nježnost, što jeste neka vrst ponosa, otupljati vječitim opetovanjem surovosti i privikom na grdobu; staro geslo: „sve više!“ zamienjivati onim drugim: „sve niže!“ — tko hoće sve to da provede, nije pre-vratnik nego buntovnik protiv umjetnosti!“

„Ako biva tako, kako si je ipak mogao Zolla steći toliko privrženika, osobito kod nas?“

Tomu bit će razlog savjestno proučavanje i najmanjih sitnica od njega obradjenih predmeta i sbilja riedko poznavanje čovječjeg srca, najpače pako krasan, kroz originalan slog. Baš ovdjeka leži prevara, jer jezik, kako već iztakoh, je već po sebi umotvor, no kako se ružna djevojka neće pretvoriti u krasoticu, makar se ogledala u najfinijem ogledalu, tako nas neće nitko ni najkrasnijim jezikom zavesti, da se divimo opačini i grdobi.

„Jesam li vas pravo shvatila, mogu nam goditi samo pravilni oblici, oblici, kakove radja zdrav život. U koliko se nam pako svaki oblik ma kakov bio, predstavlja u nekih razmjerih, neće li umjetnik morati uvažiti i napomenuta već Aristoteleva mjerila?“

Svakako, jer da shvatimo i razumimo koji oblik, treba da ima u njem reda, da izrazuje neku estetičku misao. Ono što neima oblika, dakle ni pravilnosti, estetika razpravlja samo u koliko je smiešno, komično. Svaki oblik je složen, ali da nam se svidja, valja da bude jedinstven. Jedinstvo u mnogovrstnosti glavni je dakle uslov estetičkog dopadanja. Iz mnogo dielova sastavljena cjelina bit će preglednija, ako je razstavljena u više grupa a da time cielosti nepovriedja. Ovakov poredak dielova u jedinstvo zovemo razglob. Razglob pako nesmije da bude prećeran, kako n. pr. u nekih zarezničkâ, jer bi u tom slučaju dotični predmet izgledao kao da hoće svaki čas da se razpadne. A neima li dovoljna razgloba, kao n. pr. u debelo-kožaca, biva predmet nesgrapan. Estetički povoljan nije ni u jednom ni u drugom slučaju. Pravo jedin-

stvo dobit ćemo, ako su potrebiti dielovi u preglednu skupu. Jedinstvo zahtieva dakle organičku cielost. Cielost pako predpostavlja slobodan razvoj, t. j. onaj oblik, koji svrši svakog organizma najbolje odgovara. Prema tome mogli bismo i reći, da je liep slobodan poredak. Sklad, odmjerenost, surazmjernost i ravnotežje dalji su uvjeti ugodnog utiska.

Time sam svoju rekao a držim, da se moja definicije ljepote preporuča ne samo s toga, što vriedi za sva vremena i sve narode, — jer kako je koji narod shvaćao u svako doba zdravlje, tako je prikazivao i liepo, — nego i s toga, što se uz nju daju svesti u sklad prividno sasvim protivna načela idejalističke i naturalističke škole. Moja bo definicija smiera na zdrav realizam, u kojem ima mjesta i Sokratovu zahtjevu, da liepo ima biti i dobro, jer umjetnik nesmije da povriedi moralnu ćut; liepo mora da oblici zdravoga života izrazuje i Platonovu ideju, u koliko ova tumači i smisao i svrhu života; s mojom se teorijom napokon slaže i formalizam, t. j. od Aristotela ustanovljena mjerila liepih, jer pravilnih, zdravo razvijenih oblika. Što se misli napomenutih muževa pa i modernih estetičara u mnogom toli silno razilaze, tomu je razlog različito pa i više jednostrano shvaćanje života. Prema mojem tumačenju ima u umjetnosti uz ljepotu mjesta takodjer i moralu i pozitivnomu znanju.

„Priznajem, da ste svoje umovanje poduprli dosta vješto odabranimi činjenicami; no ipak nemogu reći, da ste razpršili svaku moju dvojbu.“

Valjda, jer se nisam osvrnuo na prigovore, što mi ih staviste tečajem našeg razgovora?

„Pa se i bojim, da ih nećete moći odbiti!“

Ako držite, da bi se imala snažna djevojka liepom smatrati i onda, ako bi imala razvučena usta, škiljave oči i t d., to time samo odajete, da pojam zdravlja sveudilj krivo shvaćate. Da bude koji organizam zdrav, nužno je, da nije samo u glavnih čestih nego u svih svojih organih slobodno razvijen. Izkustvo uči nas pako, da pretežna većina zdravih ljudi neima ni prevelikih ustiju niti škiljavih očiju. U protivnom slučaju bila bi vaša moma krasotica, a vi biste morala dopustiti, da vas smatramo ružnom.

Što se tiče prigovora, da je i šupalj i crvotočan hrast liep, dokle god bujno lista, imam primjetiti, da mu oblik potiče iz vremena, u kom je bio jošte zdrav. Tako ima ljudi posve pravilnog obraza i rumenog lica, no njihovo kašljucanje odaje nam, da su im pluća bolestna, a rumen lica da je samo zadnji žar životne snage, koja hoće da se ugasi.

Obratno možemo tvrditi, da je svaka životinja liepa sve dotle, dok odgovara svojoj osobnoj svrsi. Pa ako n. pr. zaziremo od hijene, krokodila, tigra i inih zvieri, i ako nam je n. pr. štakor gnjusan, uzrok je tomu više način njihovog živovanja nego li vanjski oblik. Većina ljudi mogu estetički uživati samo ono, što im nevriedja niti nižih sjetila, n. pr. njuh, niti prieti osobnoj sjegurnosti. Čovjek pako, koji motreći prirodu može da zaboravi svoju malenu ličnost i njezine slične koristi, uvidit će, da priroda stvara bića

prema velikim načelima; da svaki stvor vrši neku stalnu i za obstanak cjeline veoma važnu zadaću, pa će se prema tomu moći diviti i pojavima, koji prividno rade protiv naše sjegurnosti.

Ostali prirodni pojavi, kao bura, zvjezdana noć, zora i t. d. dojmilju se nas samo u toliko, u koliko i oni odaju živu snagu, velebni obseg ili se kite svojstvima života, kao n. pr. zora ružičastom bojom. Klanjamo i divimo se svakom vanrednom pojavu, dok njime vlada razumna misao. Kao takov djeluje na naše moralno čuvstvo, te uzvišeno, veličajno igra u umjetnosti onu istu ulogu, koju moral u obće.

„A slike, kipovi, sgrade?“

Ako i ne živu, to ipak oponašaju život te se prema tome, ponavljajući život životom ili samo oponašaju mrtvom stvari, umjetnosti mogu podieliti u ponavljajuće i oponašajuće. Prvim ubrajamo: slovesne umjetnosti, mimiku i glasbu; drugim: slikarstvo, kiparstvo i graditeljstvo.

Anka je bila odviše pravedna a da mi nebi barem priznala dobru volju da udovoljim njezinoj ljubobitnosti. Ona se je dapače stala zauzimati za moje shvaćanje, koje je prije toli lukavo pobijala. Jedne večeri kad razgovor nije najbolje tekao, zapodjene ona pitanje: „Što je liepo?“

Ona je time bacila u društvo Eridinu jabuku. Tuj su se čuli najrazličitiji nazori, dok neki mladić, koji se po svoj prilici nije bavio tim pitanjem, ne rieši gordički čvor ovom primjetbom:

— Ali, gospojice, pogledajte u zrcalo i vaša sumnja bit će odmah riješena na najsjajnijem način.

Društvo je stalo povladjivati mladiću radi duhovite opazke, nu Anka je bila odviše naobražena a da bi se dala na lahku ruku odvrnuti od stvari, koja se je nje ticala; zato je odmah i odgovorila:

— Čini se, da vi ne držite puno do ženske otmenosti, kad mislite, da me možete laskavom izrekom prevesti preko toli osbiljna pitanja.

Anka mi namigne, da se upustim u razgovor; nu kad vidje, da ja šutim, uze ona rječ, te je mojimi nazori održala pobjedu nad cilim društvom. Razumieva se, da je njezin uspjeh bio po mene najvećom zadovoljstvom, jer sam uvijek o tom nastojao, da svoju učenicu uputim, kako će samostalno misliti i osjećati.

Tako je Anka iza nekoliko godina marljivoga učenja postala divnom djevicom. Njezine vršnjakinje promatrahu ju kao čudo učenosti pa je i osbiljnim muževom bilo voljko u njezinom živom i veselom društvu. No, uza sve to, što je daleko nadmašila običnu naobrazbu ženâ, što je nekoliko jezika govorila, što je u glasoviranju nadkrilila da-pače i svoje učitelje, — nije ona ipak bila zadovoljna sa svojim uspjesi, jer ju je izkustvo naučilo, da je samo znanje trajan posjed. I premda se je njezina nježna ćud opirala društvenoj emancipaciji žene, ona je ipak odlučno težila za tim, da postigne duševnu i moralnu zrelost, kako bi se u slučaju nužde uspješno borila i proti teškoj sudbini. Po-

nosno čuvstvo vlastitoga dostojanstva štitilo ju je od pomisli, da si budućnost zajamči radom muža, kojega bi joj možda sudbina dosudila.

Ali baš ta sviestna borba za samostalnost ponukala ju je pomalo, da posveti što veću pažnju i prozaičkim zadaćam kućanstva. Izprva joj doista mnogo toga nije polazilo za rukom i bio je sbilja zanimiv prizor gledati, kako su primjerice njezini nježni prstići, koji su tako vješto savladjivali tipke glasovira, vrlo nespretno rukovodili igle pletenjače. Ipak, kako za sve, tako je i za ručne radnje bilo u nje mnogo dara te je domala savladala igrajućki sve poteškoće. Samo u kuhinju nije htjela za ništa unići, a za to ju je otac znao češće gorko ukoriti. Kad sam ju konačno i ja ukorio stoga, te sam joj naročito spomenuo, kako bi njezin otac doista zavriedio, da mu ona i u tom, za nju nepoćudnom smjeru učini malu radost, obrazložila mi je ona svoju nesavladivu mržnju proti liepoj vještini kuhanja ovom zanimivom opazkom:

— Možete li mućati? Možete li? Kazat ću vam dakle istinu. Vi vidite, koliko nas djece imade i ja se ne bojim bez razloga, da će me otac htjeti udati čim se naučim kuhati i to samo za to, da učini mjesta ostalim, mladjim mojim sestricam. Priznajem, da otac imade pravo, no vi mi ne možete zamjeriti, idem li i ja u svojoj sebičnosti tako daleko, da volim sigurnu sadašnjost te ostanem u svojoj obitelji, nego neizvjestnu budućnost.

Način, kako je shvatila vještinu kuhanja, veselio me je i ona me je razoružala svojom zabrinutošću,

kojoj je pridala toli smiešan i osbiljan vid; ipak, tu povjerenu mi tajnu ne pridržah za se te su se roditelji srdačno smijali lukavomu oprezu svoje kćeri. Usled toga nastojao je otac, da joj pokaže, da ne učvrsti u njoj predsude, kako mu nije ni na kraj pameti, da svoje najmilije upravo diete odstrani iz obiteljskoga kruga.

U to se primače i plesna sezona i sad je trebalo Anku prvi put uvesti u društvo. Otac, koji bi se poslje naporna dnevna rada najvolio odpočivati u tihom obiteljskom krugu, očekivao je s nekom zabrinutošću bezsane noći, koje mu je imao pripremiti prvi korak ljubimice kćerke u život; majka naprotiv, u koje je duši uzkrsnula ponovno po gdjekoja mladenačka uspomena, oćutila je najednoć, da se pomladjuje i opajala se je unapred već veselim iznenadjenjem, s kojim će njezina kćerka stupiti u to sjajno društvo. Pri tome nije zaboravila, da svojoj kćerci uturi u glavu posebna pravila vladanja za ovaj slučaj, premda je njezina kćerka bila uzorna vladanja te ju je već njezina nježna ćud štitila od svake pogriješke. Njezine izkusne prijateljice pako crtahu joj najživljimi bojami uzrujuvujuću radost prvoga plesa.

Uza sve to očekivala je Anka tu novu namienjenu joj čast izprva hladnim ravnodušjem i nije se ni najmanje uzrujavala s nade na nova poznanstva i nove odnošaje. Ona se je malo brinula, hoće li ju mnogo pozivati na ples ili će ju na posljedku ostaviti, da sjedi; što više, činilo se je, da njezinu dušu ne uznemiruje nijedna od onih tjeskobnih dvojba, koje u sličnih slučajevih muče druge djevojke.

Ali kakva je to promjena nastala u njezinoj duši, da je na jednoč, u oči plesa, izgubila svoju običnu samosviest te je njezino bezazleno srce stalo živahnije kucati? Pak za koga je to pričevala nekoliko plesova, ma da su ju mnogi nastojali već unapred predočiti za ovaj ili onaj ples? Kakva je sladka slutnja uskorila najednoč njezino bilo, koje je još do nedavno tako mirno kucalo?

Majka, koja se je toj nenadanoj duševnoj dispoziciji s razumievanjem smiešila, upotriebila je naravno sve, da dražestan pojav njezine kćerke bude što sjaj-niji. Pa kad je napokon stajala preda mnom u sjajnoj mladenačkoj svježosti nalika divnoj vili, promrmljah nehotice iz ditiramba Stanka Vraza:

Ala je liepa naša Anka!
Istina li je? ili san?
Tresu se bor i jela tanka,
Navidjajuć joj struk tanan.

Anka, kojoj se je moralo učiniti takvo laskanje iz ustiju svoga učitelja dosta neumjestnim, zamahne prema mojim ustnicam svojom lepezom te je ne stane izpred mojih udivljenih pogleda.

Kad sam kašnje i ja došao, da si s galerije pogledam bučnu vrevu sjajnoga plesa, opazio sam, da se sinovi iz najboljih obitelji otimahu za čast, da budu upoznani s mojom učenicom. Prije nego je stupila u plesnu dvoranu, čulo se je za nju, da je vanredno umna; a jer je uza sve to stupila skromno, gotovo plaho u plesnu dvoranu, imponovalo je to

mladoj gospodi, koji su mislili, da će u nje vidjeti pedantnu učenjakinju. Pa jer je sva laskanja, kojimi se mlada srca dadu tako lahko začarati, s djetinjom neprisiljenošću razoružavala te letila poput lahke Sylphide u viru plesa, kanda joj se je dražestna prilika sasvim prelila u ritam glasova, predobila je u jedan mah svačiju ljubav.

Pa ipak zatitrala je sienka njezinim lahko porumenjenim licem, a njezin pogled, preobražen čarobno neizvjestnim čeznućem i očekivanjem, lutaše tražeć po svečanom mnoštvu. A međutim bio se je onaj muž, koji je njezinu srcu još uvijek tako blizak bio, naslonio na jedan udaljeniji stup i promatraše njezine kretnje sa slašću ali i s bolju. Ali sada kanda ga je i ona opazila, jer je nenadano uzdrhtala, kano da ju je prodrmala razblažujuća ljubavna groza. Ali zašto joj se od svih prisutnih muževa neće on baš da približi, on, za koga se je jedinoga tako divno zaodjela i uresila? Jadnica, ona ne sluti, da je i on isto tako ponosit kako i ljubezan i da je onaj način, s kojim je u svoje doba spletkami potisnut iz obitelji, u njegovu raztuženu srcu ostavio gorući žalac. Okolnost, da nije ni s drugimi ženami plesao, imala ju je umiriti, nu njezino je razočaranje bilo preveliko, a da ne bi pomislila u svojem manjkavom poznavanju ljudskoga srca, kako ju on nikad nije ljubio, već se je samo sigrao s njome. Ipak, on nije smio opaziti, kako ju dira njegova uzdržljivost. Ona je naprotiv htjela, da se prikaže objestno veselom te je plesala proti svojim načelom gotovo do iznemoglosti, samo da se

uzmogne kašnje u svojoj maloj sobici do sita naplakati.

No Anka je bila odviše pametna, a da ju na trajnije vrijeme uzmogne pozabaviti tako ništetna zabava, kakva je ples. Ona se je brzo zasitila ništetnih fraza toga sjajnoga društva i kad je uvidila, kakovim se orudjem i kakvom lukavom diplomacijom služe mlade dame, da osvoje koju od tih pustih mužkaračkih glava, počeo se je u njoj opet buditi bies, a mozgom joj sune sumnja, ne priredjuju li sve te plesove prebrižne majke i mudre tetke, da na njih izlože mlade nevjeste!

Anka prione opet uz osbiljne zadatke života i odluči napokon, da će i u kuhinji gledati biti od koristi. Ona je doduše presolila mnogu juhu, pokvarila je mnogu tjesteninu, no njezin je otac ipak sve jeo s neobičnim tekom, što god je kroz njezine ruke došlo na stol, unatoč što mu je bila jedina pogriješka, — ako se u obće može pogriješkom nazvati, — što je bio gourmand. On ju očito nije htio lišiti volje i tako je Anka doskora i u vještini kuhanja doprla do znatnoga savršenstva. Da ne budem odviše indiscretan, prepuštam prijaznoj čitateljici, neka se sama dosjeti psiholožkomu razlogu, s kojega je Anka prestala bojati se kuhinje.

I tako je u kući vladao podpuni sklad, kadno i tu sretnu porodicu zadesi nenadano težki udarac sudbine. Ljuta neka pošast zavila je već u crninu mnoge obitelji, kadno se nenadano zaleti i u ovu sretnu po-

rodiću, te svojim kužnim dahom zahvati najmladju sestricu Ankinu, mili cvietak, pravoga angjelka, kakav riedko kad zaluta na tužnu zemlju. Djevojče poginu. Nenam snage, da opišem one tužne prizore, koji mi i nakon mnogih godina bude bolnu sućut u duši, no ne smijem premućati, kako se je junaćki ponielu Anka prije i poslje te tužne sgoe, koja ju je do dna duše uzdrmalu, jer je oplakivalu gubitak svoga ljubimćeta, — ne smijem premućati, kako je tješilu i bodrila raztužene roditelje. Muke nedužnoga djeteta razviše njezinu osbiljnost, vlastitu bol očelići joj konaćno znaćaj i proćisti podpuno njezino i onako zlatno srce.

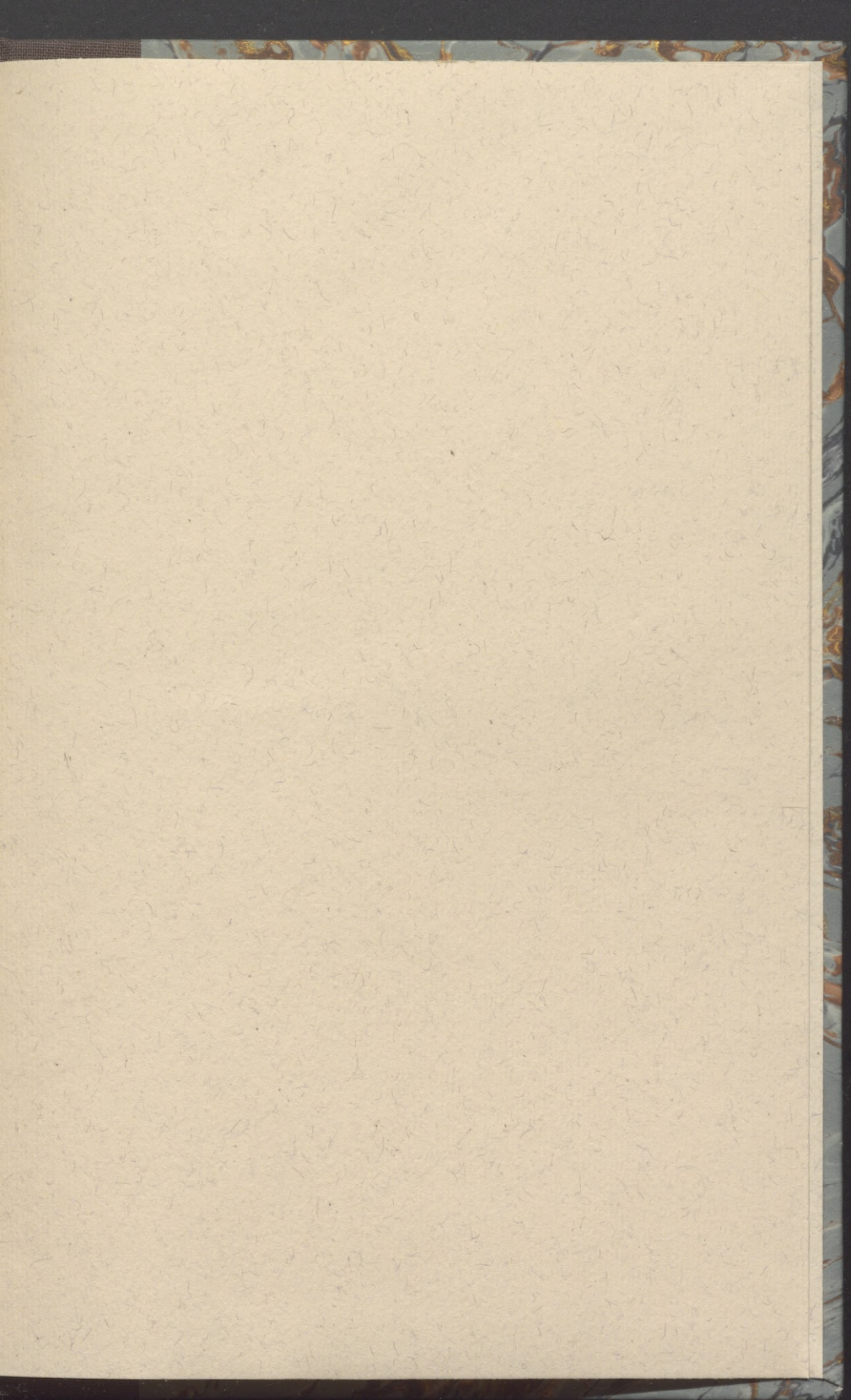
Moja je zadaća bila dovršena, a Anka mi urući svoj spomenar, da joj napišem nekoliko rédaka na uspomenu. „Žurite se, i imajte na umu, da je veliko odlikovanje za svakoga, tko napiše nešto u moj spomenar!“

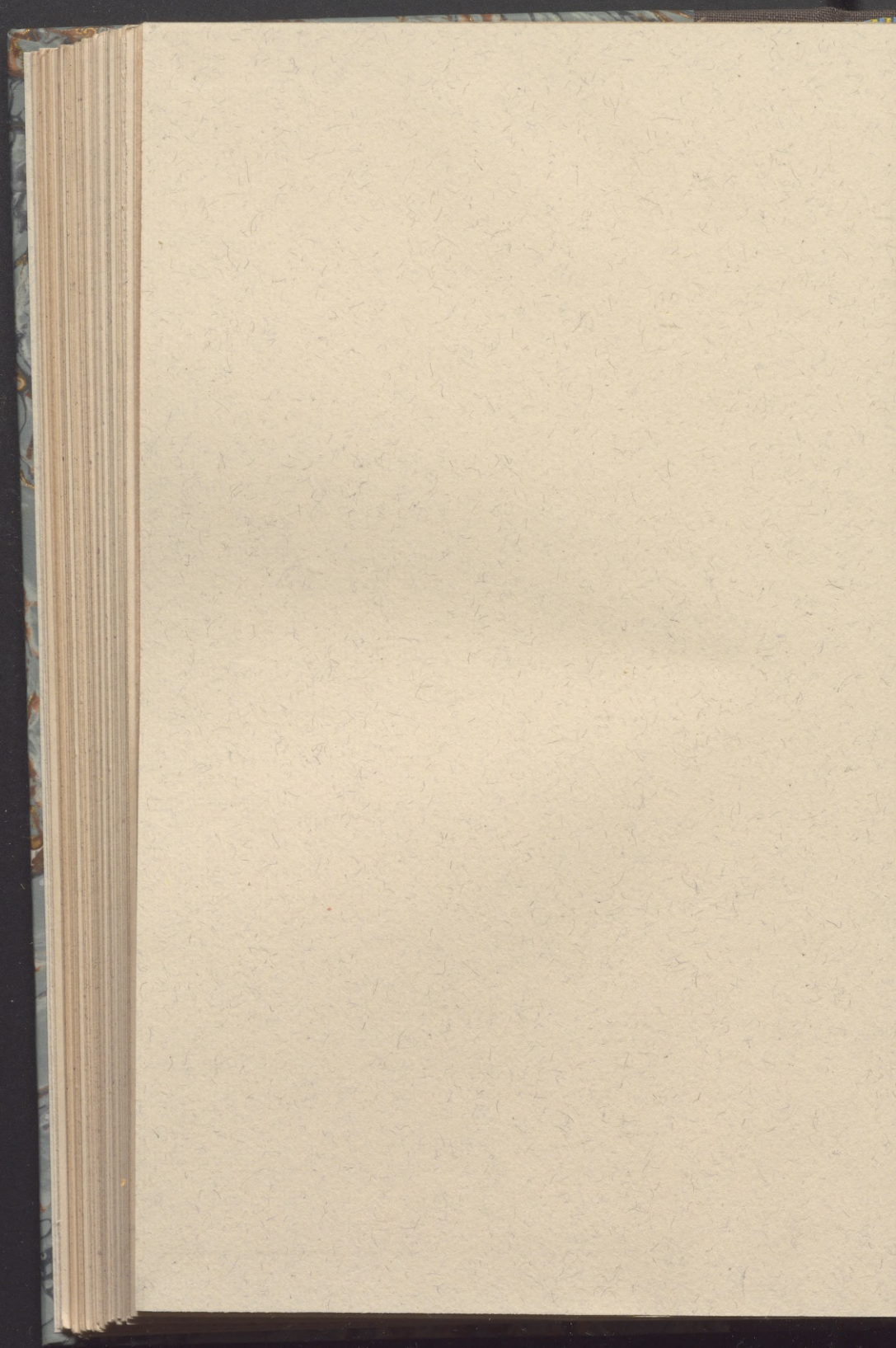
Ako je za ćutljiva ćovjeka već dosta bolno razstajati se od ćestitih ljudi, koji ga poćastiše svojim prijateljstvom, to me je Ankin predlog dvojako bolno dirnuo, jer mi je tjeskobna slutnja govorila, da će zahtievena rećenica po svoj prilici biti posljednju rieć moja tomu plemenitomu biću. I tu posljednju rieć htio bih plamenimi crtami zabilježiti u njezinu dušu, jer joj je ta rieć imalu biti zviezda provodnica na dalnjem životnom putu. I ja sam razmišljao o toj rieći ćitave dane, napisah pa opet poderah tisuće sastavaka, latih se napokon biblije, ali ne nadjoh

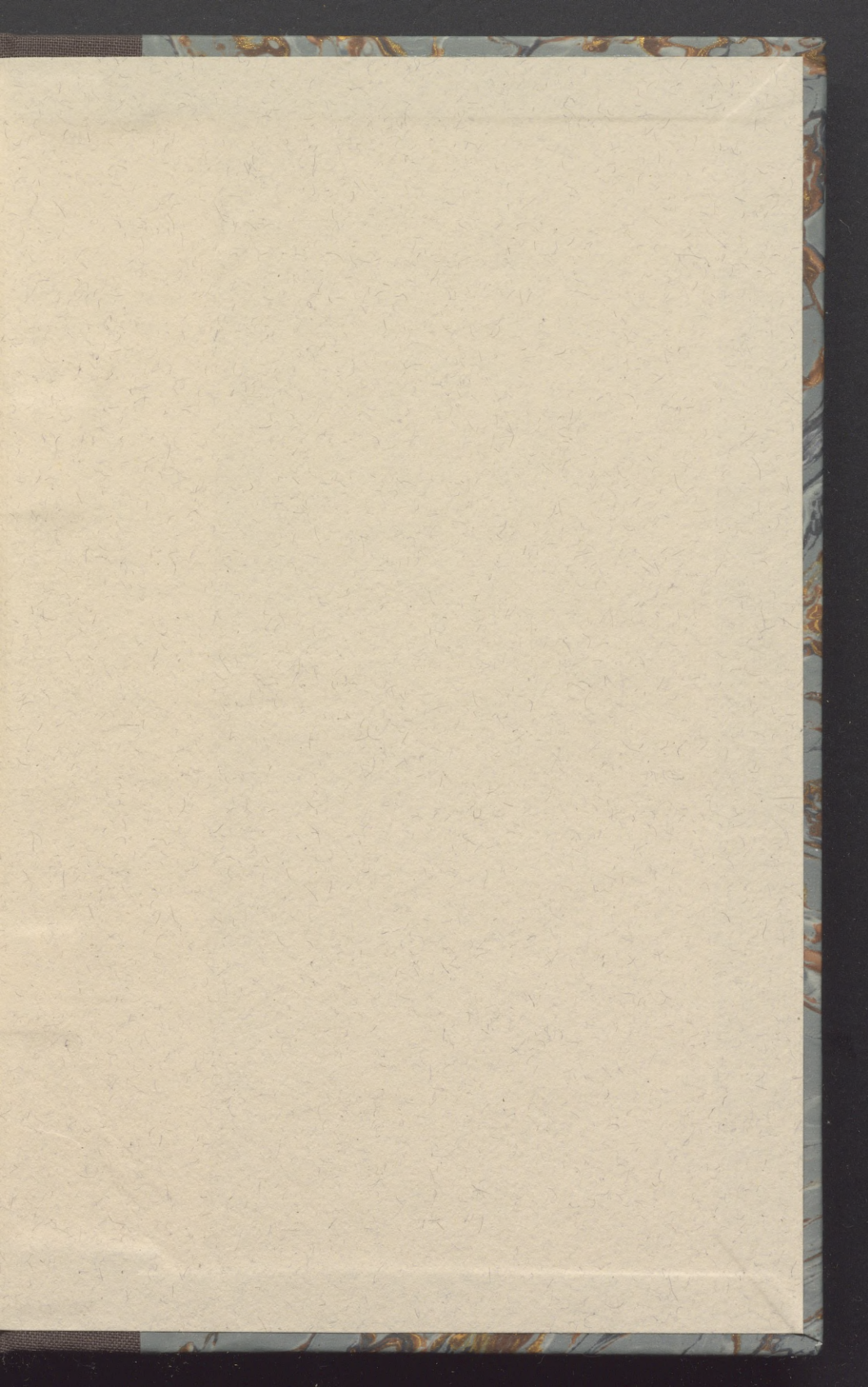
željene rečenice. Tako izgubih odlikovanje, da budem u njezinom spomenaru, i to iz same bojazni pred kritičnom pronicavošću moje učenice, koja je bila puno mlađja od mene. Pa ipak, kako mi je blizu bio najbolji savjet, što sam joj ga mogao dati: „Ostanite vjerna i jednaka samoj sebi!“

℞ 2020/4809

NACIONALNA I SVEUČILIŠNA
KNJIŽNICA U ZAGREBU

153494

NACIONALNA I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA ZAGREB

992080506